

Tóth Ferenc:

A CSONGRÁD MEGYEI TERMELŐSZÖ -
VETKEZETEK DIFFERENCIÁLÓDÁSA,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A GYENGE
TERMŐHELYI GAZDASÁGOK HELYZE -
TÉRE ÉS A RACIONÁLIS FÖLDHASZ -
NÁLAT KÉRDÉSEIRE /1975-1981./

Egyetemi doktori disszertáció

Szeged

1983.

TARTALOM

BEVEZETÉS	1
I. A DIFFERENCIÁLÓDÁS FOGALMA ÉS MEGÍTÉLÉSE A ME- ZŐGAZDASÁGBAN	
1. A differenciálódás fogalma.	8
2. A differenciák "újratermelésének" folyamata	12
3. A differenciálódás szabályozásának néhány elvi kérdése.	14
4. A fejlesztési források differenciáltságából fakadó feszültségek mérséklésének módja . .	15
5. A mezőgazdasági vállalatok differenciálódá- sának közgazdasági alapjai.	20
II. A CSONGRÁD MEGYEI TERMELŐSZÖVETKEZETEK DIFFE- RENCIÁLÓDÁSÁNAK VIZSGÁLATA, FŐBB JELLEMZŐI . .	
Bevezető a II. fejezethez	31
1. A differenciálódás tendenciája, mértékének változásai	37
2. Néhány gazdálkodási és hatékonysági mutató változása Csongrád megyében	40
3. Termelőszövetkezetek hatékonysági rangsorá- nak átrendeződése Csongrád megyében	43
4. Egyes szövetkezetcsoportok főbb jellemzői Csongrád megyében	47

5. A gyenge adottságú /támogatásban részesülő/

Csongrád megyei termelőszövetkezetek helyzete és hatásuk a differenciálódásban

Az árkiegészítéssel állami támogatás rend-
szere

a./ Az árkiegészítéssel támogatás gyakorla-
ti módszere 57

b./ A termelőszövetkezetek termőhelyi
adottságának, költség- és jövedelmi
szinvisonalának összefüggése. 60

Az árkiegészítéssel állami támogatásban ré-
szesülő tsz-ek termelés szerkezetének vál-
tozása

a./ Földrajzi fekvés, természeti tényezők . 63

b./ Közgazdasági és egyéb tényezők 64

c./ Növénytermelés 65

d./ Szőlő, gyümölcs termelés 67

e./ Állattartás 68

Árkiegészítéssel támogatásban részesülő ter-
melőszövetkezetek termelési és jövedelmező-
ségi szintvonalala

a./ Árbevétel alakulása 70

b./ Költségek alakulása 72

c./ A szövetkezeti bruttó jövedelem és a
nyereség alakulása. 75

d./ A személyi jövedelem szintvonalala 77

e./ Alapok képzése	78
f./ Pénzügyi hiány alakulása	79
g./ Álló- és forgóeszköz ellátottság	80
Közgazdasági viszonyok változása, az állami támogatások alakulása.	82
Az árkiegészítéssel támogatásban részesülő tsz- ek közül 1980-ban kikerült tsz-ek helyzete. . .	83
Átmenetileg támogathatónak minősített tsz-ek helyzete	85
Vezetés, üzemszervezés színvonala.	86

III. A TERMELŐSZÖVETKEZETEK DIFFERENCIÁLÓDÁSÁNAK OKAI

ÁLTALÁBAN ÉS CSONGRÁD MEGYÉBEN

A differenciálódás okai

1./ A természeti adottságok, a föld minősége.	88
A racionális földhasználat és a differenciáló- dás kapcsolata, a racionális földhasználat eredményei Csongrád megyében	90
a./ A termőföld megtartása	95
b./ Ésszerű nagyüzemi földhasználat kialakítá- sa	97
c./ A föld megművelése	98
2./ Eszközellátottság, eszközösszetétel.	99
3./ A termelési szerkezet szerepe.	101
4./ Az emberi tényezők szerepe	112
5./ A közgazdasági szabályozók	113
6./ Néhány egyéb tényező	114
ÖSSZEFOGLALÓ	115
JAVASLATOK	125
Táblázatok, mellékletek	

B E V E Z E T Ő

A magyar mezőgazdaságban elért szép eredmények ellenére feszültségek is mutatkoznak. A legtartósabb és legnagyobb feladatot jelentő feszültséget a mezőgazdasági üzemek differenciálódása okozza. A differenciálódás a gazdálkodás kísérő jelensége. Ez ma már természetesnek tűnő jelenség, a gazdaságok eltérő ütemű fejlődése következtében.

A magyar agrárökonómiai irodalomban 1957 óta publikálnak a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek differenciálódásáról. Ezek a munkák - intézeti kiadványok és könyvek - a szocialista nagyüzemek termelési szerkezetében, berendezésében és jövedelmezőségében fellelhető különbségekre és a differenciált irányítás szükségességére térnek ki elsősorban. /1/

Azóta több fórumon sok megközelítésben foglalkoztak már a differenciálódás kérdésével.

A téma időszerűségét elméleti és gyakorlati oldalról a jelen időszakban az alábbiakkal lehet magyarázni:

1./ Gazdasági életünkben tovább nőtt a termelőszövetkezetek döntő többségének önállósága, realitássá vált az önfinanszírozás, s ez által a differenciálódás, az önerő szerinti vállalati fejlődés talajára került. Ugyanakkor a tsz-ek 1/3-ában ezek a feltételek még nem alakultak ki.

2./ A vállalati koncentráció növekedésével új termelési dimenziók jöttek létre. Mezőgazdasági vállalataink belsőleg s egymáshoz való viszonyukban is alaposan átalakultak.

3./ Megerősödött a mezőgazdaság iparosodásának a folyamata, mely a növekedésben fokozta a termelőeszközök gyarapításának és az eszközfelhasználás hatékonyságának a szerepét.

4./ A korábbi évekre jellemző /1975 előtt/ személyi jövedelem-differenciák csökkentek ugyan, de új jelenséggé váltak a fejlesztési források differenciáltságai.

5./ Meg kell előzni, illetve akadályozni, hogy a gazdasági növekedésre jellemző differenciálódás társadalompolitikai feszültségekhez vezessenek. Ennek érdekében a differenciálódás folyamatát elfogadható keretek közé kell terelni.

A felsoroltak egyenként és együtt új feltételeket teremtettek a gazdálkodásban, ezzel természetesen új vonásokat is alakítottak ki a termelés és a jövedelem vállalati differenciáltságában. Mindezek szükségszerűen indokolják a témával való foglalkozást.

A gazdasági differenciáltság okai az egyes térségekben, de az idő síkjában is igen eltérőek és folyamatosan átszekturálódnak. Egy részük állandó jelleggel, míg más részük változó valószínűségi szinteken hat. Következés-

képpen, feltárásuk a központi elemzések mellett a különböző térségek /pl. megyék/, vállalat-kategóriák és az egyes gazdaságok konkrét elemzését sem nélkülözhetik. A téma több kérdésben vitatott is. Ezért én csupán néhány részkérdéssel /így a gyenge adottságú termelőszövetkezetek helyzete, a racionális földhasználat/ foglalkozom, nem a téma komplexumával. Az is tény, hogy a differenciáltság a mezőgazdaságban bonyolultabb jelenség, mint a többi népgazdasági ágban.

Sok még a felvetett kérdés, mint pl. mi a differenciálódás oka és alapja, ezeket hogyan lehet rangsorolni és súlyozni, a mezőgazdaságban milyen mértékű differenciálódás szükséges és indokolt, van-e ésszerű határa és hogyan lehet azt szabályozni a szocializmusban, melyek azok a főbb objektív és szubjektív tényezők, amelyek hatnak a differenciálódásra, stb.

Ugyanakkor az is tény, hogy miközben a differenciálódásról vitatkozunk, nem fordítunk elég figyelmet arra, hogy számtalan esetben nem képződnek kellő differenciák ott, és abban, amiben ez indokolt lenne. Pl. a talajhasznosításban és művelésben; a vetésszerkezetben; az állatállomány szerkezetében; az alap- és kiegészítő tevékenység arányaiban, stb. Megjegyzem, hogy a ráfordítás szerkezetében sem képződnek akkora differenciák, mint amit a termőhelyi eltérések indokolnának.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek elé a szabályozó rendszer is egyre magasabb követelményeket állít. A szigorú közigazdasági szabályzók nagyobb teret engednek a differenciálódásnak. Az eltérő körülmények között gazdálkodó és fejlettségükben is különböző nagyüzemek nem tudnak a változó feltételekhez egyformán alkalmazkodni. /2/

Szeretnék rámutatni arra, hogy nem tartom eléggé megalapozottnak azokat a véleményeket, amelyek:

I. nagymértékben csökkenteni kívánják a föld minőségéből adódó különbségek jelentőségét. Igaz ugyan, hogy abszolút értelemben a földek közötti minőségi különbség csökken, de viszonylagos értelemben a különbségek mégis megmaradnak, hiszen:

- 1./ nemcsak a rosszabb minőségű földek termékenysége növekszik, hanem a jobb minőségűek is tovább javulnak.
- 2./ A jobb földminőséggel rendelkező gazdaságok jóval nagyobb alapokkal rendelkeznek a föld termékenységének javítására is.

II. Az sem elfogadható álláspont, hogy azért csökken a jövőben a termőföld jelentősége, mert pl. megvalósítható a mezőgazdasági termelés a termőföld közvetlen igénybevétele nélkül is /pl. az állatállomány vásárolt, sőt import takarmányból is eltartható/.

Ezek megfeleltetnek arról, hogy a vásárolt takarmányt is meg kell termelni valahol, vagy az importnak gazdasági akadályai is lehetnek.

Fontosnak tartom a földminőség jelentőségét kiemelni, még akkor is, ha tudom /statisztikai adatok mutatják 1968-1976-ig/ azt is, hogy a szóródási együtthatók a termelési színvonal alapján vizsgálva 3-6-szor felülmúlják a földminőségnél tapasztalható szóródás mértékét.^{/3/}

Véleményem szerint a termőföld védelme és ésszerű hasznosítása ma még "csak fontos", de az ezredfordulóra létszükségletté válik, mert a növekvő igények kielégítésére csak akkor lesz mód:

- 1./ ha már ma megszüntetjük a mezőgazdasági termelésből való indokolatlan kivonást,
- 2./ ha megvalósul minden termelésre alkalmas föld hasznosítása, termékenységének javítása.

Az elméleti kérdések tárgyalásával az a célom, hogy erősítsem a földminőség és a differenciálódás szoros kapcsolatát és annak hosszú távú érvényét. Igyekszem tisztázni, az irodalmak felhasználásával, a differenciálódás fogalmát és annak tartalmát, bonyolultságát, ellentmondásosságát. Rámutatni arra, hogy a differenciálódással egyidőben nivellálódás is érvényesülhet és kell is, hogy érvényesüljön.^{/4/}

Munkámban a megyei sajátosságokon túl, a differenciálódás kérdését végig a földminőség fontosságának hangsúlyozásával kapcsolom össze, bár tudom, hogy ebben vannak viták és véleményeltérések.

A gyenge adottságú termelőszövetkezetekkel részletesebben foglalkozom, mert ezt megyénk egyik kiemelt gondjának tartom, és szeretném hangsúlyozni, hogy a számukra adott árkiegészítés objektív szükségszerűség és a jövőben is szükséges a továbbfejlődésükhöz.

Egyetérttek Csete László véleményével /5/ hogy nem elég konstatálni a differenciálódás folyamatát, hanem arra kell a figyelmet felhívni, hogy az adott körülmények között milyen szükségleteket kielégítő termelési szerkezet indokolt, hogyan mozdítható elő a társadalmi munka hatékonysága és mit lehet vagy mit kell tenni az életnivó kiegyenlítődése érdekében. Szükség van tehát a rendszeres, helyzetfeltáró vizsgálatokra, jelezni kell a változások tendenciáját és nagyságát. A vizsgálat középpontjába a hatékonyság kérdését kell állítani.

Az anyag összeállításánál a felsorolt irodalmakon kívül felhasználtam azokat az anyagokat, értékeléseket, elemzéseket, amelyeket a megyei tanács, a TESZÖV, az MNB Csongrád megyei Igazgatóság, a Földhivatal, az Állattenyésztési Vállalat, a megyei pártbizottság és a városi-járási pártbizottságok rendelkezésemre bocsájtottak.

A dolgozat fő célja, a néhány elméleti kérdés megközelítésén kívül, bemutatni Csongrád megye termelőszövetkezetei differenciálódásának főbb jellemzőit, rámutatni néhány kiemelt feladatra és a termőföld jelentőségére.

Módszertani kérdésekkel azért nem foglalkozom, mert elfogadtam a termelőszövetkezetek rangsorolásánál és csoportbeosztásánál a MÉM-STAGEK által javasolt hatékonysági mutatót a 100 forint ráfordításra eső eredményt.

Az anyag összeállításánál köszönetet mondok segítőknek, sajnos név szerint mindegyiket nem sorolhatom fel, de kiemelem dr. Nagy Lajos egyetemi tanárt, a közgazdasági tudományok doktorát, a JATE tanszékvezetőjét, dr. Czagány Lászlót, közg.tud.kand., Oktatási Igazgatóság tanárát, dr. Bartha Lászlót, közg.tud.kand., megyei PB GPO vezetőt, dr. Gyányi Lajost, az MNB oszt.vezetőjét.

Hálásan köszönöm közvetlen munkatársaim segítségét, első sorban Virgoncz Márta gépiró munkáját.

I . F E J E Z E T

A D I F F E R E N C I Á L T S Á G F O G A L M A É S
M E G I T É L É S E A M E Z Ő G A Z D A S Á G B A N

1./ A differenciálódás fogalma

A differenciáltság problémakörének megközelítése, a megoldás keresése, a feladatok megfogalmazása szempontjából alapvető jelentőségű, ezért a fogalom értelmezésével, e jelenség tartalmának körülhatárolásával indokolt foglalkozni.

A differenciáltságot /differenciálódást/ gyakran gazdaságpolitikai hibaként fogják fel. Még szakmai körökben sem ismeretlen a differenciáltságot elve elmarasztaló, illetve a meglévő különbségek mérlegelés nélküli felszámolását sürgető vélemény. Kétségtelen, hogy a differenciáltság gyakran problémát okoz, mivel a túlzott, vagy indokolatlan eltérések gazdasági, sőt társadalmi feszültséget eredményezhetnek. Ezek mérséklésére kell törekedni. Nem helyes azonban a témakört csak erről az oldalról megközelíteni. Vizsgálatok bizonyítják, hogy a differenciáltság, a differenciálódás nemcsak problémák forrása, hanem e folyamat tudatos hasznosítása a mezőgazdaság fejlesztéséhez, az eszközök hatékonyabb felhasználásához is segítséget nyújt.

Nár maga a differenciálódás szó használata is különféle kérdőjeleket támaszt - akár csak a korszerűség vagy az eredményesség - mert igazából nem lehet tudni, hogy milyen differenciálódásról vagy differenciáról van szó, és éppen ezért mindig csak a jelzővel együtt helyes e kifejezést használni, így pl. a jövedelmek differenciálódása; a fejlesztési

lehetőségek differenciálódása, a hozamok differenciálódása, stb. A szóhasználatban sajnos még hivatalos fórumokon is elég gyakran lehetünk tanúi annak, hogy nem tesznek különbséget a differenciáltság és a differenciálódás között. Véleményem szerint a differenciáltság - ha csak időlegesen is - egy elért fejlettségi állapotot rögzít a nagyüzemek viszonylatában. Ezzel szemben a differenciálódás fogalma hosszabb idejű folyamatot takar, amikor különbségek keletkeznek a mezőgazdasági nagyüzemek által elért eredményekben. A kettő nem lehet ugyanaz, mint ahogyan mást jelent a felnőtt kifejezés, valamint a felnőtté válás folyamata. Számos tényező játszik szerepet a differenciálódásban, kezdve a természeti adottságoktól a gazdálkodásig, a technikai felszereltségi helyzeten át egészen a tagok, a vezetők teljesítményéig.

Ha a mezőgazdaságban a differenciáltságról pontos megjelölés nélkül beszélnek, akkor a fogalom alatt általában a gazdálkodás színvonalának, ezen belül elsősorban a gazdaságok jövedelmi helyzetének különbségeit értjük. Kétségtelen, hogy a mutatkozó eltéréseknek ez utóbbi a legjellemzőbb és kihatásában legszerteágazóbb megnyilvánulása. Mégis túlzott az egyszerűsítés. Meg kell jegyezni, hogy egyrészt a jövedelmek differenciáltsága következmény, másrészt a differenciálódás, illetve nivellálódás nem specifikus jelenség, hanem a gazdálkodás általánosan jellemző vonása.

Az egyes mezőgazdasági területek eltérő fejlődése ismert

tény. Ugyancsak ismeretes, hogy a mezőgazdaság fejlődése termelési áganként és időszakonként is változatos képet mutat. A baromfitenyésztés eredményeinek ugrásszerű javulásával egyidőben pl. a szarvasmarha tenyésztés problémái lassabban oldódnak meg. Hasonló helyzetet megfigyelhetünk a növénytermesztésben is. A statisztikai adatokból megállapítható, hogy a gabonatermesztéstől mind színvonalat, mind a hozamok növekedési ütemét tekintve, egyaránt elmaradtak a szálas takarmányok.

A különböző termelési ágak helyzetét befolyásoló körülmények rendkívül összetettek. Kifejtésükre még vázlatos formában sincs lehetőség, ezért csak utalni lehet az ár és költséggarányok, illetve a kereslet-kinálat ösztönző vagy korlátozó hatására. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy az utóbbi évtizedekben világszerte meghatározó szerepe van a termelés-technológia fejlesztésének. Nagy kereslet és ösztönző ár ellenére a termelés még csökkenhet is, ha az ismert és alkalmazott termelési eljárás nem megfelelő. Ennek ellentétéként viszont a műszaki fejlesztés, új fajták nemesítése, korszerű termelési eljárás kidolgozása forradalmasíthatja az adott ágazatot. /6/

Nyilvánvaló, hogy a termelési technológia fejlődése nem lehet egyenletes. A gyakorlatban további különbségeket okoz, hogy az új módszert a gazdaságok nem tudják egyszerre, azonos mértékben és azonos hatékonysággal adaptálni. Jellemző,

hogy gazdaságainkban a szélsőségeket képviselő termésátlagok között - ugyanazon évben - a búzánál és kukoricánál még kétszeres, a lucernánál még négyszeres különbségek is találhatóak. Hasonló a helyzet az állattenyésztésben is, ezért példaként megemlíthető, hogy az egy tehénre jutó évi tejtermelés gazdasági átlagban 2100 és a 6000 liter között változik. Vitatott, hogy az erőteljesebb differenciálódás, a termelés nagyobb növekedését eredményezi és hogy gyorsabb fejlődés idején nő a differenciáltság, mérsékeltnél vagy stagnálásnál csökken.^{/7/}

Az előző példák a termelésben mutatkozó különbségekre vonatkoztak. Természetes azonban, hogy a hozamok eltérése a jövedelmekben, felhalmozó képességben, eszközellátottságban és még számos formában jelentkezik, amelyek többnyire egymással is kölcsönhatásban vannak. A problémák megítélésénél figyelembe kell venni azt is, hogy a differenciáltság a mezőgazdaságban bonyolultabb jelenség, mint a többi népgazdasági ágban.^{/8/} Az általánosan ható tényezőkön túl, itt a termelésre nagy hatást gyakorló, de általában nehezen és nagy költséggel megváltoztatható természeti adottságokkal is számolni kell. Ezek az adottságok pedig a ráfordítás-hozam viszonyok alakulását jelentősen befolyásolják.

A termelést ösztönző, illetve korlátozó tényezők hatása gyakran összegeződhet. Azok a gazdaságok pl., amelyeknek az adottságai valamely éppen dinamikusan fejlődő ágazat

számára kedvezőek, a többihez viszonyítva, egyre előnyösebb helyzetbe kerülnek. Ez az előny még fokozódhat is, mert a magasabb termelési színvonal és az ezzel általában együttjáró kedvezőbb jövedelmi helyzet az új eredmények további gyors befogadását teszi lehetővé. Ha viszont a fejlődés során a körülmények változnak és egy másik termelési ág kerül előtérbe, a kép ismét módosulhat, az adottságoknak megfelelően esetleg a gazdaságok más csoportja kerülhet előnybe.

A mezőgazdasági termelésben a differenciáltság és a gazdaságos folyamatok belső átrétegződése - a gyakorlatban jelentős befolyást gyakorló szubjektív tényezők csak elvben lehetséges kizárása esetén is - szükségszerű.

2./ A differenciák "újratermelésének"

folyamata /9/

A differenciálódást és nivellálódást /a nivellálódást, mint a differenciák csökkentésének folyamatát használjuk/ feltétlenül, mint folyamatot kell szemlélni. A differenciálódás folyamatának az a lényege, hogy a kiindulási helyzet differenciái a gazdasági-termelési folyamatban a differenciálódást előidéző okok és a nivellálódást előmozdító körülmények hatására alakulnak, módosulnak, mind a termelés feltételeiben, mind a termelés eredményeiben.

A tervszerű szabályozáshoz és az eseti megoldásokhoz hasznos, ha a differenciálódást és a nivellálódást előidéző körülményeket rendszerezetten és beható vizsgálatok során vesszük számba.^X Az ábrából világosan megállapítható, hogy nemcsak a differenciákat képező körülményekkel kell foglalkozni, hanem a nivellálódást előidéző eszközökkel is.

Természetesen ezek a hatások bonyolultabban jelentkeznek a valóságban, mint ahogyan az egy egyszerű sémában feltüntethető. A differenciálódást befolyásoló körülmények három eltérő hatású csoportból tevődnek össze, mégpedig: a differenciát előidéző okokból; a nivellálódást előidéző körülményekből; és a kettős hatású tényezőkből.

Következésképpen akkor járunk el helyesen, ha a differenciálódást, mint folyamatot szemléljük és ennek megismerésére általános szabályozására, valamint helyi problémáinak konkrét megoldására törekszünk, továbbá ha a kiindulási helyzetben és az egész folyamatban a differenciálódás egyaránt érinti a termelési feltételeket és a termelési körülményeket. A folyamat szabályozásának két lényeges pontja: a mindenkori kiindulási helyzet differenciái és a differenciálódásra ható körülmények. Szemléletünk akkor megfelelő, ha a differenciák képződésével együtt vizsgáljuk a nivellálódás körülményeit és eszközeit is. /Van olyan vélemény is, hogy a nivellálódás is differenciálódik a polarizáció mellett./^{10/}

^X A differenciálódást és a nivellálódást előidéző körülményeket az 1. mellékletben tekinthetjük át sematikusán, melyben a tapasztalatokra alapozva kíséreltem meg a tényezők felosztását.

3./ A differenciálódás szabályozásának néhány elvi kérdése

A differenciáltsággal, a folyamatot tekintve a differenciálódással illetve a nivellálódással tehát számolni kell. Ha mindez szükségszerű is, nem tekinthető megoldhatatlannak. E gazdasági jelenség pozitív oldala, hogy a termelésben /gazdálkodásban/ a különbségek kialakulásához vagy növekedéséhez vezető változások mögött legtöbbször a hatékonyság eltérései húzódnak meg.

Ebből következik, hogy "nem a differenciálódás elkerülésére, általános jellegű mérséklésére, hanem a folyamat társadalmi, gazdasági szempontjából indokolt terelésére kell törekedni".^{/11/} A gazdasági életben szükségszerűen jelen levő folyamat tudatos felhasználása, illetve befolyásolása lehetőséget ad a hatékonyság-növelés sajátos tartalékainak feltárására, hasznosítására is. Ennek érdekében azonban világosan meg kell fogalmazni a differenciáltsággal kapcsolatos célokat:

1./ Mivel a differenciálódás általában hatékonyságkülönbséget fejez ki, a tőkehatékonyság fokozása érdekében ennek a termelésben teret kell engedni.

2./ A jövedelmek és elsősorban a személyes jövedelmek vonatkozásában - főként társadalompolitikai megfontolásból - a meglévő differenciáltság mértékének - az ember munkájától független, objektív adottságokból eredő - növekedését az

üzemek között, és egyes területek között, meg kell akadályozni, de mind jobban érvényesíteni kell a hatékonyságkülönbségeket az egyes dolgozók között és az üzemek között is.

Az általánosan ható szabályozó elemek kedveztek a jobb adottságok között, jobban dolgozó gazdaságoknak. A differenciált földadó és a progresszív jövedelemadó elvonta a különbözeti járadék egy részét, a keretszabályozás mérséklő hatással volt a személyes jövedelmek differenciáltságára, a megkülönböztetett támogatás pedig közvetlen formában segített elviselhető szinten tartani a feszültségeket. Az elért eredmények értékelésében a vélemények megoszlanak. Közös az álláspont abban, hogy a fejlesztési források differenciáltsága növekedett. Ez távlataiban a termelés és a szövetkezeti jövedelmek fokozódó differenciálódását is maga után vonhatja. A személyes jövedelmek terén nivellálódás tapasztalható.

A fejlesztési források differenciáltságából fakadó feszültségek mérséklésének módja

Egyértelmű tehát, hogy a fejlesztési források differenciáltsága növekedett. Ez nagyobb probléma, mint amit a meglévő személyi jövedelemkülönbségek okoznak. Ezért vált szükségessé a szabályozó rendszer újabb módosítása is 1976-tól, majd 1980-tól. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezen az

úton nem lehet a feszültségeket a szükséges mértékben feloldani. A termelést, a gazdálkodást kell az adottságoknak megfelelően átalakítani. E téren nem kiegyenlítésre, hanem a megváltoztathatatlan adottságokból eredő hátrányok mérséklésére, a termelési tényezők összhangjára kell törekedni. /12/

Abból kell kiindulni, hogy a mezőgazdasági termelés és a ráfordítások eredményeit alapvetően a természeti tényezők, a felhasználható eszközök és a munkaerő határozzák meg.

Ezek közül legfontosabb az új értéket létrehozó munkaerő. A népgazdaság munkaerő forrásai korlátozottak, ezért alapvető a rendelkezésre álló munkaerő minél nagyobb hatékonysággal való hasznosítása. Az azonos természeti körülmények között dolgozók - elvileg - hasonló eredménnyel hasznosíthatják a rendelkezésükre bocsátott eszközöket. Ebből következően tehát csak az lenne a feladat, hogy a munkaerőt megfelelően ellássuk eszközökkel. Tudjuk viszont, hogy az élő- és holtmunka ráfordítások hatékonyságát nagymértékben meghatározzák a természeti tényezők.

Ahhoz, hogy két eltérő adottságú területen a dolgozók munkaereje közel azonos mértékben hasznosuljon, vagy növelni kell a kisebb termékenyséű termőföldből az egy dolgozóra jutó földterületet, vagy a kedvezőtlen adottságot a holtmunka ráfordítások növelésével lehet ellensúlyozni. A gyakorlatban legtöbbször az utóbbi megoldást igyekeznek megva-

lósítani. Az eszközállomány ilyen célú növelésének azonban határt szab a hatékonyság már említett differenciáltsága és a fejlesztés forrásainak nagysága. Racionálisabb megoldás az egy dolgozóra jutó termőterület növelése. Ezt úgy lehet elérni, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számát csökkentik és más népgazdasági ágban vagy a gazdaságon belül, pl. a különbéle kiegészítő tevékenységekben foglalkoztatják. Jelenleg ezt tartom az egyik legmegfelelőbb elképzelésnek, hiszen aránylag ez igényel a népgazdaságtól kevesebb tőkebefektetést, és üzemen belüli munkaerő-átcsoportosítással megoldható. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy meg vannak a veszélyei is, hiszen a túlzott mértékű kiegészítő tevékenység elfedheti az alaptevékenység gondjait, problémáit.

A termelőerők, erőforrások, termelési ágak, tudatos területi elhelyezése nagyon sokat segíthet a differenciáltsággal kapcsolatos alapvető ellentmondás mérséklésében. Ha az intézkedések középpontjába az ember kerül, ha sikerül elérni, hogy a termelés többi tényezője ehhez viszonyítva arányosan rendelkezésre álljon, akkor a jövedelem-differenciáltsággal kapcsolatos problémák nagy része is megoldódik. A javuló hatásfokú termelés eredményeként ugyanis a személyes jövedelem és a felhalmozás saját forrása is egyre inkább biztosítva lesz.

Összgezve:

A differenciálódásnál a vizsgálódás körét ki kell terjesz-

teni nemcsak a gazdasági, hanem a társadalmi aspektusokra is, hiszen csak ezek együttes figyelembe vétele adhat helyes eligazodást.

Vizsgálni kell a differenciálódást üzemben belül is. Ez társadalmi szempontból különösen fontos. Ugyanakkor azt tartom, hogy - erről a vizsgálataim során meg is győződtem - **ez elsősorban az üzemek feladata kell, hogy legyen.** Így válik lehetővé, hogy a szükséges üzemi feladatokat konkrétan tudják meghatározni. Megyei szinten az általánosabb, sajátosabb folyamatokat, elemeket érdemes vizsgálni, melyek figyelembe vétele az üzemek többségénél hasznos lehet.

A differenciáltság az árutermelés kategóriája, a szocializmus egyetemes kategóriája. Ezeken túlmenően a szövetkezeti tulajdon által is motivált, A szövetkezet nem lenne igazán szövetkezet, ha a differenciáltság nem jelentkezne a személyi és üzemi jövedelmekben. Vagyis a mezőgazdaságban - a népgazdaság többi ágazataival szemben - egyel több ok szól a differenciálódás mellett.

Lényeges kérdés, hogy milyen legyen a differenciáltság mértéke? A tapasztalatok szerint legjobb megoldás, az eddigi út tudatos követése, a differenciálódás ésszerű keretek között tartása. Továbbra is teret kell engedni, a teljesítménykülönbségek érvényesülésének, de meg kell előzni a gazdasági céljainkat veszélyeztető, szabályozással összefüggő feszültségeket. A mezőgazdaság előtt álló feladatok telje-

sítése a nagyüzemek valamennyi csoportjától nagyobb teljesítményeket igényel.

Célunk, hogy a XII. pártkongresszus határozatának megfelelően: "Az élenjáró állami gazdaságok és termelőszövetkezetek továbbra is fejlődjenek dinamikusan, mutassanak példát a korszerű termelési és gazdálkodási módszerek alkalmazásában; mozdítsák elő ezek általánossá válását. A közepesen gazdálkodó, jó adottságú szövetkezetek közül minél többen és minél előbb érhék el az élenjárók színvonalát. A kedvezőtlen természeti viszonyok közepette működő üzemeket továbbra is segíteni kell az adottságaiknak jobban megfelelő termelési szerkezet kialakításában." /13/

zt is világosan kell látni, hogy a szövetkezetek differenciáltsága, ezen belül egy jelentős csoport gyengesége, összetett probléma, s e téren gyors változás nem várható. Ebből azonban nem lehet olyan következtetést levonni, hogy nem érdemes e témakör elemzésével foglalkozni, ellenkezőleg, a realitásokhoz tudatosan alkalmazkodva, számolnunk kell a tényekkel és csak így lehet elérni, hogy a feszültségeket enyhíteni tudjuk.

Arról van szó, hogy a jobb, a közepes és a kedvezőtlen termőhelyeken gazdálkodó termelőszövetkezetek eredményei eltérőek, a ráfordítások különböző hatékonyságai miatt. /14/ Ezt a párt és kormány felismerte és határozottan fellépett /megfelelő intézkedésekkel/ a parasztság szociális és anyagi

rétegződése, differenciálódása ellen. Az is igaz, hogy nem tarthatók viszont azok a különbségek, amelyek szubjektív okokból, vezetésből, rosszul megválasztott termelési szerkezetből, üzemi és munkaszervezési fogyatékokból adódnak a vállalati eredményekben. Különösen így van ez egy-egy termék vonatkozásában, amikor azonos termőhelyek és lényegében hasonló ráfordítás és felszereltség mellett, nagy termésátlag és jövedelemingadozás tapasztalható.

5./A mezőgazdasági vállalatok differenciálódásának
közgazdasági alapjai

A differenciáltságot úgy helyes felfogni, mint a szocializmus gazdasági viszonyaiban meglévő gazdasági-tulajdoni elkülönültségi /egyenlőtlenség/ gazdasági formáját. Ezért a mezőgazdasági differenciáltság /differenciálódás/ közgazdasági alapjait azok a törvényszerűségek képezik, amelyek a tulajdon-gazdasági elkülönültségi viszonyok lényeges, tartós összefüggéseit fejezik ki. Ezek a gazdasági törvényszerűségek a következők:^{/15/}

a./ Az értéktörvény, amely a társadalmi és vállalati értéket, valamint az egyéni értéket eltereli, differenciálja a termelési feltételeket és jövedelmeket. Az értéktörvénynek a termelőket differenciáló hatása - ha sajátosságokkal is - de érvényesül. Mint ismeretes, e hatás azzal függ össze, hogy a különböző árutermelők termelési feltételei eltérőek, és ezért a jövedelmezőség is különböző. Ez lehetőséget nyújt

a jobban működő vállalatok gyorsabb ütemű fejlesztésére,
amit elősegít az is, hogy a nagyobb nyereséget megszerző vállalat a dolgozóit magasabb jövedelemben tudja részesíteni, ezáltal munkaerő-ellátását is jobban biztosíthatja. Az értéktörvény ilyen differenciáló hatása - bizonyos korlátok között - elősegíti a népgazdaság fejlődését. E funkció kedvező hatásának a kibontakoztatásához elengedhetetlen olyan szabályozó rendszer, amely a társadalmi szükségletek kielégítése, a népgazdaság fejlődése szempontjából elsődlegesen fontos vállalatokat juttatja nagyobb nyereséghez. Szükségessé válhat az is, hogy amennyiben a gazdaságtalanul működő vállalatok termelése nélkülözhető, a dolgozókat és az eszközöket átcsoportosítsák más, eredményesebben működő vállalatokhoz.

Miután a szocialista termelés viszonyai között az áruter-
melésen keresztül ható értéktörvény differenciáló hatása
tartós, - amit tovább bonyolít a termelőszövetkezeti csoport-
tutalajdon - naiv dolog lenne azt hinni, hogy komplex területi fejlesztési programokkal, illetve az egyes gazdaságoknak nyújtott fejlesztési hozzájárulással egyszer és mindenkorra megszűnik a probléma. Nyilvánvaló, hogy a viszonylagos elmaradás megmarad a jó és az átlagos körülmények között gazdálkodó szövetkezetek és a kedvezőtlen területen működő gazdaságok között.

b./ A munka szerinti elosztás törvénye, amely egyes közgazdászok szerint nemcsak az egyéni munka és jövedelem, hanem a vállalati munka és jövedelem mércéje is, tartalmaz egyenlőtlenségeket. A munka szerinti elosztást - a szocializmusban is - az árutermelés viszonyai között kell érvényesítenünk. Az árutermelés automatizmusai viszont önmagukban, természetüknél fogva nem képesek a munka szerinti elosztás követelményeinek megfelelő jövedelemarányok kialakítására általában sem, még kevésbé a mezőgazdaságban. Bár kétségtelen, hogy az említett automatizmusok a gazdasági élet minden területén, tehát a mezőgazdaságban is differenciálják a jövedelmeket, egyebek között a végzett munka mennyisége, minősége, hatékonysága és társadalmi hasznossága szerint, tehát a szocialista elosztás követelményeinek megfelelően is. A jövedelmek differenciálódnak a kereslet-kinálat, a piaci monopolhelyzet, a társadalmi preferenciák hatására is. Bár ezek a hatások nincsenek eleve kibékíthetetlen ellentmondásban a munka szerinti elosztás követelményeivel, mégis jelentősen keresztezhetik annak érvényesülését. E tényezők hatásával, érvényesülésük mechanizmusának gondos feltárásával jövedelempolitikánk igyekszik is számolni.

c./ A földjáradék törvény pedig a föld, mint a gazdálkodás tárgya, monopóliumának egyenlőtlenségeit viszi az elosztási folyamatba. A szocializmusban a földjáradéknak egyetlen formája létezik, a különbözeti földjáradék.

A termelőszövetkezeti szektorban a különbözeti földjáradék
- ha nem is a legfontosabb - oka annak, hogy a gazdaságok
között különbségek vannak a szövetkezeti teljes jövedelem
/személyes részesedés és tiszta jövedelem/ nagyságában.

A földjáradék nagyságának meghatározásával foglalkozott dr. Nagy Lajos^{/16/} és Molnár László is. A számítások azt bizonyítják - Molnár László szerint^{/17/} -, hogy „a földjáradék erősebben differenciálja az üzemek jövedelmét, mint amennyire az általános felfogás szerint ismert. Különösen hátrányos a 10 aranykorona alatti földdel rendelkező üzemek helyzete. A legrosszabb földéken gazdálkodó üzemek e csoportjában átlagos nagyságu és technikai színvonalú befektetésekkel, tehát pusztán a föld gyenge minősége következtében, 7,36 q-val kevesebb búzatermés valószínűsíthető, mint az átlagos földminőséggel rendelkező üzemek csoportjában. A legjobb földeket művelő üzemekhez viszonyítva átlagos technikai színvonalon 10,64 q-val kevesebb hozam elérése valószínűsíthető. Forintban kifejezve ez azt jelenti, hogy a 10 aranykoronaérték alatti földdel rendelkező üzemek az átlagos földminőségű üzemekhez képest hektáronként 2172 Ft-tal kevesebb jövedelmet realizáltak, a legjobb földön gazdálkodó üzemekhez képest pedig 3188 Ft-tal kevesebbet, pusztán gyengébb földminőségük következtében.”

A földjáradék gazdasági természetét és nagyságát figyelembe kell venni, többek között a ráfordítások hatékonyságának vizsgálatánál, az állami támogatás különböző formáinak kialakításánál, az adórendszer tökéletesítésénél, a földek

gazdasági értékelésénél, a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jövedelmekben mutatkozó kirívó különbségek megszüntetésénél, a termelés anyagi ösztönzői kidolgozásánál, stb. Marx így határozta meg a különbözeti földjáradék lényegét: "Az nem más, mind extrapforit, amely minden ipari termelési ágban is létezik, minden átlagosnál jobb feltételek mellett működő tőke számára. A mezőgazdaságban azonban rögzítődik, mert azon szolid és szilárd /viszonylag/ alapon nyugszik, mint a különféle talajfajták természetes termelékenységének különböző foka." /18/

A föld, mint termelőeszköz, tehát különböző minőségű, a különböző mezőgazdasági üzemekben a munka különböző termelékenységét eredményezi. A magasabb termelékenységű munka - amelynek alapja ez esetben a földek minőségi különbsége - többlet vállalati jövedelmet eredményez a mezőgazdaságban is. A jó földeken gazdálkodók előnyeit - önerejük-ből - a rosszabb földeken gazdálkodók nem tudják kiegyenlíteni. Ez az egyik alapvető magyarázata és oka a gyenge adottságú termelőszövetkezetek megkülönböztetett állami támogatásának is.

Felmerül a kérdés, milyen földminőség lehet a szabályzó?

"A mezőgazdaságban az árcentrumot a közepes földminőségből kiindulva indokolt megállapítani. Azoknál a mezőgazdasági termékeknél, amelyeknél a kereslet és kínálat viszonya tartósan feszített, az árcentrumot a rosszabb földminőség irányába kell elmozdítani." /19/ A különbözeti földjáradék a földek viszonylagos termelékenységének eltéréseivel kapcsos-

latos és nem azzal, hogy melyik föld termelékenységére szabályozó. Azt hogy, melyik földön befektetett munkárfordítás a szabályozó, az határozza meg, hogy mekkora az összes különbözeti járadék nagysága, és melyek azok a gazdasági egységek, amelyek ehhez hozzájártnak. Mivel az árak többsége nem igazodhat az egyes termékek területenkénti konkrét költségéhez, a különböző talajok termőképességének függvényében eltérő a jövedelemtermelő képesség. Eből következik, hogy az ár- és az ahhoz kapcsolódó támogatások megállapításával - így meghatározva a határköltségeket - együttesen lényegében már meghatározzák a leggyengébb, még termelésben tartandó területeket.

Tudjuk, hogy jelenleg az árszabályozó a közepes földminőségekhez kötődik, ez azt jelenti, hogy a közepesnél gyengébb földminőségen gazdálkodók többségében az önálló gazdálkodás feltételeit csak állami támogatással lehet biztosítani.

Abból kiindulva, hogy Magyarországon minden termelésre alkalmas földet be kell művelni, tehát a legrosszabbat is, véleményem szerint nem az átlagos földminőség alapján, hanem a legrosszabbnál valamivel jobb földek átlagának megfelelően kellene az árcentrumot - legalább a piac szempontjából legfontosabb termékeknél, terményeknél - meghatározni a mezőgazdaságban.

E gazdasági törvények hatása miatt a szocializmus építésének időszakában a mezőgazdaságban állandóan jelen van a

differentiáltság, Ennek megértése ma már nem okoz gondot. Ugyanakkor nem következik a gazdasági törvényekben rejlő differentiálódási tendenciából, hogy a differentiálódás szükségszerűen előrehaladó folyamat, hogy a differentiáltság növekszik, de az sem, hogy szükségszerűen csökken. Ezt az alábbiakkal lehet indokolni:

1./ A gazdasági differentiáltságot előidéző gazdasági törvények ugyanis ellentendenciákat, nivellálódási tendenciákat is magukba foglalnak. Az értéktörvény az árarányok és a termelési arányok kölcsönhatása alapján a jövedelemarányok nivellálódása irányába is hat. A munka szerinti elosztás törvénye pl. hat a szakképzettségi különbségek csökkenésével a munka teljesítményekben mutatkozó különbségek csökkentésére is. A földjáraadék törvény sem csak differentiálódást okoz, hanem nivellálódást is, így pl. ha a földbe eszközölt ráfordítások amortizálódznak és a föld minősége javul, akkor bizonyos fokig csökken a földek minőségi különbsége.

2./ A differentiáltság közgazdasági alapjait képező gazdasági törvényeknek létezik egy közös vonása, hogy a belső mozzanatuk a hatékonyság /a munka termelékenység/ növelése. Az értéktörvénynek az érték nagysága és a termelékenységek kapcsolata fontos kritériuma. A munka szerinti elosztás törvénye teljesítmény-oldalának nemcsak mennyiségi vonatkozásai, hanem minőségi oldalai is vannak, a hatékonyság-termelékenység növelése. A hatékonyság növekedése pedig tértől és időtől függően a differentiálódási vagy a nivellálódási tendenciák erősítését követelik meg.

3./ A differenciáltság szükségszerű növekedéséről vagy csökkenéséről általában beszélnünk indokolatlan, mert a mezőgazdasági differenciáltságnak több kölcsönhatásban lévő összetevője van. A mezőgazdaságban egyfelől a termelési ráfordítások, /lekötöttek és folyamatosak/ munka- és eszközráfordítások/ differenciáltak. A termelési ráfordítások differenciáltságát különböző intenzitási viszonyszámok /mutatók/ differenciáltsága fejezi ki /pl. egy főre jutó eszközlekötés, egy hektárra jutó eszköz, stb./. Másfelől a termelési eredmények is differenciáltak. A termelési eredmények differenciáit valamilyen hatékonysági mutató differenciái mutatják, amelyek lehetnek termelési értékre és jövedelemre vonatkozó mutatók /pl. egy főre jutó bruttó jövedelem, munkadij, vagy nyereség/. Egyrészt a termelési ráfordítások differenciái hatnak a termelési eredményre, másrészt a termelési eredmény-differenciák különböző formái egymásra is hatnak. Ezek a kölcsönhatások elentétes irányúak és eltérő mértékűek lehetnek. Ezért nem lehet arra egyértelmű választ adni, hogy nőtt-e a differenciáltság a mezőgazdaságban, mert pl. az utóbbi időszakban a termelési tényezőkben, a fejlesztési források nagyságát illetően nőtt, a személyi jövedelmekben csökkent a differenciálódás mértéke. Tehát az, hogyan alakul a differenciáltság hogyan alakul a mezőgazdaságban, nő vagy csökken, függ a következőktől:

a./ Hogy a termelési ráfordítások, illetve a termelési eredmények melyik elemét nézzük;

- b./ Hogy a gazdasági törvények belső ellentmondásai /a differenciáló tendenciái/ hogyan oldódnak meg;
- e./ A központi gazdaságirányítás /szabályozás/ melyik gazdasági tendenciát korlátozza vagy ösztönzi. Alapelv, hogy a termelési ráfordítás-differenciák megjelenjenek, mint termelési eredmény-differenciák /hatékonyság-differenciák/ és az ehhez kapcsolódó érdekeltiségi mechanizmusok ösztönözzék a társadalmi hatékonyság növekedését. /20/

A differenciálódás a mi viszonyaink között szükségszerű, sőt bizonyos határon belül jó is. Kérdés, hol ez a határ?
A termelés ösztönzését össze kell hangolnunk a társadalmi egyenlőséggel /a túlzott jövedelemkülönbségek sértik a szocialista normákat és kispolgáriasodást okoz, amely csak káros lehet a szocializmus további építésére!/, hiszen mégis csak ez a mi legfontosabb távlati célunk. A határt illetően a gazdasági törvények nem adnak választ, ezt a politika mezején kell megadnunk, melyet röviden így lehetne összefoglalni: a differenciáltságot olyan ésszerű keretek között kell tartani, amely még nem forrása jelentős társadalmi-gazdasági feszültségek keletkezésének.

A differenciálódás elfogadható mértékét már sokan megpróbálták pontosabban is körülhatárolni, de ez ideig ez csak részben sikerült. A magam részéről is kísérletet teszek ennek körülírására.

A népgazdasági érdek azt követelné, hogy a hatékonysági követelmények maximális kihasználása érdekében a mezőgazdaságban is arra a területre, azokba az ágazatokba, azokba az üzemekbe kell a ráfordításokat eszközölni, ahol a leggyorsabban és a leghatékonyabban megtérül. Talán így is ki lehetne elégíteni az ország belső ellátási és export igényét. Ez azzal járna együtt, hogy az ország, a megyék egyes területei dinamikusan fejlődnének, más területek viszont nagyon elmaradnának, illetve ennek következtében esetleg elnéptelenednének. Ez a szemlélet csak egyoldalúan, csak gazdasági oldalról szemlélve határozza meg a differenciálódás mértékét, ezért csak gazdaságossági szempontból igaz. Ezért tehát ez a szocializmusban elfogadhatatlan. A föld korlátozottan áll rendelkezésre, a népgazdaságnak szüksége van a gyenge minőségű földeken termelt termékekre is. A mezőgazdasági árszinvonal jelenleg a közepes földminőség alapján képzett árcentrumra van kalkulálva, így a gyenge adottságú tsz-eknél csak támogatásokkal együtt lehet biztosítani az újratermelés pénzügyi feltételeit. A költségvetésből döntően az árdiszparitás miatt nyújtott támogatások fő célja általában nem a veszteség- vagy költségtérítés. Ezzel az állam a termelés közgazdasági, fejlesztési feltételeit befolyásolja. Tehát e területeken alacsonyabb költség felhasználással elérhető alacsonyabb hozamokkal, de még olyan jövedelmezőséggel kell termelni, amely lehetőséget ad - meghatározott állami preferenciával - az önálló, vállalatyszerű gazdálkodás folytatására.

Igy az anyagi ösztönzés és a jövedelmezőség olyan szintjének elérését segíti, amely még lehetőséget és reményt ad a gazdálkodás színvonalának emelésére és a fejlődésre.

Végső soron a kedvezőtlen területeken élő lakosság foglalkoztatása és az ország szükségleteinek más területeken történő kielégítése dönti el, hogy mekkora legyen és meddig maradjon meg a távolság az életernívóban, illetve a mezőgazdasági termelésben az átlag, az élboly és a kedvezőtlen adottságú gazdaságok között. Ezt számokkal kifejezni szinte lehetetlen. Érzékeltetni és "előre kalkulálni", a közgazdasági környezet változtatásának tudatos befolyásolásával mindig lehet és kell is, hogy ezzel a differenciálódás megfelelő keretek között tartását biztosítani lehessen.

Véleményem szerint - gazdasági megközelítésben - a megfelelő keret, az olyan közgazdasági környezet, melyen belül a gyenge adottságú gazdaságok már megteremthetik, a jó adottságú gazdaságok pedig még megtarthatják az önálló gazdálkodás feltételeit.

Politikai megközelítésben az a fontos, hogy a kedvezőtlen adottságú területeken dolgozó emberekben ne alakuljon ki az az érzet, hogy a jó földeken gazdálkodók könnyebben /termékegységre vetítve kevesebb tőkeráfordítással és intenzitással/ érik el ugyanazt, vagy hasonló társadalmi, anyagi megbecsülésüket.

II . F E J E Z E T .

A C S O N G R Á D M E G Y E I T E R M E L Ő S Z Ő -
V E T K E Z E T E K D I F F E R E N C I Á L Ó D Á S Á -
N A K V I Z S G Á L A T A , F Ő B B J E L L E M -
Z Ő I

BEVEZETŐ A II. FEJEZETHEZ

Célom, hogy bemutassam Csongrád megye termelőszövetkezeteinek leglényegesebb, differenciálódásra ható tényezőit.

Az üzemek közötti differenciálódás a fajlagos naturális mutatókkal, továbbá a képzést és felhasználást kifejező fajlagos jövedelem és hatékonysági mutatókkal jellemezhető, minősíthető legjobban.

Igaz ugyan, hogy valamennyi mutatóval kapcsolatban lehetnek fenntartások.

Az egységnyi ráfordításra jutó nyereség - különösen több év átlagában mérve - mentes a legveszélyesebb torzításoktól, de ugyanakkor más, gyakorlati jellegű kérdést takar. A mezőgazdasági nagyüzemek ugyanis a bruttó jövedelem növelésén belül törekednek a nyereségtömeg maximalizálására. Ez azt jelenti, hogy ráfordításaikat csökkenő hozadék mellett is rendszerint addig növelik, ameddig a többletráfordítások a többlettermék árában megtérülnek. Minél közelebb kerülnek ehhez a határköltséghez, a többletráfordításokhoz kapcsolódó nyereség rátája fokozatosan csökken. Így végül is az az üzem, amely ésszerűen maximalizálta a nyereségeit, kisebb nyereségrátával dolgozhat, mint az azonos feltételek mellett a maximálisnál kisebb nyereséget elérő. "Számolva azzal, hogy a különböző termékek nyereségrátája igen eltérő, ez a mutató tehát nemcsak a hatékonysági különbségeket,

hanem egyúttal a termelési szerkezetet is jellemzi." /21/

A termelőszövetkezetek csoportosítását -a központi, országos értékeléseknél is alkalmazott - rentabilitási mutató^X alapján végeztem el.

Bázisként az 1976. évet és az 1976-80. évek átlagát vettem és ezt viszonyítom 1981. évhez. /Kivéve a gyenge adottságú tsz-ekkel kapcsolatos anyagrészeket, ahol döntően 1980-nal zárom az adatsorokat./^{XX}

Kiemeltem a természeti tényezőket, azok közül is elsősorban a földet. Részletesebben foglalkozom a Csongrád megyei gyenge adottságú /ártámogatásban részesülő/ termelőszövetkezetek differenciálódásra ható tényezőivel.

Nem foglalkozom részletesebben - terjedelem korlátok miatt - pl. a háztáji gazdaság, a kiegészítő tevékenység, az együttműködések és társulások, stb. hatásaival a differenciálódásra.

E területet azért tartom kiemelt feladatnak megyénkben, mert az arányuk nagy, és az előrelépés ezek felzárkóztatása nélkül hosszabb távon sem elképzelhető.

A Politikai Bizottság 1981. szeptember 29-i határozatában úgy fogalmazza meg e feladatot, hogy: "...hosszú távú feladataink megoldásához szükség van az alacsony jövedelmű, az átlagosnál gyengébb termőterületű gazdaságok termelésére,

X Rentabilitási mutató = 100 Ft költséggel előállított eredmény

^{XX} A rendelkezésemre álló adatokból így is megállapítható, hogy a differenciálódási tendenciákat illetően új, lényeges változás 1981-ben sem volt tapasztalható a gyenge adottságú tsz-ekben a vizsgált időszakhoz képest.

^{XXX} Lásd 6. számú táblázat.

sőt gazdaságos termelés-növelésére is. A differenciálódás nem válhat politikai, társadalmi feszültség forrásává, ezért a jövőben is az agrárpolitikai alapelvek következetes megvalósításán kell dolgozni. /22/

Több vizsgálat megállapította már országosan is, és ez így igaz megyénkben is, hogy az alacsony hatékonyságú termelőszövetkezetek a termelés minden fontos tényezőjét tekintve rosszabbul állnak, a magas hatékonyságúak viszont jó munkaerő-helyzetben és nagyobb eszközállománnyal érik el a jó eredményeket.

"A megkülönböztetett támogatás elvi indoka, hogy a gyengébb minőségű termőföldek műveléséből származó többletköltséget - a társadalom a termékekre igényt tart - részben meg kell téríteni... Hangsúlyozni kell, hogy a korábbi jövedelemkiegészítő támogatás megszűnt. Az árkiegészítés pedig - közgazdasági tartalmát tekintve - a termelés többletköltségének megtérítése, nem pedig a rossz munka támogatása." /23/

Az árkiegészítés mértékét természetesen a népgazdaság érdekeinek megfelelően a szükségletekkel és a hatékonysági követelményekkel összhangban kell megállapítani. /Ezzel a módszerrel az e körből kikerült gazdaságok is kaphatnak még bizonyos címen támogatást^x és a "kikerüléstől félők" nem fogják vissza azért a termelésüket, hogy bent maradhassanak a támogatott üzemkörben./

^x 1981-től így kaphat - bizonyos termékek után - ártámogatást pl. Csongrád megyében az e körből 1980-ben kikerült Forráskút Haladás és Szatymaz Finn-Magyar Barátság MGTSZ.
- a szerző.

A támogatási rendszernek nem célja a jövedelmek szövetkezetek közötti azonos szintre hozása. Ugyanigy, ahogyan a kedvező természeti feltételek között gazdálkodó üzemek külön jövedelmének egy részét visszakapják, a pénzügyi rendszer a kedvezőtlen adottságok között gazdálkodókat sem egészíti ki az átlagos színgig. Ugyanis a kedvezőtlen adottságú területek sajátossága általában, hogy az átlagosnál gyengébb termőhelyi feltételek között a mezőgazdasági termelés - elsősorban a növénytermelés - az átlagosnál alacsonyabb hatékonysággal növelhető.

Ma is helytálló a kedvezőtlen adottságú szövetkezetek támogatási rendszeréről Pallós László megállapítása, amely szerint: "a negatív járadék társadalmi elismerése /állami megtérítése/ nélkül az árszabályozó földeknél rosszabb földeken gazdálkodó tsz-ekben a termelési érdekelttség fenntartása nem lehetséges." /24/

Az árkiegészítés általában nem ad lehetőséget a termelés bővítésére, lényegében az egyszerű újratermelés feltételeit biztosítja. A kedvezőtlen adottságú gazdaságok egy részében azonban a fejlesztési hozzájárulással kiegészítve a saját forrásokat, van lehetőség a pótlólagos termelésnövelő ráfordításokra. Ilyen esetben a szövetkezeteknek kell mérlegelniük, hogy a pótlólagos ráfordítás hozamtöbbletének termelői ára és az árkiegészítés együttesen jövedelmező termelésfejlesztést eredményez-e.

"Az árkiegészítés mértékét úgy állapítják meg, hogy a pótlólagos ráfordítások a népgazdaság szempontjából e terüle-

teken mindaddig előnyösek, míg a pótlólagos ráfordítás a hozamtöbblet árkiegészítéssel növelt felvásárlási árban megtérül. Amennyiben nem térül meg - azaz veszteséget okoz - kényszeríti a szövetkezetet a föld termőképességével nem arányos ráfordítások mellőzésére, a jövedelmező termelésre."/25/

Hasonló elv érvényesül az e területeken termelhető, jól exportálható vagy import-pótló termékekre is, vagyis indokolt biztosítani az export -, illetve az importár szintjéig a termelési érdekeltséget, azaz a felvásárlási árakat a gyenge adottságú termelőszövetkezetekben legfeljebb eddig a szintig indokolt kiegészíteni.

Egyes vélemények ellenére statisztikai adatok bizonyítják pl. Csongrád megyében is, ^X de országos tapasztalatok is, /26/ /Zsuffa Ervin szerint is/, hogy általában a jó földeken kétszer akkora a mezőgazdasági termelésből származó árbevétel, mint a kedvezőtlen adottságú területeken. Emiatt ezek a gazdaságok járadékjellegű külön jövedelmet realizálnak.

Az adórendszer - a földadó és a jövedelemadó a progresszívítás révén - e külön jövedelmek jelentős részét elvonja. Ezzel csökkenti az ebből származó differenciálódást. Azonban a jobb földminőségből származó többletjövedelmek teljes elvonása, a jövedelmek teljes kiegyenlítése káros lenne, mert kedvezőbb termőhelyi feltételek mellett az egységnyi ráfordítások nagyobb többlethozamot és jövedelmet eredményeznek, ezért ezeken a területeken célszerű a járadékjellegű külön jövedelmek egy részének visszahagyá-

X Forrás: KSH Csongrád megyei Igazgatóság: A mezőgazdasági tsz-ek csoportosítása a fontosabb ellátottsági és eredményességi mutatók alapján. Szeged, 1981. 10-150. oldal

sával ösztönözni a gyorsabban megtérülő és hatékonyabb beruházásokat. Ez annak a következménye, hogy egységni ráfordítás a föld minőségével arányosan növekvő termelést tesz lehetővé /a föld természetes termékenysége következtében is, ^{/27/} ami a vállalati eredményben az egyéb tevékenység erőteljes hatása ellenére is a korábbiaknál határozottabban jelenik meg.

A mostoha természeti feltételek ellensúlyozására a gazdaságok egyre jobban fejlesztik - és ez ma már felismert szükségyszerűség - kiegészítő tevékenységüket. ^{/28/} Ez a téma is egy külön tanulmány tárgya lehetne, mint napjaink egyik fontos kérdése, különösen a gyenge adottságú üzemszoportnál. Ugyanez vonatkozik a háztáji termelés integrálásának további bővítési lehetőségére is, melyet még közel sem használtak ki az üzemek.

Ezen anyagrész összeállításánál nagymértékben támaszkodtam az MNB Csongrád megyei Igazgatóság, a TESZÖV, a megyei Tanács, a Földhivatal által szolgáltatott adatokra, mely részben magyarázat arra is, hogy a források pontos megjelölése többször lehetetlen.

Természetesen felhasználtam a Csongrád megyei és az országos statisztikai évkönyveket /1965-1981-ig/ és egyéb speciális statisztikai jelentéseket, tájékoztatókat is.

1./ A differenciálódás tendenciája, mértékének
változásai

Hatása annyiban kedvező, hogy a fejlődést gyorsítja, elő-reviszi. A termelési színvonalban jelentkező különbségek áttevődnek az eredmény, a fejlesztési lehetőségek differenciálódására, amely miatt az újratermelés feltételei is eltérően alakulnak. Amennyiben a differenciálódás mértéke nagy, a lemaradó üzemek felzárkózása egyre nehezebb. Az adottságoktól elmaradó, alacsony hatékonyság, indokolatlan differenciálódást jelent.

Csongrád megye mezőgazdasági termelőszövetkezeteinek az utóbbi időben végbe ment dinamikus fejlődése a differenciálódás fokozódását is eredményezte. Az V. ötéves tervben Csongrád megyében a mezőgazdasági termelés az országosnál nagyobb mértékben emelkedett. A termelés volumene évi 3,4 %-kal növekedett, országos átlagban évi 3,0 % volt. Öt év alatt a termelés 17 %-kal nőtt, melyből a tsz közös gazdaságok 21-22 %-kal, a kisgazdaságok mintegy 8 %-kal részesedtek.^X Több mutatót figyelembe véve Csongrád megyében nőtt a differenciálódás mértéke, elsősorban a saját fejlesztési források különbözősége tekintetében. /Megjegyzendő, hogy 1981-82-ben is az országot meghaladó növekedési ütem tapasztalható a megyében a mezőgazdasági ágazatban. 1982-ben az országos növekedés 4-5 %-os, a me-

^X Forrás: Csongrád megyei Tanács VB Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztály V. ötéves tervet értékelő anyaga.

gyében 6 %-os volt. A Csongrád megyei tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyorsabb fejlődés idején nő a differenciálódás mértéke. Ezt Molnár László így fogalmazza meg: /29/

"A differenciáltság a folyamatosan megvalósított pótlólagos befektetésekkel, az agrotechnikai színvonallal együtt növekvő átlaghozamok ellenére sem csökkent, hanem - az ingadozásoktól eltekintve - inkább növekvő tendenciát mutat."

Országosan, kiemelve például az egy főre jutó bruttó jövedelem növekedését, megállapítható, hogy az mindenekelőtt a munkaerő létszámának beruházásokkal alátámasztott csökkenése folytán volt elérhető; a termelés mennyiségének emelkedése ehhez csak mérsékelten járult hozzá, mert ez utóbbinál még erőteljesebb volt a költségek növekedése.

"A támogatott tsz-ekben pontosan ugyanaz a növekedés ment végbe, mint a nem támogatottakban. Ez a növekedési út azonban a továbbiakban nem lesz járható. Ennek bizonyossága egyrészt az, hogy a mezőgazdasági vállalatok érintett körében a fejlesztési lehetőség elapadt, s a növekedés meg is szűnt. Másrészt az eszközigényesség további fokozásának külön támogatással való ellensúlyozására nem nyílik lehetőség. A kedvezőtlen adottságú, de más mezőgazdasági vállalatok is, akkor tudnak növekedni, ha gazdálkodásukban a fajlagos költségeket csökkentik, s növekedésük ez utóbbi mértékéhez igazodhat." /30/

Teljes mértékben egyetértek Vági Ferenc megállapításaival, annál is inkább, mivel Csongrád megyében ugyanaz a tendencia érvényesült a vizsgált időszakban, a továbbfejlődés

lehetőségének az útja valóban a fajlagos költségek csökkentése lehet csak. Ehhez elengedhetetlenül hozzátartozik a helyi adottságok kihasználásának fokozása, mint pl. Csongrád megyében a termálenergia, a gáz, az öntözési lehetőségek, stb.

A hatékonyságot az országos elemzésekhez hasonlóan ^{/31/}-a költségek jövedelmezőségével mérve, az alacsony /6 % alatti/ hatékonyságú szövetkezetek száma 1981-ben közel meg-
egyezik az 1976. évivel, a közepes színvonalon /6-12 % jövedelmezőség között/ gazdálkodók száma csökkent, a magas /12 % feletti/ jövedelmezőségi színvonalon gazdálkodóké nőtt.^X Ezt később részletesebben is elemzem.

Csongrád megyében az egyes üzemszoportok közötti termelési színvonal különbség mérsékelten tovább emelkedett, az eredmény színvonal közeledett, de a magas és az alacsony jövedelmi szövetkezetek között így is közel 4-szeres, a fejlesztési források különbsége közel 2-szeres.^{XX}

A személyes jövedelmek kiegyenlítésére törekvő szabályozás hatására a jövedelemkülönbségek - átlag adatokat nézve - kisebbek, mint korábban voltak. Ez azonban egyes üzemeknél személyes jövedelem és a teljesítmény elszakadását eredményezte. Néhány mutató változásával indokolt részletesebben is foglalkozni.

X Lásd 1./a számú táblázat.

XX. Lásd 2./számú táblázat.

Néhány gazdálkodási és hatékonysági mutató
változása Csongrád megyében

Ha az 1976-80-as évek átlagát 1981. évhez viszonyítjuk, néhány főbb összefoglaló adat alapján az alábbi tendenciákat lehet megállapítani:

- Az üzemi össz termelési érték részaránya a magas hatékonyságúaknál nőtt /47,6-ről 56 %-ra/, a közepeseknél csökkent /29,1-ről 21,8 %-ra/ és szinte alig csökkent az alacsony hatékonyságúaknál /23,3-ről 22,2 %-ra/.
- Az árbevétel alakulása és alaptevékenységen kívüli tevékenység részarányainak alakulása ugyancsak az előző tendenciát /mint az üzemi termelési értéknél/ mutatja.
- A nyereség alakulása annyiban más, hogy az alacsony hatékonyságúaknál - ha minimálisan is, de - javult /4,9-ről 5,2 %-ra/ a részarány, ehhez hasonlóan alakult a nyereségági fejlesztési alapképzés + amortizáció.
- A fejlesztési alapot terhelő kötelezettségeknél jelentős részarány eltolódás történt, hiszen amíg a magasaknál jelentősen nőtt, /38,9-ről 54,8 %-ra/ addig a közepeseknél csökkent /26,7-ről 18,2 %-ra/ és az alacsonyaknál szintén csökkent /34,4-ről 27,0 %-ra/. Jól látható a táblázatból^x az is, hogy a fejlesztési alap + amortizáció és a nyereség /65,2, illetve 79,0 %/ döntő hányada 1981-ben a magas hatékonyságúaknál koncentrárlódik és tovább szűkültek a fejlesztési lehetőségek a közepes és az alacsony hatékonyságú kategóriába sorolt üzemeknél.

^x Lásd 3. számú táblázat.

A szövetkezetcsoporthoz néhány főbb területi hatékonysági mutató alapján összehasonlítva az alábbiakat lehet megállapítani:

- A gazdálkodás feltételei bizonyos mértékig - eszközoldalról - javultak, hiszen az egy hektár termőterületre jutó összes eszközérték /eszközellátottság/ 1981-re magasabb mint az 1976-80-as évek átlaga /megyei átlagban több mint 20 %-kal nőtt és így 56.292 forint/, de továbbra is differenciáltan növekedett. Igaz, hogy nagyobb mértékű növekedés az alacsony kategóriában volt, de még így is tény, hogy a szélső értékek alig közeledtek egymáshoz. Ezt még súlyosbitja, hogy a 0-ra leírt eszközök nagyobb része is az alacsony kategóriába tartozó tsz-ekben van. Ennek egyszerű magyarázata az, hogy a gépi eszközök felújítására sincs megfelelő pénzügyi alapjuk.
- Termelési értékben a közel 30 %-os átlagos növekedés mögött jelentősen nőtt a különbség a magas és az alacsony kategória között, ami a gazdálkodási színvonal különbségeinek növekedését jelenti.
- Az eredmény alakulására jellemző, hogy átlagosan /megyei átlag/ közel 50 %-kal nőtt, de a különbség még ma is nagy, hiszen 13-szor több a magas kategóriában /igaz, 1976-80. évek átlagát nézve 55-szörös volt a különbség/ mint az alacsonyban.^X
- A bruttó jövedelemben csökkentek a differenciák, de még

^X Lásd 4. számú táblázat.

igy is 161,6 %-os a különbség a magas és az alacsony kategória között.^X

Az eszközkihasználtság hatékonyságát vizsgálva az alábbiak állapíthatók meg:

- Az 1000 forint eszközértékre jutó üzemi termelési értéket nézve nőtt a különbség, mert amíg az alacsonyaknál kismértékben csökkent, a közepeseknél és a magasaknál jelentősen nőtt a termelési érték mértéke.
- Az eredményt nézve az arányok kismértékben közeledtek, de még mindig nagy az alacsony kategória elmaradása /a magasaknál 98.000 forint, az alacsonyaknál 8.400 forint jut 1.000 forint eszközértékre/. Ha ezeket a számokat összevetjük az összes eszközérték megoszlásával,^{XX} akkor látható igazán, hogy milyen nagy különbségek vannak a hatékonyság mutatóiban az egyes kategóriák között.

Az élőmunka termelékenység néhány mutatóját vizsgálva az alábbi tendenciák állapíthatók meg:

- Az egy fő átlag állományi létszámra jutó termelési érték mutatójánál is megnöttek a különbségek. Amíg abszolút számokban 1976-80. évek átlagában a különbség 24.099 ezer forint volt, addig 1981-ben 68.251 ezer forint.
- Az eredmény megyei átlagban közel 60 %-kal nőtt, abszolút számokkal, bár arányaiban bizonyos közeledés is tapasztalható.

X Lásd 2. számú táblázat.

XX A magasaknál 1981-ben már az összes eszközérték 56 %-a koncentrálódt, míg az alacsonyaknál csak 22,9 %, - az MNB Csongrád megyei Igazgatóság adatai alapján számolva.

- A személyes jövedelemben megyei átlagban 20 %-os az átlagos növekedés és mértéke az egyes kategóriákban is közel azonos változást mutat.^X Az átlag mögött a szóródás mértéke nagy, hiszen van 31.500 és 72.700 Ft/fő is 1981-ben. Ugyanakkor az is nyilvánvalóan megállapítható, hogy a személyes jövedelmek elszakadnak a hatékonyság alakulásától - pl. az Ópusztaszer Árpádvezér MGTSZ évek óta veszteséges, alacsony hatékonyságú /gyenge adottságú is/ -, de 1981-ben a munkadij színvonala 51.300 forint/átlagos állományi fő, tehát jobb, mint a megyei átlag. /48.830 Ft/fő/. Az országosan az átlag növekedés 9,2 %-os, a szóródás 38.800-50.800 Ft/fő közötti és az átlag 46.000 Ft/fő.^{XX}

A termelőszövetkezetek hatékonysági rangsorának
átrendeződése Csongrád megyében /1976-1981/

A termelőszövetkezetek hatékonysági rangsorának átrendeződését részletesebben is elemeztem és a következő tendenciákat lehet megállapítani:^{XXX}

A kedvező eredményű /1977., 1980. és 1981./ években az előző évekhez viszonyítva csökkent az alacsony és emelkedett a magas színvonalon gazdálkodó üzemek száma és

X Lásd 4. számú táblázat

XX Forrás: Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium
adatai /belső anyag/

XXX Lásd az 1,5. számú táblázatokat.

aránya, a kedvezőtlenebb eredményü /1978. és 1979./ években fordított tendencia érvényesült. Ebben elsősorban az időjárási tényezők játszottak fő szerepet /csapadék, belviz, szárazság, stb./.

Az 1976. évi hatékonysági színvonalon /az időszak egészében/ tizenkét magas jövedelmű, s négy tartósan veszteséges mgtsz maradt.

A magas színvonalon gazdálkodó termelőszövetkezetek az élenjáró, stabil eredményű üzemek a hatékonyság sorrendjében a makói Kossuth, a forráskuti Haladás, a csongrádi Kossuth, a szegvári Puskin, a szatymazi Finn-Magyar Barátság, az apátfalvi Aranykalász, a székkutasi Uj Élet, a nagytőkei Kalinin, a szentesi Május 1., a tömörkényi Alkotmány, a fábiánsebestyéni Kinizsi és a szentesi Árpád tsz-ek.

Jó adottságú és kedvezőtlen adottságú térségbe tartozó üzemek egyaránt vannak a stabilan magas jövedelmű üzemek között.

A vizsgált időszak egészében alacsony hatékonyság a maroslelei Rákóczi, az ópusztaszeri Árpádvezér, a tápéi Tiszatáj és az ásosthalmi Felszabadulás mgtsz-t jellemezte. A maroslelei Rákóczi mgtsz-ben a fő ok a belvizkárok miatti kiesés, amely csak a melioráció befejezésével szűnik meg. Az alacsony eredménytömeg ugyanakkor a legszükségesebb állóeszközpótlásokra, az indokolt készletnövekedésekre sem nyújtott fedezetet, több évben alaphiány is keletkezett.

Megoldás: a jó színvonalon gazdálkodó szövetkezettel való együttműködés, termelési és fejlesztési kooperáció, a melioráció befejezése.

Az ópusztaszeri Áppádvezér tsz 1976. óta két év kivételével minden évben veszteséges volt. Termelési szerkezete gyakran változott, alaptervékenysége 1982-ben is veszteséges volt. Eredményt csak a kiegészítő tevékenységben létrejött kooperáció hoz.

A tápéi Tiszatáj mgtsz-ben az összetett okok, a belvizkárok, az olajipari létesítmények miatti többletköltségek és hozamkiesések, az állatállomány kedvezőtlen tartási, takarmányozási körülményei miatti veszteségek, a szanálások során felhalmozódott rendkívül nagyösszegű hitelterhek, az egymást követő vezetés alkalmatlansága a gazdálkodási színvonal mélypontját eredményezte 1981-ben.

Az önálló gazdálkodás feltételei a nagyfokú eladósodás miatt már nem voltak biztosíthatók. A személyi, gazdasági háttér a hódmezővásárhelyi Rákóczi mgtsz-ben történt beolvadással oldódott meg.

Az ásványi felszabadulás mgtsz több éves lemaradását nehezen tudja behozni. Extenzív szántóföldi növénytermesztése - kedvezőtlen természeti adottságok mellett - az időjárásnak nagymértékben kitett. Az állattenyésztésnek, a kiegészítő tevékenységek, a termelésben még nincs lényeges szerepe.

Érdekes megfigyelni, hogy olyan szövetkezet, amely az idő-
szak egészében közepes színvonalon gazdálkodott, nincs.

A közepes hatékonyságú üzemek köre állandóan átrendeződik, ide kerülnek a nem stabilan magas hatékonyságú üzemek, s az alacsony színvonalról tartósan, vagy átmenetileg - egy-egy kedvező időjárási évben - kedvezőbb eredményt elérő üzemek.

Az üzemeknek jelentős hányada, közel egyötöde /12 tsz/ 1976-hoz viszonyítva egy, vagy két kategóriát előre lé-
pett. Ilyen üzem pl. a makói József Attila, a hódmezővá-
sárhelyi Rákóczi mgtsz, amelyek az 1976. ill. 1977. évi kö-
zepes hatékonyságot magas szintre emelték, vagy az eperje-
si Ifjú Gárda, amely alacsony szintről a magas szintre, a
sándorfalvi Magyar-Lengyel Barátság tsz, alacsony szint-
ről előbb a közepes, majd 1981-ben a magas szintre javi-
totta hatékonyságát és 1982-ben tovább erősödött.

Bármely üzem példáját vesszük, a hatékonyság javulás a
személyi feltételek, a gazdálkodási fegyelem, az eszköz
ellátottság és összetétel javulásával indokolható. Az
alacsony eredményű, veszteséges üzemeknél pedig a hiány
egyedi rendezésével, megkülönböztetett támogatás átmeneti
folyósításával, a vezetés megerősítésével.

Az előbbieknél nagyobb a száma /14/ azoknak az üzemeknek,
amelyek egy-két évben előre léptek, majd visszaestek egy
alacsonyabb kategóriába. Ilyenek pl. a felgyői Alföldi Ró-
na, a csanyteleki Egyetértés, a balástyai Rákóczi, a csen-

gelei Aranyhomok, a földéaki Egyetértés, vagy a ruzsai Nap-sugár mgtsz-ek. Az előrelépés a kedvező eredményü és idő-járású 1977-es évet jellemezte, amely azonban nem bizo-nyult stabilnak.

Kevés azoknak az üzemeknek a száma, amelyek egy vagy több visszaeső eredményü év után is előre tudtak lépni. Ilyen pl. a mártélyi Fürst, a derekegyházi Aranykalász, a csong-rádi Petőfi Tsz. Előbbieknél egy-egy kedvezőtlen időjárású évi, utóbbinál vezetési, szakmai hiányosságok is közreját-szottak az eredményrombolásban.

Fentiekén túl tizennyolc olyan tsz van a megyében, amelyek-ben gyakran változik az eredmény, a hat év alatt többször előre vagy visszaléptek. Ilyenek pl. a **pitvarosi** Felszaba-dulás, a röszei Kossuth, a pusztaszeri Hétvezér tsz, vagy a szegedi Felszabadulás mgtsz. A visszaeső eredményü évek-ben a termelési profilban meghatározó ágazatok eredményé-nek nagyobb mértékü romlása volt az általános ok, amit az ágazati méretek további módosításával lehet elkerülni.

Probléma azoknál a szövetkezeteknél van, amelyek az ered-mény ingadozás egy-két évi előrelépés után sem tudták tar-tani a magasabb hatékonysági szintet /7 tsz/, illetve ame-lyek tendenciájában /4 tsz/ visszaléptek. A visszaeső ered-ményü üzemek, pl. a hódmezővásárhelyi Május 1., a csongrá-di Vörös Csillag, vagy a makói Lenin tsz, amelyek a magas szintről egy alacsonyabb szintre kerültek.

Külön figyelmet igényel az induló 1976-os évben még magas, vagy közepes szinten gazdálkodó, de 1981-ben alacsony hatékonyságú körbe került üzem - így pl. a szentesi Termál, a szegedi Uj Élet, a hódmezővásárhelyi Lenin mgtsz - gazdálkodása. Más és más a hatékonyságromlás oka, az egyiknél a terület túlzott tagoltsága, a másiknál a termelési szervezet bonyolultsága, ill. túlzott leegyszerűsítése, az erőn felüli beruházások, ill. a legszükségesebb fejlesztések elhanyagolása /szegedi Uj Élet, hódmezővásárhelyi Lenin/ a hatékonyságromlás oka. Üzemen belüli szervezési, irányítási rendszer módosításra /szentesi Termál/ egyesülésre /mórahalmi Vörös Október/, személyi változásokra /szegedi Uj Élet Tsz, hódmezővásárhelyi Lenin/, átfogó felülvizsgálatra /hódmezővásárhelyi Lenin/ is sor került ebben a körben, de a kibontakozásnak lényeges eredményjavulásban 1981-ben még nem, s 1982-ben is alig van hatása.

Az egyes szövetkezetcsoportok főbb jellemzői Csongrád me-
gyében

Az V. ötéves tervidőszaki és 1981. évi fejlődését elemez-
ve a következő jellemzők és tendenciák állapíthatók meg:^x

a./ A magas színvonalon gazdálkodó szövetkezetek földmi-
nősége jobb az átlagnál, többségük a Maros-Kőrös közén gaz-
dálkodik, de van közöttük hét homoki gazdaság is. Eszköz-
ellátottságuk 10 %-kal, technikai felszereltségük 6 %-kal
magasabb az átlagnál. /Egy ha termőterületre 1976-80 át-
lagában 46 ezer Ft állóeszközüérték, egy foglalkoztatottra
110 ezer Ft gépérték jutott./ Állóeszköz ellátottságukat
1976 óta 55, tartós készleteiket 75 %-kal növelték. Munka-
erő állományuk stabil, a szakmai összetétel az átlagnál
jobb. Termelési szerkezetükben a mezőgazdasági tevékeny-
ség dominál, de az átlagnál magasabb az alaptevékenységen
kívüli tevékenység aránya. A mezőgazdasági tevékenységben
a magasabb jövedelmezőségű növénytermesztésnek van nagyobb
súlya. A növénytermesztés fajlagos hozamai magasak, öt év
alatt pl. búzából több mint 20, kukoricából közel 40 %-
kal magasabb termésátlagot értek el, mint az alacsony szín-
vonalú üzemek. Több üzem intenzív zöldségtermesztéssel fog-
lalkozik. A növénytermesztés jövedelmezősége megközelíti a

x Néhány jellemző adat a 2-6. táblázatokban található.

Az anyagrészben szereplő adatok a tsz-ek mérlegadatai-
ból, a megyei tanács és TESZÖV, valamint a szerző ál-
tal számítottak.

40 %-ot, míg a többi szövetkezetcsoportban csak 19, illetve 29 %. Ez többnyire rendszerszerű termelés, a nagyobb szervezettség és a technológiai fegyelem, valamint a szigorúbb költséggazdálkodás következménye. Az állattenyésztés aránya alacsonyabb, de eredményessége jobb, mert a takarmánygazdálkodás, a tenyésztői munka magas színvonalú, a fajtaösszetétel, a szaporulati, a termelési eredmények kedvezőek. Az 1976-81-es években jól jövedelmező baromfitenyésztés aránya több üzemben magas. A főágazat jövedelmezősége 1976-80 átlagában 13 % volt, míg a többi szövetkezetcsoportban csak 5, illetve 10 %.^X

1982-ben ennek az ágazatnak a jövedelmezősége - piaci problémák miatt - romlott.

A szabályozáshoz való rugalmasabb alkalmazkodást mutatja, hogy 1981-től a magas jövedelmű szövetkezetek növelték legnagyobb ütemben a szarvasmarha, ezen belül a húshasznú tehénállományt, bővítették a kiegészítő, ipari tevékenység termelését is.

A termőföld, a munkaerő és az eszközkijelhasználás mutatói magasak. A szabályozók hatására az elvonások nőttek, de a további fejlesztésekhez az érdekeltség e csoportban még biztosított.

Az V. ötéves tervidőszak átlagában a termelési értéknek

X Forrás: Statisztikai Évkönyv KSH, Bp. 1976-1982.

Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv Szeged, 1976-1982.

közel 50 %-át, az eredménynek 76 %-át állították elő, illetve realizálták. A fejlesztési forrásoknak közel 60 %-ával, a biztonsági és tartalékalap állománynak 81 %-ával rendelkeznek.^x

A legmagasabb - 20 % feletti - jövedelmezőségű tizenkét termelőszövetkezet a földterület 20 %-án, a termelési értéknek több mint 20%-át, az eredménynek 41 %-át adja. A tartósan kiemelkedő eredményű szövetkezetek közül több termelési rendszervezető, társulás irányító, szervező. /Pl. A makói Kossuth tsz a Hagymatermelési Rendszer, a forráskúti Haladás tsz az Egységes Zöldség- és Burgonyatermesztési Együttműködés, a szentesi Árpád tsz a Korai Zöldségtermesztési Rendszer vezetője./ Élenjárnak az új módszerek bevezetésében és elterjesztésében.

Gazdálkodási és pénzügyi helyzetük viszonylag stabil, többségük - huszonkét üzem - 1981-ben is magas színvonalon gazdálkodott, öt került a közepes és kettő az alacsony színvonalon gazdálkodók közé.

b./ A közepes színvonalon gazdálkodó szövetkezetek között található a legjobb adottságú Maros-Kőrös közti szövetkezetek egy része. Hét üzem a Tisza-Völgyében, négy a kedvezőtlen adottságú Csongrádi-Homokhátságon gazdálkodik. Eszközellátottságuk, munkaerő sűrűségük átlagos. Az esz-

^x Forrás: TESZÖV és megyei tanács által gyűjtött adatok.

közök összetétele azonban kedvezőtlen, a technikai felszereltség - egy foglalkoztatottra 100 ezer Ft gépérték - nem éri el az átlagot.^x Az állóeszközök működéséhez több szövetkezetben hiányzik az elegendő forgóeszköz. Az eszközök bővítési üteme az utóbbi években mérséklődött, 1981-ben az állóeszközállomány 24, a tartós készletérték 58 %-kal haladta meg az 1976 évit. A munkaerő ellátottság kis mértékben javult, a felsőfokú végzettségű szakemberek létszáma alig emelkedett.

A termelési szerkezetben - valamennyi szövetkezetcsoporthoz - itt a legmagasabb a mezőgazdasági tevékenység, azon belül az állattenyésztés aránya. A kategórián belül jelentős az üzemek közötti termelésszerkezeti, jövedelmezőségi különbség. A termésátlagok, állati termékhozamok differenciáltak. 1981-ben ebben a szövetkezetcsoporthoz voltak a legjobb gabonatermő üzemeink is, az állatsűrűség ebben a kategóriában a legmagasabb. A főágazatok jövedelmezősége azonban nem éri el az átlagot. A termelésben jelentős tartalékok vannak. A csoporton belül a magasabb termelési színvonalú üzemekben sem fordítanak kellő figyelmet a költséggazdálkodásra, a pótlólagos ráfordítások hatékonyságára. A kiegészítő, ipari tevékenység bevételének növekedése mérsékelt ütemű.

A termelési értéknek öt év átlagában 29 %-át állították elő,

^x Forrás: Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv 1981. Szeged 1982. 103-104. oldal

az eredménynek 23 %-át realizálták. A szektor termeléséből és eredményéből való részesedésük csökkenő. A fejlesztési forrásoknak 27 %-ával rendelkeznek, a szabad fejlesztési forrásuk minimális. A biztonsági és tartalékalap állományának mindössze 16 %-a jut a közepes színvonalú üzemekre.^X Az elért gazdálkodási színvonal nem stabil, eredményük gyakran ingadozik. Termelési, hatékonysági tartalékaik jelentősek.

A szövetkezetecsoport belső differenciálódását mutatja, hogy 1981-ben ez a kategória rendeződött át legjobban, kilenc szövetkezet már magas színvonalon gazdálkodott, hét viszont az alacsony jövedelműek közé került.

c./ Az alacsony színvonalon gazdálkodó szövetkezetek többsége - tizenegy, egyesülés után tíz szövetkezet - az Alsó-Tisza-völgyében, három a Maros-Körös közön gazdálkodó többségében - hét üzemben - korábban jelentős ár- és belvizkár volt. Mindössze hét szövetkezet kedvezőtlen termőhelyű /az aranykorona érték szerint/.

Földhasznosításukban a szántó, az ültetvény és az erdő aránya magasabb, a föld minősége viszont kedvezőtlenebb az átlagnál. Az átlagos táblaméret ebben a kategóriában a legalacsonyabb - mindössze 33 ha -, az ártéri terület aránya - a természeti adottságokból következően a leg-

X Forrás: Csongrád megyei Tanács Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Osztálya által számított adatok /Házi sokszorosítás/ Szeged, 1982.

magasabbak. Utóbbiak művelésbe vonásával az V. ötéves terv-időszakban a gyep és az erdő művelési ág emelkedett. A gyep-területek többsége azonban - főleg a homoki gazdaságokban - alacsony hozamú.

Eszközellátottságuk, technikai felszereltségük különösen kedvezőtlen. Egy ha termőterületre 1976-80 átlagában 33 ezer Ft, 1981-ben 37 ezer Ft állóeszközhérték, egy foglalkoztatottra 98 ezer Ft géphérték jutott. Eszközállományuk 1976 és 1981 között mérsékelten - az állóeszközhérték 31, a készletérték 53 %-kal - emelkedett. A foglalkoztatottak száma ebben a kategóriában csökkent a legnagyobb mértékben. Az 1981-es évben mintegy 7500 főt, közel 500 fővel kevesebb létszámot foglalkoztattak, mint 1976-ban. **A felsőfokú végzettségű szakemberek létszáma az üzemek háromnegyedénél nőtt,** de több üzem - főleg a veszteséges üzemek - jelenleg is rosszul ellátottak. A középirányító munkakörökben hiányzik a megfelelő káderállomány, ez pedig a végrehajtás, a közvetlen termelésirányítás szempontjából hátrányos.

Termelési szerkezetükben az átlagnál kisebb a növénytermesztés és magasabb az állattenyésztés aránya. Az alacsonyabb termelésbiztonság, a vetésszerkezet változtatásához szükséges feltételek, az új korszerűbb fajták hiánya, termesztéstechnológiai hiányosságok miatt a növénytermesztési hozamok és a jövedelmezőség - 1976- 80 átlagában 19 % -kal

elmarad az adottságoktól.

Az állattenyésztés fejlesztése meghaladta az üzemek lehetőségeit. Az állattartó telepek korszerűsítésre szorulnak, több helyen hiányzik a saját, olcsó takarmányhátter, a megfelelő tényészanyag. Munkafegyelmi, irányítási, szervezési, érdekeltségi problémák is hozzájárulnak az ágazat alacsony - 1976-80 átlagában 5 %-os - jövedelmezőségéhez.

A kiegészítő tevékenységen belül az ipari tevékenység fejlesztésében csak az utóbbi egy évben tapasztalható pozitív irányú változás. A kiegészítő tevékenység 1976 és 1981 közötti több mint kétszeres bevételnövekedése - 1981-ben 42 %-os bevételi aránya - döntően a háztáji gazdálkodás magas színvonalú integrálásával függ össze.^X

A jövedelem növelése, az ültetvények, a kertészet időszakos munkaerő igénye, a településekről ingázó népesség megtartása érdekében - különösen a kedvezőtlen termőhelyű szövetkezetekben - fejleszteni szükséges a kiegészítő tevékenységet, amelyre a jogszabályok külön támogatást biztosítanak.

Az alacsony színvonalon gazdálkodó szövetkezetek a szektor termelésének az V. ötéves tervidőszak átlagában 23 %-át, az eredménynek 1 %-át adták. A termelés 1976 és 1981

X Az alap és kiegészítő tevékenység árbevételi arányaiból lásd a 3.számú táblázatot.

között 42, az árbevétel 66 %-kal emelkedett, a pénzügyi helyzet javult, de a szektor termeléséből és árukibocsátásából való részesedés így is csökkent, és az eredmény minimális. A felzárkózáshoz sem a fejlesztési, sem a pótlási alap nem elegendő. A területegységre jutó fejlesztés 66 %-a az átlagnak, szabad fejlesztési forrása az üzemcsoportnak nincs, biztonsági és tartalékalap állományuk minimális.

A közgazdasági szabályozók - a megkülönböztetések /árki-egésztés, fejlesztési hozzájárulás, adópreferenciák, stb./ révén - segítik a fejlődést. A támogatások és elvonások egyenlege pozitív. A szabályozókhoz való rugalmatlanabb alkalmazkodás miatt azonban a termelési támogatásokból való részesedésük csökkenő, a fejlesztési támogatás szűkül. A lassú fejlődési, felzárkózási lehetőséget mutatja az, hogy közülük tizenegy 1981-ben is alacsony színvonalon gazdálkodott, hat került a közepes és három a magas színvonalú üzemek közé. A felzárkózó szövetkezetek többségének vezetésében személycserék történtek.

Az alacsony hatékonyságú termelőszövetkezetek jelentős hányada, egyben kedvezőtlen adottsággal is rendelkezik. A mezőgazdasági üzemek differenciálódási folyamatának megfelelő keretek között tartását - többek között - nehezíti jelenleg a termőhelyi adottságok miatt kedvezőtlen adottságú^x üzemek felzárkózásának lassú üteme is.

^x Jelenleg a 14 aranykorona értékű /átlag aranykorona/szántó/ mezőgazdasági üzemek tartoznak ebbe a kategóriába.

Csongrád megye 68 termelőszövetkezetéből 16 ebbe a csoportba tartozik. Minden hatékonysági kategóriában vannak kedvezőtlen adottságú tsz-ek. /Az alacsonyban 9, a közepesben 3, a magasban 4 tsz volt 1981-ben./^X Országosan is hasonló a helyzet, hiszen a 352 kedvezőtlen adottságú tszből az előző sorrendnek megfelelően 190; 102, illetve 60 tsz van.^{XX}

Indokolt foglalkozni a tsz-csoporttal azért is, mert jelenleg viták folynak az állami támogatás megváltoztatása körül is. Jelentőségénél fogva a szövetkezetcsoporttal részletesen is foglalkozom.

A gyenge adottságú /támogatásban részesülő/ Csongrád megyei termelőszövetkezetek helyzete és hatásuk a differenciálódásra

Az árkiegészítéssel állami támogatás rendszere

a./ Az árkiegészítéssel támogatás gyakorlati módszere.

A mezőgazdasági üzemek jövedelmező gazdálkodásának meghatározója a természeti adottság mellett az alkalmazott árszintvonal. Az árkiegészítéssel támogatású rendszer lényegében a föld minősége alapján az alacsony árszintvonalat kívánja részben ellensúlyozni. E rendszer a föld minőségét, illetve az aranykorona értéket veszi a támogatás alapjául.

X Lásd 6. számú táblázat alapján.

XX Forrás: Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium
információs anyaga

Szeged járás területén 1965-ben 34 termelőszövetkezetet jelöltek ki árkiegészítéssel támogatásra. Ezen termelőszövetkezetek, az aranykorona értéktől függően 4 kategóriába lettek besorolva. Mindegyik kategóriánál megállapításra került az az összeg, melyet a termelőszövetkezet az adott termés, termék egy mázsája, egyes termékeknel az értékesített áru értéke után árkiegészítésként elszámolhatott. A termelési költségek összegének megállapítása a népgazdasági gazdaságosság alapján történt, figyelembe véve, hogy az export vagy az import útján előállított termés vagy termék hogyan értékesülne.

Nem járt árkiegészítés a takarmánynövényekre, a növények termesztésénél jelentkező veszteség az állati termékek értékesítése után járó árkiegészítésben realizálódott. Nagy jelentőséggel bírt már ebben az időben is, hogy a termelőszövetkezetek 1965-től /július 1-től/ a termelőszövetkezeti tagokkal is köthettek állatnevelési és hizlalási szerződést, így a termelőszövetkezeten keresztül értékesített állatok árbevétele után a kategóriáknak megfelelő mértékű támogatást kapnak.

A kedvezőtlen termőhelyi adottságú nagyüzemek támogatási rendszere többször módosításra került. A jelenleg érvényben lévő alaprendelet szerint^x a kedvezőtlen termőhelyi nagyüzemet földrajzi elhelyezkedése alapján I-III. kategóriába kellett sorolni a szántó területe hektáronkénti átlagos kataszteri tiszta jövedelem szerint.

^x 42/1979. /XI.1./ PM-MÉM számú együttes rendelet.

A kedvezőtlen termőhelyi nagyüzemet a meghatározott saját termelésű terményei, termékei és állatai értékesítése után alap- és külön árkiegészítés, az átmenetileg támogatható nagyüzemet legfeljebb a II. kategória szerinti alapárkiegészítés illeti meg.

A besorolása szerinti mértékű árkiegészítést számolhat el a területe szerinti helységekben gazdálkodó kisegítő gazdaságok és egyéni termelők által termelt tej- és bogyós gyümölcs nagyüzemi értékesítése után. Ezt a lehetőséget Csongrád megye termelőszövetkezetei nagyon differenciált mértékben használták ki, ez is hozzájárult az üzemek közötti különbségek kialakulásához.

Fejlesztési hozzájárulást kaphatnak visszafizetési kötelezettség nélkül.

Tagjaik és alkalmazottaik nem mezőgazdasági foglalkoztatásának elősegítéséhez termelési adóból visszafizethető fejlesztési hozzájárulás adható.

Az alapárkiegészítés minden termőtéjon a növénytermelés és az állattenyésztés nettó árbevétele után jár, kategóriánként differenciált százalékban.^x A mezőgazdasági nagyüzemek tájékoztatóként eltérő termékek után kapnak külön árkiegészítést. Így Csongrád megyében: burgonya, napraforgó, búza, rozs, árpa, zab, fűszerpaprika, csonthéjas gyümölcsök, szarvasmarha és juh után.

A támogatott árkiegészítéses 16 termelőszövetkezet mezőgazdasági területének aránya 16 % a megye összes termelőszö-

^x Lásd 7/a. számú táblázat.

vetkezet területéhez viszonyítva.^x

b./ A termelőszövetkezetek termőhelyi adottságának, költség és jövedelmi színvonalának összefüggése.

Elméleti és gyakorlati közgazdászok egy része a kataszteri tiszta jövedelem mutatóját, az aranykorona értékét, elavultnak tekinti, nem tartja alkalmasnak arra, hogy a föld minőségét elfogadható mértékben kifejezze. /Ezekkel értek egyet én is./

A föld termőképességének, közgazdasági adottságának reálisabb megállapítása érdekében folyamatban van a föld újraértékelése.

A kedvezőtlen termőhelyi adottságú termelőszövetkezetek veszteséges gazdálkodásának alapvető oka a rossz termőhelyi adottság. Az adottságok a rendelkezésre álló erőforrásokkal összhangban hosszabb távon javíthatók, de ki nem egyenlíthetők és ez nem is lehet cél. Az adottság megváltoztatása - bármilyen szerény mértékben is történjen - tőkebefektetéseket igényel. A befektetés előtt mindig mérlegelni kell, egyrészt, hogy egyáltalán érdemes-e és milyen mértékben, másrészt pedig, hogy milyen legyen a konkrét formája. Ezek eldöntése nem alapulhat megérzésen, csak több variációban elkészített gazdaságossági számításokon. A mezőgazdaságban a kedvezőtlen adottság kifejezéssel objektív körülményeket jelölnek. Ezek korlátozzák az átlagos

^x A Szeged járási termelőszövetkezetek kategóriába sorolását és területi megoszlását /16 kedvezőtlen tsz/ lásd a 7/b. számú táblázatban.

költségráfordítással előállítható termékek körét az adott üzemekben. A vetésszerkezet egyszerűsítése ezáltal is a gazdaságosság javítását szolgálja. A megkülönböztetett támogatások, a különféle adók és hitelkedvezmények nélkül az egyszerű újratermelés sem lenne biztosítva.

A termőhelyi adottságok széles határok között mozgó, változó üzemi eredmények hordozói. /Pl. az időjárási tényezők közül a csapadék hiánya erősebben érződik a homoktalajon, a túl sok csapadék viszont a kötött talajokon /jobb minőségű/ okoz nagyobb veszteséget./ A termőterület átlagos aranykorona értéke a termelőszövetkezetekben országosan 17,5 /a megyében 21,6/, de a két szélső érték 1-62 aranykorona. Ezért - még ha nem is teljes értékű az aranykorona általi földminőség mutató - az elért eredmények rendkívül differenciáltak, amelyek csak részben függvényei az üzemi ráfordítások mennyiségének és színvonalának.^{/32/} Kedvezőtlen adottságok mellett a fajlagos költségfelhasználás 1,5-2-szerese a jó adottságúakénak. A realizált hozamok csak a "középmezőny" termelési szintjének alsó határát érik el vagy közelítik meg. Ezeknél az üzemeknél a területegységre jutó költségek a növénytermelés főbb ágaztaiban az átlagosnál nagyobbak, ugyanakkor a pótlólagos ráfordítások csak esetenként eredményeznek megfelelően növekvő jövedelmet.^{/33/} Ezért nem is kell, nem is szabad - véleményem szerint - e kategóriánál arra törekedni, hogy a költségek szintjét, a jó adottságú üzemek szintje felé közelítsük, mert azt kell nézni, hogy a költségráfordítás haté-

konysága /tőkehatékonyság/ ezt meddig "engedi meg". Egyes árunövények közepesnél lényegesen rosszabb viszonyok között is elfogadható jövedelmezőséggel termesztethők, megfelelő agrotechnika és szaktudás mellett. Ez más szavakkal azt is jelenti, hogy a jövedelmezőség nemcsak tőkebefektetéssel, hanem az eszközhatékonyság javításával is növelhető. Az adottság /földminőség/ hozamokat differenciáló hatását a búzatermesztésben pl. Villányi Miklós a következőkkel jellemezte: "Hektáronként 3500 Ft termelési költséggel a gyengébb minőségű földeken átlagosan 8 q, a közepesen 14 q, a jó földeken 20 q kenyérgabona termelhető meg."/34/

A területegységre jutó magasabb ráfordítások a gazdálkodás eredményességét erőteljesen befolyásolják, viszont fordítva is igaz, azok a gazdaságok, amelyek nagyobb jövedelmet realizálnak, ráfordításaikat nagyobb mértékben növelhetik. A területi differenciálódás tehát a mezőgazdaságban kevésbé az I.-es, nagyobb mértékben a II. számú különözeti földjáradék alapján megy végbe. A jövedelem-differenciák bővített módon termelődnek újra.

A differenciálódást fokozza az is, hogy a különböző földminőség más-más növény termelésére alkalmas. Ellentmondás látszik pl. abban is, hogy az aranykorona érték alapján gyengének minősített homoktalajokon kiváló intenzív szőlő, gyümölcs ültetvények létesíthetők. Ugyanakkor a differenciálódást növelő tényező, hogy erre pénzügyi lehetősége az üzemeknek már csak nagyon differenciált mértékben van, mivel a saját erő hozzájárulás mértéke növekvő tendenciájú.

Árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetke-
zetek termelésszerkezetének változása

a./ Földrajzi fekvés, természeti tényezők

Csongrád megyében működő kedvezőtlen termőhelyi adottságú 16 árkiegészítéssel termelőszövetkezet Szeged járásban, a Duna-Tisza közti homokterületen gazdálkodik, átlagos aranykorona értéke 9 aranykorona/hektár. Csongrád megyében a termelőszövetkezetek szántóterületének aranykorona értéke 25,6 ak/ha az országos 21,1 ak/ha értékkel szemben.

A szél igen káros hatást gyakorol /homokverés/. Nagyon fontos szerepe van a megfelelő művelési ág választásnak, a talajművelésnek a deflációs károk megelőzésében. A kedvezőtlen termőhelyi adottságú termelőszövetkezetek területének legnagyobb részét homok, illetve a homokon kialakult talajok foglalják el /77 %/, melyek lúgos kémhatásuak és a termőképességük erősen függ az agyag-, iszap tartalmuktól. A futóhomok területek humuszt elenyésző mértékben tartalmaznak.

Önmagában az időjárási körülmények miatt is - különösen a homoktalajokon - évente jelentősen változtak a szövetkezeti eredmények. Az aszálykárak pl. 1976-ban és 1979-ben általánosan érintették a mezőgazdaságot. Az ár- és belviz a Tisza és a Körösök térségében 1978 óta visszatérően, de különösen 1980-ban okozott tetemes károkat.

b./ Közgazdasági és egyéb tényezők

A termelési és jövedelem színvonalat a természeti adottságok mellett a közgazdasági és egyéb tényezők is jelentősen befolyásolják. A közúti hálózat kiépítettsége kedvező. A külterületek útviszonyai kedvezőtlenek, döntően földutak. Több községnek nincs vasútállomása, távol esik a vasúti rakodóhelytől /10-20 km/, melynek következtében a közúti szállítás a költségeket nagymértékben növeli.

A megye összes termelőszövetkezteinél az átlagterület 1980-ra 3.700 hektárra, az árkiegészítéssel termelőszövetkezetek átlagterülete csak 2.700 hektárra nőtt. Az árkiegészítéssel termelőszövetkezetek földterülete 608 hektár és 5225 hektár között szóródik. /A termelőszövetkezetek átlagos földterülete 1980-ban országosan 4.291 hektár volt./

Ezen termelőszövetkezetek munkaerő ellátottságának színvonala a megye többi termelőszövetkezetéhez viszonyítva jobb.

Ezek a területeken sajátos települési viszonyok találhatók. A lakosság zöme tanyán él. A sok tanya akadályozza a nagyüzemi táblák kialakításának lehetőségét, a hatékony gépesítést, szervezési nehézségeket okoz. A háztáji gazdálkodás szorosan beépíthető a közös tevékenységbe. /35/

c./ Növénytermelés

A 16 árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezet 41.451 hektár termőterületéből 23.423 hektár szántó /55 %/, szőlő 1.811 hektár /4 %/, gyümölcsös 1.248 hektár /3 %/, rét-legelő 11.022 hektár /26 %/, erdő 2.619 hektár /6 %/. Az össz. megyei adatok hasonló bontásban /1981-ben/: 74 %; 1,3 %; 1,2 %; 1,9 % és 2,9 %.

A szántóföldi növénytermelés 85 %-os területi arányát képviselő növénytermelési ágazatok vetésterületének aránya az 1964. évi területhez viszonyítva ágazatonként eltérő mértékben változott.^X

Az árkiegészítésben részesülő termelőszövetkezetek kenyér-gabona vetésterületének aránya 30-50 % között van a szántóterülethez viszonyítva, ezzel szemben Csongrád megye összes termelőszövetkezeténél ez az arány 1967-ben és 1980-ban is 31-33 % között alakult. Legmagasabb a kenyér-gabona vetésterületének szántóterülethez viszonyított aránya az I. kategóriába tartozó termelőszövetkezeteknél. A kenyérgabonából átlagosan 75 % búza és 25 % rozs.

A takarmánygabona és kukorica vetésterülete a magas önköltségű alacsony hozamok miatt lényegében nem változott. A burgonya vetésterülete átmeneti növekedés után csökkent, részben gazdaságossági, részben realizálási problémák miatt.^{XX}

X Lásd 8/b számú táblázat

XX Termelőszövetkezeti adatok alapján számított.

A napraforgó termelés a vizsgált időszak alatt felszámolásra került, majd 1977-től több termelőszövetkezetnél ismét foglalkoztak a termesztésével, mivel az ágazat a kedvezőtlen termőhelyi adottságok ellenére is jövedelmező a jelenlegi kedvező értékesítési áron.

A lucerna és a silókukorica vetésterület növelését indokolja a szarvasmarha állomány szálaetakarmány igényének jobb minőségben való kielégítése.

A fűszerpaprika termelés árkiegészítéssel támogatása a legszerencsésebben találkozott a tájkörzet termelési hagyományaival. A fűszerpaprika iránti termelési kedv a tájkörzetben jobban nőtt, mint realizálási lehetősége /belföld, export/.

A termesztett növények termésátlaga továbbra is jelentős mértékben elmarad a megyei és az országos termésátlag szintektől a rossz termőhelyi adottság következtében.^x

A Csongrád megyei termelőszövetkezetek 1976. évi búza átlagtermése 3.850 kg/ha volt, az árkiegészítéssel termelőszövetkezetek 2.328 kg/ha átlagtermésével szemben /megyei átlag 60 %-a/, míg 1980-ban a megyei 4.623 kg/ha termelőszövetkezeti átlaggal szemben az árkiegészítéssel termelőszövetkezetek átlaga 2.820 kg/ha volt /megyei átlag 61 %/.

Kalászos gabona és kukorica termelési rendszerben csak néhány árkiegészítéssel termelőszövetkezet vesz részt. A ho-

^x Lásd 9. számú táblázat.

moki termelőszövetkezetek elsősorban a zöldség és burgonya termelési társulásnak, valamint a Szegedi Fűszerpaprika Társulás tagjai.

d./ Szőlő, gyümölcstermelés

Az ágazat jelentős részarányt képvisel a kedvezőtlen termőhelyi adottságú termelőszövetkezetek gazdálkodásában.

Ezen szövetkezetek rendelkeznek a megyei összes szőlő 33 %-ával és a gyümölcsterület 30 %-ával.^X

A szőlő-gyümölcsterület a korszerű nagyüzemi telepítések ellenére évről-évre csökkent. A kitermelés jelentősen meghaladja a telepítések mértékét. A szőlő-gyümölcs ágazatok a kedvezőtlen termőhelyi adottságú üzemekben jelentős jövedelmet biztosítanak a szántóföldi kultúrákhoz képest, azonban a további fejlesztéseket a magas beruházási költség gátolja. Az új szőlőtelepítés bekerülési költsége 250-300 ezer forint között alakul hektáronként.

A szőlő átlagtermés 1976-1980. években 3,3-7,7 to/ha között alakult az országos 4,8-6,2 to/ha termelőszövetkezeti átlagterméssel szemben.^{XX}

Nagymértékben visszaesett a cseresznye, meggy, szilva, kajszai és bogyós gyümölcsök aránya. A közös területen belül 39 %-ot az őszibarack képvisel. Az alma részaránya 42 %.^{XXX}

X Forrás: Csongrád megyei Földhivatal adatai

XX Forrás: Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv 1976-1981.

XXX Forrás: Csongrád megyei Földhivatal adatai.

Az őszibarack átlagtermés 3,3-5,4 to/ha, az alma átlagtermése évente 8,3-10,1 to/ha között alakul. A Kistelek Magyar-Szovjet Barátság Termelőszövetkezetnél került sor jelentősebb, mintegy 100 hektár cseresznye-meggy telepítésre.

c./ Állattartás

Az árkiegészítéssel támogatásban részesülő 16 termelőszövetkezet rét-legelő területe 11 ezer hektár, amely az összes terület 26 %-a. A terület a termelőszövetkezetek részben közös szarvasmarha és juh állománnyal, részben pedig háztáji állatállománnyal hasznosítják. A rét-legelő terület nem összefüggő, a mélyfekvés miatt tavasszal részben vízzel borított.

A helyi adottságoknak, a közgazdasági szabályzók változásának megfelelően a szarvasmarha állomány nagymértékben növekedett, a sertés és juhállomány pedig jelentősen csökkent.^x

A szarvasmarha állomány növelést az árkiegészítés mellett jelentkező egyéb közgazdasági szabályzók kedvező változása, a talaj humusz és tápanyag, szervesanyagával történő pótlása is indokolja. A sertésállomány csökkenése elsősorban annak következtében jelentkezik, hogy a szükséges takarmány teljes mértékben saját termésből nem biztosítható.

^x Lásd 8/a, 10. számú táblázat

A juhállomány átmeneti, igen jelentős mértékű csökkenése után ismételten emelkedik a juhhus termelés, rentabilitásának javulása miatt.

A 100 hektár termőterületre jutó számos állat létszám 1980-ban 1976-hoz viszonyítva 8 %-kal növekedett az árkiegészítéssel szövetkezetekben, de így is csak 64 %-a a megyei termelőszövetkezeti állatsűrűségnek.

A vágómarha termelés 25 %-kal, a vágójuhtermelés 243 %-kal, a vágóbaromfitermelés 17 %-kal, a tehéntejtermelés 59 %-kal növekedett 1976. és 1980. között. Az egy tehenre jutó tejhozam 1976. és 1980. között 3.000 literre /24 %-kal/ nőtt /Csongrád megyei fejési átlag 3.652 liter volt 1980-ban/.^X

A mezőgazdasági nagyüzemek termelésszerkezetét a fokozott eredményességre való törekvés következtében mindinkább meghatározza, hogy az adott természeti és közgazdasági adottságok között mely ágazatok biztosítják a legnagyobb eredményt. A megyében működő termelőszövetkezetek között igen nagy szóródás jelentkezik az egyes ágazatok eredményességében.^{XX}

X Forrás: Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv 1976-1981.

XX Lásd 11. táblázat.

Árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezetek termelési és jövedelmezőségi színvonala

A nagyüzemek az egyes években jelentkező elemi károk /belviz, aszály/ ellenére több év viszonylatában jelentősen növelték a termelésüket.

a./ Árbevétel alakulása

Az árkiegészítésben részesülő termelőszövetkezetek 1964. évi 101 millió forint összes árbevétele 1980-ra 1.167 millió forintra, több mint 11-szeresére emelkedett.^X A főágazatok között az árbevétel növekedésének üteme jelentős mértékben eltért. A növénytermelés árbevétele 1964-től 1980-ig 5,3-szorosára, az állattartás árbevétele **8,8-szorosára**, az alaptevékenységen kívüli árbevétel 48-szorosára növekedett, melyben döntő súllyal bírt a háztáji és a kisgazdaságokkal kapcsolatos nagyüzemi tevékenység./36/

Az árbevétel összege az árkiegészítéssel termelőszövetkezetekben jobban növekedett, mint a megye nem támogatott termelőszövetkezeteiben.^{XX}

Az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél 1976-tól jelentkező alacsonyabb növekedési ütem következtében az 1 hektár termőterületre jutó 73 %-os arányú 1976. évi árbevétel 1980-ra 71 %-ra csökkent a megye összes termelőszövetke-

X Forrás :MNB Csongrád megyei Igazgatóság adatai alapján számított.

XX U.i.

zeteihez viszonyítva. Az árbevétel arányának csökkenő üteme a háztáji termékelvásárlásnál jelentkezik. A megyében működő összes termelőszövetkezet viszont 161 %-kal növelte az árbevételt 1976-tól 1980-ig a háztáji termékelvásárlásból.^X

A mezőgazdasági nagyüzemek termelés szerkezetét mindinkább meghatározza, hogy az egyes főágazatok, ágazatok az adott közgazdasági környezetben mennyire jövedelmezőek, mennyiben járulnak hozzá az éves eredményhez.^{XX} A megye összes termelőszövetkezteinél 1976-tól 1980-ig a fedezeti hányad összege 26 %-kal, az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél csak 14 %-kal növekedett. Az összes termelőszövetkezetnél az **alaptevékenység fedezeti hányada** 23 %-kal nőtt, ezen belül az állattartásé jelentősebb mértékben, 55 %-kal, a növénytermelés főágazatáé pedig csak 14 %-kal.

Az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél az alaptevékenység fedezeti hányada 14 %-kal csökkent, mivel a költségek növekedése következtében jelentkező ráfordítás csökkenő hatékonysággal realizálódik, melynek következtében 1980-ban az állattartásnál fedezeti hányad nem is keletkezett. Az alaptevékenységen kívüli tevékenység fedezeti hányada az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél 1976-tól 1980-ig 66 %-kal /27 mill. Ft-ról 45 millió Ft-ra/, a megyében működő összes termelőszövetkezetnél pedig 40 %-kal növekedett. Az árkiegészítéssel termelőszövetkezetek-

X Lásd 12. számú táblázat

XX Lásd 13/a táblázat és saját számítások

nél jelentkező ütemesebb fedezeti hányad növekedés az élelmiszeripari tevékenységnél, az építőipari tevékenységnél és a szállítási tevékenységnél jelentkezik elsősorban.

A megyében működő összes termelőszövetkezet 1980. évi 5.874 Ft egy hektár termőterületre jutó fedezeti hányadával szemben az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél az 1 hektár termőterületre jutó fedezeti hányad csak 2.095 Ft /36 %/, a kedvezőtlenebb termőhelyi és közgazdasági adottság miatt jelentkező alacsonyabb szintű hatékonyság következtében. Az alaptevékenységen kívüli tevékenység fedezeti hányadon belül 52 %-os aránya is jelzi ezen tevékenységek fontosságát és a következő években teendő feladatokat, ezen főágazat fejlesztésére vonatkozóan az árkiegészítéssel szövetkezeteknél.^x Az alaptevékenységen kívüli tevékenység eredményessége hozzájárul a termelőszövetkezetek pénzügyi egyensúlyának fenntartásához, a növénytermelés, állattartás fejlesztéséhez.

b./ Költségek alakulása

A termeléssel kapcsolatos költségek, a hozamnövekedés érdekében történt többlet ráfordítások és az egyes költség-tényezők áremelkedése következtében évről-évre jelentős mértékben növekednek. Az árkiegészítéssel termelőszövetkezetek 1976. évi egy hektár termőterületre történ 12.834 Ft költségráfordítással szemben 1980-ban a mutató 19.189 Ft-ra /150 %-ra/, a megye összes termelőszövetkezeténél

^x Lásd 13/aszámú táblázat

azonos időszakban 17.843 Ft 1 hektár termőterületre jutó költségráfordítás 25.209 Ft-ra /141 %-ra/ emelkedett.^x

Az árkiegészítéssel termelőszövetkezetek összes költsége az 1976. és 1980. évek között is jobban, a megye összes termelőszövetkezeteinek költségeinél 9 %-kal nagyobb mértékben növekedett.^{xx}

Ezen költségtényezők emelkedése erőteljesebben a mezőgazdasági termelői /felvásárlási/ árszinvonal növelésnél. A mezőgazdaságban felhasznált ipari termékek árindexe 51,8 %-kal, a mezőgazdasági termékek felvásárlási árindexe csak 28 %-kal növekedett 1975-től 1980-ig. Az előző évhez viszonyítva 1980-ban az ipari termékek árindexe 21 %-kal, a mezőgazdasági termékek felvásárlási árindexe csak 10 %-kal emelkedett.^{xxx} Ugyanez 1981-ben 7,4, ill. 7,0 %-os.

A bankköltségek a megye összes termelőszövetkezeténél csak 2 %-kal növekedtek, ugyanakkor az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél 25 %-kal, mivel ezen termelőszövetkezetek csak bankhitel igénybevételel tudják fenntartani termelésüket.^{xxxx} A kamat tiszta jövedelemelvonó szerepe a tényleges nyereségalakulástól, tiszta jövedelem képződéstől függetlenül jelentkezik és a bankköltségek fajlagos növekedése újabban mint a differenciálódás sajátos jelensége is megnyilvánul. /37/

x Lásd 13/b számú táblázat

xx Lásd ui. számú táblázat

xxx Forrás: Mezőgazdasági Szövetkezetek gazdálkodása a számok tükrében. TOT Bp. 1982. 56-58. oldal

xxxx MNB Csongrád megyei Igazgatóság számításai

Az árkiegészítésben nem részesülő termelőszövetkezetek kisebb mértékben vesznek igénybe bankhitelt, illetve egyes üzemek hitel igénybevétele nélkül gazdálkodnak.

Az ipari eredetű takarmányvásárlás 25 %-os arányú növekedése az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél nem éri el 1976. és 1980. között az összes termelőszövetkezet ipari takarmányvásárlás emelkedését /42 %/. Az utóbbi években különösen a gépésített ágazatokban az energia, alkatrész és amortizáció okozott jelentős költségnövekedést, mely a segédüzemági ráfordításokat növelte. Ennek következtében nőtt a növénytermelésben a fajlagos költség és közvetve a többi költségnövelő tényezővel együtt az állattartás eredményessége is nagymértékben csökkent. Ez a tendencia jelenleg is érvényesül.

A felhasznált ipari eredetű termékek árnövekedését a mezőgazdasági nagyüzemek csak részben tudják áthárítani, mivel magas a rögzített áras termények, termékek aránya.

Ezek a tényezők nem csökkentik, hanem növelik a talaj termékenységében eddig is meglévő különbségeket, többek között már csak azért sem fogadható el a "kiegyenlítődés" hirdetése, mert ezeket a tendenciákat nem lehet véglegesen felszámolni.

Az árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezeteknél a 100 Ft ráfordításra jutó üzemi termelési érték és nettó árbevétel mutatója 1980-ban lényegében az 1976. évi szinten alakult, azonban a nyereségre és a szövetke-

X A termelőszövetkezeti adatok alapján számított.

zeti bruttó jövedelemre vetített hatékonyság jelentősen csökkent. A megye összes termelőszövetkezeténél 1980-ban a 100 Ft ráfordításra vetített nyereség az 1976. évi szinten alakult /8 Ft/, ezzel szemben az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél az 1976. évi 5 Ft-ról 1980-ban 3 Ft-ra /40 %-kal/ csökkent. Hasonló tendencia érvényesült a szövetkezeti bruttó jövedelemre vetített mutatónál is.

A 100 Ft bérköltségre jutó üzemi termelési érték 21 %-kal, a nettó árbevétel 28 %-kal növekedett az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél. Az összes termelőszövetkezetnél hasonló tendencia érvényesült. A nyereségre és a szövetkezeti bruttó jövedelemre vetített mutató 1980-ban az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél csökkent, megyei termelőszövetkezeti átlagban pedig növekedett. Ennek következtében az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél az élőmunkára vetített hatékonyság is csökkent.^x A nyereség mérséklődése miatt több árkiegészítéssel szövetkezetnél gazdasági és pénzügyi feszültség jött létre. Az árkiegészítéssel szövetkezetekben is csak olyan terményeket, termékeket szabad termelni, olyan tevékenységeket szabad folytatni, amelyek az adott természeti és közgazdasági viszonyok között jövedelmezők, vagy vezetési-szervezési intézkedésekkel jövedelmezővé tehetők.

c./ Szövetkezeti bruttó jövedelem és a nyereség alakulása

Az árkiegészítéssel támogatási rendszer bevezetése óta a

^x Az adatokat az MNB Csongrád megyei Igazgatósága gyűjtötte a tsz-ek mérlegadatai alapján. Lásd 14/a és 14/b táblázat.

szövetkezeti bruttó jövedelem az árkiegészítésben részesülő termelőszövetkezeteknél jobban növekedett, mint a megye összes termelőszövetkezeténél. Az egy hektár termőterületre jutó 1967. évi 2.020 Ft szövetkezeti bruttó jövedelem az árkiegészítéses termelőszövetkezeteknél 1980-ra 4.719 Ft-ra /134 %-kal/ a megye összes termelőszövetkezeténél pedig 4.580 Ft-ról 7.843 Ft-ra /71 %-kal/ növekedett.

1976-tól viszont az árkiegészítéses termelőszövetkezetekben a növekedési ütem mérséklődött. 1976. évhez viszonyítva 1980-ban az összes termelőszövetkezet szövetkezeti bruttó jövedelme 33 %-kal, az árkiegészítéses termelőszövetkezeteknél pedig csak 13 %-kal emelkedett.^x

Az árkiegészítésben részesülő termelőszövetkezeteknél - növekedés helyett - a bruttó jövedelemhez viszonyítva csökkent az utóbbi években a nyereség aránya, ami azt jelenti, hogy a személyi jövedelem növekedés a felhalmozás és tartálékolás rovására történt. Ez korlátozza a saját forrásból történő fejlesztési lehetőségeket, a gazdasági és pénzügyi biztonságot.

A termelési és jövedelmezőségi színvonal differenciálódása jellemzően mutatja, hogy a megye összes termelőszövetkezeténél a nyereség 1976-hoz viszonyítva 1980-ban 63 %-kal növekedett, ugyanakkor az árkiegészítéses termelőszövetkezeteknél 12 %-kal csökkent.

Ennek következtében a hatékonysági mutatók is jelentős mértékben romlottak az árkiegészítéses támogatásban részesülő termelőszövetkezeteknél.

^x Lásd 15/abszámú táblázat.

Romlott a hatékonyság az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél a nyereség vonatkozásában, egy hektár termőterületre, egy átlag dolgozóra, 100 Ft bérköltségre, 100 Ft ráfordításra és 100 Ft összes eszközlekötésre vetítve.

A mutatók romlásának mértéke 1980-ban 1976-hoz viszonyítva 7-50 % között alakult.^x

Az árkiegészítéssel termelőszövetkezetek termelésének csökkenő hatékonysága fokozódó differenciálódás mellett történik.

b./ Személyi jövedelem színvonala

A személyi jövedelem színvonalának alakulását meghatározza, hogy a személyi jövedelem összege évről-évre növekedett, az átlagos állományi létszám pedig csökkent. Az árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezeteknél a jövedelemszínvonal nagyobb mértékben növekedett, mint az összes termelőszövetkezetnél az egy átlag dolgozóra jutó 1980. évi 45.462 Ft megyei részesedéssel szemben az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél 36.044 Ft a részesedési átlag, mely a megyei összes termelőszövetkezet átlagának 79 %-a.^{xx}

Az egy munkanapra vetített összes részesedés aránya 1967-ben 74 % /71 Ft/ volt az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél az összes termelőszövetkezet 96 Ft mutatójához viszonyítva. 1976-ban már 85 %-ra, 1980-ban pedig 95 %-ra

x Az MNB Csm-i Igazgatóság számított adatai alapján. Az egységnyi területre jutó nyereség alakulását lásd 15/6. számú táblázat.

xx Az MNB Csm-i Igazgatóság adatai alapján.

emelkedett az arány. Az egy munkanapra jutó összes részesítés 1980-ban az összes termelőszövetkezetnél 171 Ft, az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél 162 Ft volt.^X Felszámolódtott a lényeges hátrány, amely a korábbi években jelentkezett.

A bérköltség igen ütemes növekedése az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél csökkenti a nyereséget, a növekvő személyi jövedelem csökkenő nyereség mellett realizálódik.

Az egy átlag dolgozóra és az egy munkanapra vetített személyi jövedelem növekedés az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél az élőmunka hatékonyság jelentős mértékű csökkenése mellett következett be.^{XX}

További elsődleges feladatként jelentkezik, az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél is, **hogy a termelés és annak növelése a javuló hatékonyság, a nyereség emelkedése mellett jelentkezzen, hogy ezen termelőszövetkezetekben is biztosítva legyen a bővített újratermelés.**

c./ Alapok képzése

Igen kedvezőtlen tendencia, hogy a felhalmozás mértéke és a személyi jövedelemhez viszonyított arány az árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezeteknél a személyi jövedelem ütemes növekedése mellett jelentős mértékben csökkent. A felhalmozás aránya 1967-ben az árkiegészítéssel

X Az MNB Csongrád megyei Igazgatóság adatai alapján

XX Lásd 16/a számú táblázat

szitéses termelőszövetkezeteknél még 22 %-volt, 1976-ra tovább csökkent 14 %-ra, majd 1980-ra 11 %-ra az összes termelőszövetkezet 19,2 %-os felhalmozási arányával szemben.^X

A szövetkezetek nyereségének változását a fejlesztési alap csökkenése követte.^{XX} 1980-ban a 16 árkiegészítéses termelőszövetkezet közül 5 termelőszövetkezet vesztesége, illetve minimális eredménye nem tette lehetővé a fejlesztési alap képzését.

A tartalékalap és a biztonsági alap 1980. évi összegének a nyereséghez és a szövetkezeti bruttó jövedelemhez viszonyított aránya ugyan kedvező a megyében működő összes termelőszövetkezet mutatóihoz viszonyítva, azonban a kedvező arány a csökkenő szövetkezeti bruttó jövedelem és a nyereség miatt jelentkezik az árkiegészítéses termelőszövetkezeteknél.^{XX} A részesedési színvonal évről-évre jelentkező növekedését az eredmény csökkenése kíséri. Ennek következtében ha az eredmény alakulásának tendenciája nem fordul meg fokozódó pénzügyi feszültséggel, a biztonsági és tartalékalap felélésével kell számolni.

f./ Pénzügyi hiány alakulása

Az árkiegészítéses támogatás ellenére évenként változó mértékben a termelőszövetkezetek egy része a tárgyévet veszteséggel, vagy alaphiánnyal zárja, melynek nagyságrendjét jelentősen befolyásolja a tárgyévi időjárás kedvező, vagy

X MNB Csongrád megyei Igazgatóság számított adatai.

XX Lásd 18/a táblázat.

XXX Lásd 17. táblázat.

kedvezőtlen /belviz, aszály/ alakulása. Az árkiegészíté-
ses tsz-eknél nőtt a pénzügyi hiány, a többiben 13 %-kal
csökkent.^x

A pénzügyi hiány 80-90 %-os arányban veszteség miatt, 10-
20 %-os arányban alaphiány miatt jelentkezett. Problémát
jelent, hogy a pénzügyi hiány rendezésére bevont saját
forrás /amortizáció és egyéb források/ különösen az ár-
kiegészítéssel termelészövetkezeteknél a további megerősö-
dés gazdasági lehetőségét csökkenti.

g./ Álló- és forgóeszköz ellátottság

A jobb minőségű területeken a magasabb szintű álló- és
forgóeszköz ellátottság általában gazdaságilag hatékonyabb,
mint a rosszabb földminőségű területeken. A kedvezőtlen
termőhelyi adottságú termelészövetkezetekben is olyan
fejlesztéseket kell megvalósítani, melyek az adott ter-
mészeti és közgazdasági adottságok között a hatékonyság-
ban versenyképesek.

A jobb termőhelyi adottságú termelészövetkezetek működé-
sük során a nagyobb összegben képződő saját fejlesztési
források kiegészítéseként fokozottabb mértékben vettek
igénybe beruházási támogatást és hitelt, s így ütemesebb
mértékű fejlesztést tudtak megvalósítani, mint a kedvezőt-
len termőhelyi adottságú termelészövetkezetek. Ennek kö-
vetkeztében 1980-ra a megye összes termelészövetkezetének

^x Lásd 18/b számú táblázat.

egy hektár termőterületre jutó nettó állóeszköz ellátottsága 23.214 Ft-ra növekedett, a kedvezőtlen termőhelyi adottságú termelőszövetkezetek 20.000 Ft-os hektáronkénti értékével szemben.^X A jobb termőhelyi adottságú termelőszövetkezetek ütemesebb fejlesztése biztosítani tudta a megyében az ütemesebb termelési és jövedelem színvonal növelést.

Az V. ötéves terv ideje alatt, 1976-1980-ig, viszont a kedvezőtlen termőhelyi adottságú termelőszövetkezetek ütemesebb fejlesztést végeztek, /elsősorban szőlő, gyümölcsös telepítést, gépesítést/. Ennek ellenére az állóeszköz ellátottság színvonala 1980-ban is még 32 %-kal elmarad a megye összes termelőszövetkezetéhez viszonyítva.

Az állóeszközök nettó értékének bruttó értékhez viszonyított aránya 1980-ban 1976-hoz viszonyítva úgy az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél, mint az egyéb termelőszövetkezeteknél, 3-5 %-kal csökkent, s így csökkent az állóeszközök használhatósági foka.^{XX} A mezőgazdasági nagyüzemek a szintentartó és kapacitást növelő beruházásait elsősorban saját forrás hiányában a kívánt mértékben nem tudták megvalósítani.

A fejlesztési és az amortizációs alap esedékes hitellel való leterheltsége 1976-ban az összes termelőszövetkezetnél 26%-os, az árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezeteknél 21 %-os arányú volt, mely 1980-ban az összes termelőszövetkezeteknél 19 %-ra, az árki-

X Lásd 19. számú táblázat

XX MNB Csongrád megyei Igazgatóság adatai.

egészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezeteknél 18 %-ra csökkent.^X

Közgazdasági viszonyok változása, az állami támogatások alakulása

Az árutermelés velejárójaként fokozódott a termelési és jövedelmezőségi differenciálódás az üzemek természeti, közgazdasági adottságai, vezetési színvonalától függően.

Az eredményt befolyásoló támogatás aránya a nyereséghez viszonyítva 1976-ban az összes termelőszövetkezetnél 34 %, az árkiegészítéssel termelőszövetkezeteknél 150 % volt.

A támogatások összegének emelkedése miatt ez az arány 1980-ban az összes termelőszövetkezetnél 44 %-ra, az árkiegészítéssel szövetkezeteknél 223 %-ra emelkedett.^{XX}

Az árkiegészítéssel támogatás összege az érintett termelőszövetkezeteknél 1966-ban - 51 millió Ft - az összes árbevételnek 28 %-át /1980-ban 5,3 %-át/, a szövetkezeti bruttó jövedelem 55 %-át /1980-ban 29 %-át/, a személyi jövedelem 59 %-át /1980-ban 33 %-át/ képviselte.^{XXX}

Az árkiegészítéssel árbevételhez viszonyított arányának jelentős mértékű csökkenését hatékonyabb gazdálkodással a termelőszövetkezetek csak részben tudták ellensúlyozni,

X MNB Csongrád megyei Igazgatóság adatai

XX A 16/b táblázat és saját számítások

XXX MNB Csongrád megyei Igazgatóság által számított adatok.

melynek szerepe van abban, hogy a nyereség, a felhalmozás alacsony színvonalon alakul.

1980-ban 9 termelőszövetkezetnél magasabb volt az árkiegészíté-
sítéses támogatás összege, mint a nyereség. A háztáji ter-
mékek utáni árkiegészítés az összes évi árkiegészítéshez
viszonyítva 34-42 % között alakult, mely alapján megállá-
pítható, hogy a háztájiban termelt termények, termékek
értékesítése után elszámolt árkiegészítésnek jelentős sze-
repe van a termelőszövetkezet pénzügyi egyensúlya alaku-
lására. /Éppen ezért ez lehet - többek között - az az
ágazat, melynek fejlesztésével a differenciálódás folya-
mata kedvezőbb tendenciát mutat./

Az eredményt nem befolyásoló támogatások közül legnagyobb
részarányt az évenként változó összegben biztosított fej-
lesztési támogatás képvisel. Ezen termelőszövetkezeteknél
a fejlesztési források szűkösségét részben enyhíti a fej-
lesztési támogatás, de az alapvető fejlesztési problémá-
kat nem oldja meg, mivel az évenkénti összeg csak 9-18 mil-
lió Ft között alakult. A szűk fejlesztési lehetőségek kö-
vetkeztében az indokoltnál különösen a melioráció és az
ültetvénytelepítés halad mérsékeltébb ütemben.

Az árkiegészítéses támogatásban részesülő termelő-
szövetkezetek közül 1980-ban kikerült termelőszö-
vetkezetek helyzete

A 6.371 hektár termőterületen gazdálkodó Forráskút Hala-
dás és az 1.512 hektár területen gazdálkodó Szatymaz Finn-

Magyar Barátság termelőszövetkezet 1980. január 1-vel ki-
került az árkiegészítőes támogatásban részesülő termelő-
szövetkezetek közül, mivel a két termelőszövetkezet gaz-
dasági és pénzügyi helyzete az árkiegészítést tovább nem
indokolta. Az önálló gazdálkodás feltételeit a termelő-
szövetkezetek az előző években magas színvonalú, haté-
kony gazdálkodásukkal megalapozták.

1980-ban tevékenységüket és eredményességüket tovább nö-
velték, annak ellenére, hogy előző években igénybevett
13-22 millió Ft árkiegészítésben már nem részesülnek.

Az eredményt befolyásoló egy hektár termőterületre jutó
1979. évi 3.085 Ft támogatás 1980-ban 761 Ft-ra, nyere-
séghez viszonyított aránya 41 %-ról 10 %-ra csökkent. A
költségvetési kapcsolatok egyenlege is megváltozott, mi-
vel az 1980. előtti 9-11 millió Ft többletigénybevétellel
szemben 1980-ban már 4 millió Ft többletfizetés jelentke-
zett a két termelőszövetkezet részéről.^X

Az 1 ha termőterületre jutó termelési érték közel 2-sze-
res, a nyereség többmint 9-szeresen jobb, mint a többi ár-
kiegészítőes tsz-nél. Az 1 átlag dolgozóra ugyanezek a
mutatók közel 1,5-szeresen, illetve majden 7-szeresen
jobbak. Az 1 munkanapra jutó különbség viszont csak 19 %-
os a 2 tsz javára.^{XX}

X MNB Csongrád megyei Igazgatóság adatai

XX Lásd 16/a számú táblázat

A termelőszövetkezetek fejlesztési hitelállománnyal nem rendelkeznek, termelésüket rövidlejáratú hitel igénybevétele nélkül finanszírozzák. A két volt árkiegészítéssel termelőszövetkezet gazdasági, pénzügyi megszilárdulásában alapvető tényező a helyi adottságokat ismerő vezetés, az üzemszervezés és a közgazdasági tevékenység magas színvonala, a nagyfokú-többlettermés-kereskedelmi tevékenység, a háztáji gazdálkodás magas fokú integrálása, kevés a szakemberek fluktuációja. X

Átmenetileg támogathatónak minősített termelőszövetkezetek helyzete

Csongrád megyében a mezőgazdasági nagyüzemek 1980. évi közgazdasági szabályzó rendszeréről szóló rendelet alapján négy termelőszövetkezetet minősítettek átmenetileg támogatható nagyüzemnek, mivel ár- és belviz miatt évek óta ismétlődő pénzügyi hiányok jelentkeztek és az egy főre jutó előző 3 évi nyereségsszint nem érte el a 10 ezer Ft-ot.

A termelőszövetkezetek 3 éves időtartamra kerültek besorolásra az átmenetileg támogatható termelőszövetkezetek kategóriájába.

A fokozódó költségnövekedések következtében az előnyösebb termelésszerkezet önmagában nem eredményezett minden esetben számottevő jövedelemtöbbletet, az eredmény kedvező változása elsősorban a különböző címen biztosított támogatásokból adódik.

X Megjegyzem, hogy 1981-től néhány kiemelt termékre újra kap a 2 tsz támogatást.

Az alaptevékenységen kívüli tevékenységből származó ár-bevétel a növénytermelés, állattartás szintjén alakul. Legnagyobb arányt képvisel /több mint 50 %-ot/ a háztáji áruforgalmazás, mely az előző évekhez viszonyítva növekvő tendenciát mutat.

A gazdálkodás általános körülményei a Daks Magyar-Bolgár Barátság Termelőszövetkezetnél és a Makó Uttörő Termelőszövetkezetnél javulnak elsősorban, míg a Kiszombor Új Élet Termelőszövetkezetnél és a Maroslele Rákóczi Termelőszövetkezetnél bizonytalanabb a pénzügyi helyzet. Összességében az eredmény elsősorban nem gazdálkodási tevékenység hatékonyságának növekedése, hanem az üzemviteli állami támogatás növekedése miatt jelentkezik.^X

A közgazdasági szabályzók 1982. évi módosulása, a tej dotáció és a tejprémium csökkenő mértéke igen érzékenyen érinti az átmenetileg támogatott szövetkezetek gazdasági, pénzügyi helyzetét.

Vezetés, üzemszervezés színvonala

Az üzemekben folyó termelést, az emberi munkát tudományos alapon kell szervezni.^{/38/} A feladatok fokozottabb ütemű és hatékonyabb megvalósítását sok esetben gátolja a vezetés alacsony színvonala. Különösen fontos, hogy a vezetők ismerjék a helyi adottságokat. A gyakorlat mutatja, hogy a

^X Lásd 20. számú táblázat.

jó szakmai és vezetői felkészültséggel, szervezőkészséggel rendelkező vezetők beállítása, erkölcsi és anyagi támogatása hatékony és jó befektetés.

Az árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezetben 1967-ben csak 14 mezőgazdasági és kertészmérnök dolgozott. Árkiegészítéssel termelőszövetkezet közül 8 szövetkezetben nem dolgozott felsőfokú végzettségű szakember. Nyilvánvaló, hogy a kedvezőtlen természeti adottságokon kívül a veszteséges gondálkodás létrejöttében szakmai, vezetői problémák is hatottak.

1980-ban a megye összes termelőszövetkezetében dolgozó 897 felsőfokú végzettségű szakember közül 117 szakember /13 %/ az 1.571 fő középfokú végzettségű szakember közül 274 fő /17 %/ dolgozott a 16 árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezetben. A szakember ellátottság jónak ítéltető az árkiegészítéssel támogatásban részesülő termelőszövetkezetekben is, mivel egy fő felsőfokú végzettségű szakemberre 337 hektár termőterület /megye összes termelőszövetkezeteiben 279 hektár, országosan 503 hektár/, egy fő középfokú végzettségű szakemberre pedig 144 hektár jut.^X Az árkiegészítéssel termelőszövetkezetekben a termelés szakmai irányítását egyetemi, főiskolai végzettségű szakemberek látják el. A pénzügyi, közgazdasági munka irányításában a 16 termelőszövetkezet közül csak 4 fő rendelkezik egyetemi, főiskolai végzettséggel, 12 fő középiskolai végzettséggel látja el a feladatot.

X Megye Tanács és a TESZÖV gyűjtött adatai

III. FEJEZET

A TERME LŐSZÖVETKEZETEK DIFFE -
RENCIÁLÓDÁSÁNAK OKAI ÁLTALÁBAN
ÉS CSONGRÁD MEGYÉBEN

A differenciálódás okai

A differenciálódás okai napjainkban sokrétűek, így Csongrád megyében is, mégis a legjellemzőeket az alábbiakban - a vizsgálatok tapasztalatai alapján - ismertetem.

a./ Az objektív okok közül a természeti adottság, a föld minősége ma is meghatározó a gazdaságban. "A mezőgazdasági nagyüzem differenciálódásának kiinduló oka a termő-talaj természetes termőképességének különbsége volt és ma is az." /39/ Lényegében ezt a megállapítást erősíti több szakember is, mint például Kerekes Béla, aki vizsgálatai következtetéseként arra a megállapításra jutott, hogy: "A termő-föld minősége alapvetően befolyásolja a termelést, kihat a **gazdálkodás eredményességére**, de annak nem kizárólagos meghatározója." /40/

A jó adottságú szövetkezetek egy része a visszatérő ár- és belvízkárok miatt nem tudta kihasználni adottságait.

Problémát jelent természetesen, hogy a föld minőséget a bizonytalan aranykorona érték alapján kell megjelölnünk és ez alapján besorolni a gyenge vagy jobb minőségű kategóriába az üzemeket. Ezt erősíti Molnár László is, amikor ezt írja: "A földminősítés mai rendszere a szükséges támogatás és elvonás mértékének vagy azok arányának megállapításában nem orientál kielégítően, nem nyújthat közvetlen segítséget. Ez annak ellenére igaz, hogy egyrészt az aranykorona érték, másrészt a hozamok, a jövedelmek, tehát a járadék között a korreláció számítások eredményei-

nek tanulsága szerint közepes vagy annál erősebb szoros-
sági kapcsolatban"/⁴¹/

Csongrád megyei elemzések szerint^x a talajminőség 62 %-os
arányban határozza meg a szövetkezeti bruttó jövedelem ala-
kulását, 38 %-os arányban pedig egyéb tényezők. Mások sze-
rint ez az összefüggés már gyengébb. Kostyál Rezső a mező-
gazdasági üzemek termelési szerkezetének elemzése kapcsán
kimutatta, hogy "A termelési érték mintegy 35-40 %-a függ
közvetlenül a talaj termőképességétől, a többi független."/⁴²

"Az ágazatok közül legerősebben a növénytermelés arányától
függ a termőképességből eredő különbség mértékének kialaku-
lása."/

⁴³

Például kedvezőtlen időjárású években a termés-
átlagok jelentősen csökkennek és ennek mértéke ott nagyobb,
ahol gyengébb a talajminőség. Azonos ráfordítás esetén
- minden egyéb feltétel megteremtése mellett is - az előb-
bi tényezővel is nőnek az eltérések. Néhány időjárási té-
nyező /csapadék/ közvetlenül a földminőséghez kapcsolódik
és más-más hatást fejt ki annak hiánya vagy túlzott meny-
nyisége a különböző talajokon. Véleményem szerint tehát a
földminőség és a gazdálkodás között az összefüggés szoros.

A természeti adottságok jobb kihasználását a racionális
földhasználat megvalósításával lehet fokozni, ezért e kér-
déssel kissé részletesebben is foglalkozom.

^x Például dr. Gyányi Lajos, aki 1968-ban szoros / $r=0,79$ /
összefüggést állapított meg számításai alapján.

A racionális földhasználat és a differenciálódás kapcsolata

A termőföld nagysága, minősége, a művelés módja alapvetően meghatározza a mezőgazdasági termelés jellegét és jövedelmezőségét. A föld, különleges állóeszköz lévén, használata során nem veszít értékéből, sőt a rendszeres és gondos művelés javítja a talaj kultúrállapotát, termékenységet. Különleges állóeszköz a föld, értékelésének helyzete miatt is, hiszen alapvető termelőeszköz jellege ellenére értéke ritkán szerepel a gazdaságossági számításokban./44/

A termőföld védelme és ésszerű hasznosítása ma még csak fontos feladat, de az ezredfordulóra létszükségletté válik. Meg kell valósítani minden arra alkalmas föld mezőgazdasági hasznosítását, termőképességének javítása mellett. Ez nagymértékben segítheti a hatékonyság-különbségeket meghaladó mérséklést. Ebben nagy szerepe van a racionális földhasználat megvalósításának. Ezért mutatom be a megyei helyzetet.

A termőhelyi adottságok objektív megállapításához és ennek alapján az optimális termelési szerkezet kialakításához jelentős segítséget nyújt az új, tudományosan megalapozott, korszerű földértékelési rendszer.

E rendszer - melynek alapján az új földértékelési munka 1981-ben megkezdődött - a természeti tényezőket veszi ala-

pul a talajok között fennálló minőségi különbségek kifejezésére.

A természeti viszonyokat kifejező talajértékszám^x a földértékelésnek csak egyik oldala, mely későbbi időszakban gazdasági tényezőkkel bővithető lesz.

Az új földértékelési rendszer reális alapul szolgálhat a természeti adottságokhoz jobban igazodó termelési szerkezet kialakításához és a jövedelemszabályozáshoz, a végzett munkától függetlenül keletkező járadékszerű jövedelmek elvonásához.

Új földértékesítési rendszerhez, mely a földek ökológiai értékét mutatja, fog kapcsolódni a földek közgazdasági /ökonómiai/ értékelésének rendszere. Ez a komplex /ökológiai és ökonómiai/ értékelési rendszer 1986. január 1-től kerül bevezetésre hazánkban.

A racionális földhasználat meggyorsítása Csongrád megyében is kiemelt feladat, ezért 1979-ben a Megyei Tanács irányításával konkrét intézkedési tervet dolgoztak ki.

^x A talajértékszám a talaj termékenységének kifejezője, 1-100-ig terjedő pontértékekkel adja meg a föld értékét. A természeti viszonyok összességének hatása is kifejezésre jut oly módon, hogy az éghajlati, domborzati és vízviszonyok is értékelésre kerülnek, melyekkel korrigálva a talajértékszámot, a termőhelyi értékszám alakul ki.

A mezőgazdasági termelés területileg eltérő feltételeihez jobban alkalmazkodó, a különböző adottságokat célszerűbben hasznosító termelési struktúra kialakításának elősegítésére a megye területét három mezőgazdasági termelési tájkörzetre osztották.^x

- A "Maros-Körös köze" tájkörzet a megye keleti határrészét, Szentés, Hódmezővásárhely és Makó térségének legjobb termőterületeit foglalja magában. A talajadottságok e körzetben a legintenzívebb szántóföldi növénytermelést teszik lehetővé. /36-os tájkörzet/
- Az "Alsó-Tisza völgye" tájkörzethez a Tisza keleti és nyugati oldalán húzódó, illetve a Tisza és a Maros területi térségében lévő területek, zömében mélyfekvésű öntés-talajok tartoznak. A belvizes területek viszonylag magas aránya, a heterogén talajadottságok itt változatos, rugalmasan alkalmazkodó termelési szerkezetet kívánnak. /37-es tájkörzet/
- A "Csongrádi homokhát" a megye délnyugati részén lévő döntően laza homoktalajú területrészt. Az ökológiai adottságoknak megfelelően főleg a kertészeti kultúrák termelése fejleszthető. Az itt tevékenykedő nagyüzemeket termőhelyileg kedvezőtlen adottságúnak minősítették. /38-as tájkörzet/

^x Lásd térképvázlat 2.sz. melléklet.

A körzetek elhatárolása, a mezőgazdasági nagyüzemek besorolása elsődlegesen természetföldrajzi, illetve területi elhelyezkedés szerint történt. Az egyes területrészeket ugyanakkor jelentős termőhelyi különbségek jellemzik, s számottevő a szóródás körzeteken belül az egyes üzemek között is. A tájkörzetek eltérő talajadottságait a szántó átlagos aranykorona értéke érzékelteti,^X mivel más mutató jelenleg nincs.

A 21. számú táblázatból - melyben a tájkörzeteket, az aranykorona értékeket és a tsz-ek hatékonysági csoportjait együtt elemeztem - az alábbi néhány következtetés vonható le:

- a./ Abban a körzetben több a magas, kevesebb az alacsony és közepes hatékonyságú tsz, ahol jobb a föld minősége és fordítva.
- b./ Tendenciájában a legjobb földminőségű tájon csökken az alacsony és közepes hatékonyságú üzemek száma, ugyanakkor nő a magas hatékonyságúaké. A másik két tájkörzetben az elvárható tendencia - a vizsgált időszakban -^{XX} csak alig mutat jellemző képet, hiszen a 37-es tájkörzetben csak kis mértékben, a 38-asban pedig szinte nem is változik a kép. /Természetesen az egyes jövedelemkategóriák közötti átrendeződést itt nem lehet részletezni./

X Lásd 21. számú táblázat.

XX A vizsgált időszak/1978 és 1980 közötti/, mert csak 1978-tól lettek a tájkörzetek kialakítva. - a szerző

A táblázat jól mutatja, hogy egyáltalán nem esik egybe a gyenge adottságú tsz-ek csoportja az alacsony jövedelem kategóriájú tsz-ekkel.

c./ A tájkörzetek eltérő tulajdonságait mutatják a szántó átlagos aranykorona értékei is, bár eléggé ellentmondásosan, hiszen a szövetkezeteket így csoportosítva a kép vegyes. Ez - véleményem szerint - azt is jelentheti, hogy a földminőség és a gazdálkodás hatékonysága, eredményessége között a korreláció gyenge, és azt is, hogy az aranykorona érték nem fejezi ki megfelelően a földminőség különbségeket. Szerintem az utóbbi a helyes következtetés. Remélhető, hogy az új földértékelési rendszer bevezetése enyhíteni fog majd ezen az ellentmondásosságon és fel fogja értékelni a - jelenlegihez viszonyítva - földminőség jelentőségét a gazdálkodásban.

d./ Az üzemek differenciálódása ugyan úgy megy végbe a jó /36-os/, mint a rossz /38-as/ földminőségű területeken.

e./ A 38-as tájkörzetet elfogadhatjuk úgy is, mint a gyenge adottságú szövetkezetek körzete.^X A 36-os körzetet pedig a jó adottságúak körzetének.^{XX}

X Az ártámogatottak közül 1980-ban kikerült 2 tsz, ezért van 16.

XX A munkám során, amikor a jó és rossz termőhelyi adottságok alapján hasonlítok, illetve értékelek, ezt veszem figyelembe. - a szerző

A racionális földhasználat eredményei Csongrád me-
gyében

a./ A termőföld megtartása

Az elmúlt 35 évben hazánkban a mezőgazdasági művelés alatt álló terület jelentősen - mintegy 900 ezer hektárral csökkent. A mezőgazdasági produktum ennek ellenére az ipari eredetű tápanyagok és egyéb tényezők hatására növekedett; a termésátlagok emelkedtek. A ráfordítások növekedési ütemétől azonban - a mezőgazdasági művelés alatt álló terület jelentős részén, más tényezők mellett a melioráció lassú üteme következtében is - az indokoltnál jobban elmaradt és differenciálódott a termésátlagok növekedése.

Csongrád megye termőterülete a Magyar Népköztársaság Földterülete című OFTH kiadvány szerint 1982. V. hó 3-án 331.987 ha volt, amely a megye összes területének /426.268 ha/ 89,6 %-a. Ez csaknem azonos az országos átlaggal, amely 88,9 %.

Az elmúlt 10 évben a termőterület országosan 1,24 %-kal, megyénkben ennél kisebb mértékben 0,6 %-kal csökkent.

A mezőgazdaságilag művelt terület^x Csongrád megyében 1982. V. 1-én 350.965 ha volt, amely a megye összterületének 82,3

x Mezőgazdaságilag művelt terület a szántó, rét, szőlő, kert, gyümölcsös és legelő művelési ágban hasznosított föld, míg a termőterülethez tartozik ezeken túl a nádas és erdő művelési ágban, valamint halastóként hasznosított terület.

‰-a. Országos viszonylatban ez a szám 70,7 ‰, tehát megyénkben a mezőgazdasági terület aránya az országos átlagnál több mint 10 ‰-kal magasabb. Csökkenése az elmúlt 10 évben 2,63 ‰ volt megyei viszonylatban, az országos, 4,0 ‰-kal szemben.^X

Megyénk összes területének 62,2 %-a a szántó, 15 %-a rételegelő, 2,9 %-a szőlő- gyümölcsös, 10,4 %-a kivett, 6,3 ‰-a erdő, 3,2 ‰-a egyéb /kert, nádas, halastó/.^{XX}

Mezőgazdaságilag művelt terület más célra történő igénybevételének engedélyezésére 1976 és 1981 között 5.484 ha-ra vonatkozóan került sor Csongrád megyében.

A kivett terület növekedését mérsékelte a kihasználatlan területek művelésbe vonása és a melioráció.

A nagyüzemi művelést akadályozó romos tanyák közül 4292 db került lebontásra 1976 és 1981 között. Ebből 2.413 db tanyahely művelésbe vonása történt meg eddig, amely mintegy 700 ha földterület visszanyerését eredményezte.

Ez is a differenciálódásra ható tényező, amennyiben a nagyüzemi táblák kialakítását segíti.

Megszűnt utak, vasutak, majorok, egyéb volt beruházások,
stb. /kihasználatlan területek/ helyének termelésbe vonása folyamatosan történt.

X Forrás: Statisztikai Évkönyv 1981. KSH Bp. 1982. és a Csongrád megyei Földhivatal adatai.

XX Forrás: Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv Szeged 1982.

A romos tanyák bontását és az egyéb kihasználatlan területek művelésbe vételét meggyorsította az elmúlt években a rekultivációhoz biztosított 50 %-os állami támogatás.

Kb. 1000 ha kivett terület művelésbe vonására került sor az elmúlt hat év alatt, elsősorban a megyében folyó meliorációs tevékenység következtében.

A mezőgazdasági termelés fejlesztésének legfőbb irányzata az intenzifikálás, amelynek egyik meghatározó faktora megyénkben is a melioráció. Elsősorban a súlyos belvízkárok hatásának kiküszöbölésére a 70-es évek közepén elkészült Csongrád megye Vízrendezés Fejlesztési Konceptiója. Ennek megvalósítása során az V. ötéves tervidőszakban mintegy 46 ezer ha területen került sor meliorációra. /A tervezett 55 ezer ha a pénzügyi lehetőségek miatt nem **valósulhatott meg.**/

b./ Az ésszerű nagyüzemi földhasználat kialakítása

A mezőgazdasági üzemek használatában lévő földek racionális, nagyüzemi hasznosítását elősegítették a földcserek és a hatósági úton végrehajtott földrendezések. /45/

1976-81 között megyénkben összesen 29.528 ha nagyságban hajtottak végre és hagytak jóvá földcserét. Ebből 13.883 ha-on önkéntes földcsere, 13.359 ha-on hatósági földrendezés volt, míg 2.286 ha-on földátadás útján valósult meg a területrendezés.^x

^x A Csongrád megyei Földhivatal adatai alapján.

Az optimális üzemi terület kialakítása a szállítási költségek csökkentése szempontjából nagy jelentőségűek voltak a több üzemet érintő térségi földcserék, mely több ezer hektár nagyüzemi tábla ésszerű hasznosítását oldotta meg.

A rendezett terület mintegy 80 %-a termelőszövetkezeti terület volt. Elsődlegesen a megszűnt egyéni táblákra, valamint az üzemi központtól, majortól távol eső szövetkezeti táblákra irányult a rendezés.

A nagyüzemi hasznosításra nem alkalmas földek eladása állampolgároknak 1977-től tilos, hasznosításuk haszonbérbe vagy tartós használatba adással is megoldható.

A nagyüzemi művelésre alkalmatlan területek termelési célú tartós használatba adására 1976-81 között 301 ha-on került sor Csongrád megyében.

c./ A föld megművelése

A termelőszövetkezeteknél szubjektív okból nem maradt parlagon föld, ami a beművelési fegyelem nagymértékű erősödésének a következménye. Amíg 1976-ban még 850 hektár megműveletlen terület volt /az őszi határszemlék megállapítása alapján/, addig 1981-82-ben már felszámolásra került. Erre hatott többek között a beművelési fegyelem szigorítására hozott néhány intézkedés és az új földvédelmi szabályok.

* Csongrád megyei Földhivatal adatai alapján.

2./ A differenciálódásnak részben oka, részben következménye az alacsony eszközellátottság és a kedvezőtlen eszközösszetétel.

Az elhasználódott eszközök pótlása, a bővített ujratermeléshez szükséges fejlesztések forrása nem áll rendelkezésre, ezért a meglevő adottságok kihasználása is meghaladja az alacsony hatékonyságú üzemek lehetőségeit. Így a termelés és az eredményszinvonal növelése semmiképp sem lehet eszközigényes. A gyengébb minőségű földektől a jobb minőségűek felé haladva, növekszik az egy hektárra jutó halmozatlan termelési érték. A jobb földminőségű gazdaságokban jobb az álló- és forgóalap ellátottság és az élőmunka ráfordítás is. Az álló- és forgóeszköz ellátottság jobb minőségű földeken való nagyobb koncentrációja lehetővé teszi, hogy ezeken a területeken több termelőeszközt alkalmazzanak."/46/ Ez újabb különbségeket hoz létre.

Fontos, hogy az eltérő termőhelyi adottságok mellett az eszközök hatékonysága is különböző és tulajdonképpen a jobb földminőségű gazdaságokban ez a forrása a II.számú különbözeti földjáraadéknak.

Az eszközhatékonyság javításának a közepes, de a magas színvonalú szövetkezetcsoporthoz is vannak tartalékai. Ezen túl a magas színvonalú szövetkezetek - szakmai és pénzügyi - háttérrel biztosíthatnak az alacsony hatékonyságú szövetkezetek fejlődéséhez, a társulások, együttműködések lehetőségeinek jobb kihasználásához.

* MNB Csongrád megyei Igazgatóság számításai alapján.

A differenciálódást tehát fokozza az a tény is, hogy a termelőerők értékesülése kedvezőbb a jó minőségű földeken.

Az eszközigényesség legnagyobb /eszköz/termelési érték/ a gyenge minőségű földeken.^x A mezőgazdasági termelés eszközigényességét tehát a földek minősége befolyásolja, a jobb minőségű földek holtmunka-megtakarítást tesznek lehetővé, és ez közvetlen differenciálódást okozó tényező.

Az eszközigényességet a rendelkezésre álló kapacitások kihasználtsága és a termelőeszközök szerkezete is befolyásolja. A jó minőségű földek azon keresztül csökkentik az eszközigényességet, hogy a kapacitások jobb kihasználását teszik lehetővé. A kapacitás kihasználás alacsony volta növeli a termelés eszközigényességét. A jó minőségű földeken a területegységre jutó nagyobb eszköz-állomány folyamatos ráfordítást /eleven munka és tárgyasult ráfordítások/ takarít meg. Tehát a nagyobb eszközállomány a termelékenységre elsődlegesen nem az alaphatékonyságon keresztül hat - hiszen a nagyobb eszközállomány hatékonysága nem feltétlenül nagyobb, hanem úgy, hogy a társadalmi termékstruktúrában csökkenti az anyagi ráfordítások arányát./47/

A termelési tényezők mennyiségének és összetételének változása eltérő módon érinti az üzemeket.

^x MNB Csongrád megyei Igazgatóság számításai alapján.

3./ Lényeges differenciálódást előidéző ok a termelés szerkezete, adottságokhoz igazítása és a termelés belső aránya. /48/

Tudjuk, hogy egyenlő nagyságú tőke, azonos élő- és holdmunka ráfordítás azonos típusú talajon is eltérő eredményességgel a termelési szerkezet kedvezőbb, vagy kedvezőtlenebb volta miatt. Maximális többlet jövedelem ott várható, ahol a termelési szerkezet a legnagyobb mértékben alkalmazkodik az adott természeti és közgazdasági környezethez. Ugyanakkor látni kell, hogy a termékszerkezet természeti körülményekhez való alkalmazkodását több tényező korlátozhatja, így pl. a piac alakulása, hiszen a kereslet nem feltétlenül rugalmas a magasabb járadékot hozó kultúrákkal szemben; a termelési tényezők adott nagysága és szerkezete, a bővítés lehetőségei, a munkaerő szakképzettsége; a megújulás képesség, stb. /49/ Tehát általában a termelőerők adott nagysága, szerkezete a felhalmozás oldaláról is korlátozott. Egy-egy üzem vetésszerkezetét sohasem csak a természeti körülmények határozzák meg, hanem az adott termelőeszköz állomány, a felhalmozás lehetőségei stb. is.

Az alacsony hatékonyságú szövetkezetekben a növénytermesztés és az állattenyésztés helyes arányának, az optimális ágazati méretnek a kialakítása, a kiegészítő ipari tevékenység fejlesztése hosszabb időt vesz igénybe. "A termőképességből származó különbségek a gazdaságok differenciálódására általában olyan mértékben gyakorolnak hatást,

mint amilyen az összes hozamban a növénytermelés aránya. Mivel Csongrád megyében az üzemi termelési értékről a növénytermelés 45,1 % /a megyék között az 5. legnagyobb/, az alaptevékenységen kívüli tevékenység pedig csak 17,2 % /ami a megyék sorrendjében 14./,^X ezért az átlagosnál nagyobb jelentősége van megyénkben a föld minőség különbségekből adódó differenciálódás vizsgálatának. Akkor is így van ez, ha óriási szerepet tulajdonítok az egyéb tényezőknek is.

A földminőség különbségeket, illetve a jövedelem eltéréseket bizonyos fokig mérsékelheti az alaptevékenységen kívüli tevékenység bővítése, a kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetekben. E lehetőségekkel eddig Csongrád megye a **kategóriába** tartozó termelőszövetkezetei nem éltek megfelelően.

A kiegészítő tevékenységet vizsgálva, többek között Kostyál Renső is megállapította,^{/50/} hogy "ez a tevékenység a tsz-ekben fele annyi állóeszközt sem köt le, mint a mezőgazdasági termelés, az egy teljesített munkanapra vetített árbevétel viszont azt jelzi, hogy túlsúlyban van a tsz-ek ipari, szolgáltató tevékenységében a kézimunka, a gépesítettség színvonala nem éri el a mezőgazdasági termelését." E tevékenység segít a foglalkoztatási gondok megoldásában és növeli a terület-eltartó képességet. Ugyanakkor megállapítható, hogy a magas nyereséget elérő gazdaságokban az alaptevékenységen kívüli tevékenység árbevételének aránya /országosan/ jóval meghaladja az átlagot /25-

30 %-ot/, Csongrád megyében az 50 %-ot. Ezekben a szövetkezetekben a nyereség a bruttó jövedelem 30-40 %-a között volt az V. ötéves tervben.^X Az eddigi pénzügyi szabályozás lehetővé tette, hogy a termelőszövetkezetek az alaptevékenységüknél keletkezett veszteségüket, - a mérlegben - kiegyenlítették az alaptevékenységen kívüli tevékenységből. Vagyis a tevékenység eredménye elfedi az alaptevékenység és a jövedelem közötti összefüggést.^{/51/} Ez nem baj, sőt a nivellálódási folyamatot szolgálja, de csak akkor, ha egyidejűleg és fokozatosan az alaptevékenység veszteségének megszüntetésére is történnek tartós intézkedések. Ugyanakkor ez azzal a veszéllyel is járhat, hogy a tsz -ek egy része nem törekszik az alaptevékenység adottságokhoz igazodó szerkezetének kialakítására.

Fontosnak tartom, azt a nézetet erősíteni, hogy az alaptevékenységen kívüli tevékenység szélesítésével és az így keletkezett kedvező termelési hatékonysággal előállított magasabb jövedelmekkel az legyen a cél, hogy ennek döntő részét az alaptevékenység fejlesztésére, a mezőgazdasági termelés korszerűsítésére, az önerő arányának növelésére fordítsák a gazdaságok. "Tehát az alaptevékenységen kívüli tevékenység lényegében nem más, mint a mezőgazdasági termelés távlati tartaléka."^{/52/} - még akkor is, ha az alaptevékenységen kívüli tevékenység bővételének egy részét a tevékenységbe investálják. Ugyanakkor vitatkozom azzal a megállapítással, hogy a nivellálódás legfőbb eszköze, illetve előidézője az alaptevékenységen kívüli tevékenység térhódítása a kedvezőtlen adottságú szövetkezetekben és

minden más e jelenség következménye csupán.^{53/} Ez a kérdés túlzott leegyszerűsítése lenne és a lehetőségek is nagyon differenciáltan állnak rendelkezésre. Tehát a cél elérését gátolja az a tény is, - többek között - hogy a gyenge adottságú területeken gazdálkodó szövetkezetek alaptevékenységen kívüli tevékenységének fejlődése lépést tartott ugyan országosan a többi szövetkezettel, de ennek összetételében döntő jelentőségű a kereskedelmi munka, amelynek nagy része a háztáji termékek forgalmazása, minimális nyereséggel. Az ipari tevékenység meghatározó részét a szerény jövedelmezőségi élelmiszerfeldolgozás teszi ki.^{54/}

Csongrád megyében hasonló tendencia érvényesül, hiszen 1976-ban az árkiegészítéssel tsz-eknél az alaptevékenység jövedelmezőségi %-a 12, az alaptevékenységen kívüli tevékenységé 10 volt. Ugyanakkor 1980-ra az előző adatok 7, illetve 9 %-ra változtak.^X Tehát nagymértékben romlott az alaptevékenység és kismértékben az alaptevékenységen kívüli tevékenység jövedelmezőségi %-a, mely szintén erősíti e területeken a tevékenységi körök bővítésének szükségességét.

Az igények változásához legjobban és leggyorsabban a magas színvonalon gazdálkodó szövetkezetek tudtak alkalmazkodni. Itt bővült a háztáji gazdálkodás aránya is./Az V. ötéves tervidőszak éveiben átlagban mintegy 40 %-kal - az országos átlagot meghaladó mértékben - részesedtek

^X Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv 1981. Szeged, 1982.

a mezőgazdasági termelésből, ezen belül állattenyésztésben a részarányuk 54 % Csongrád megyében/ 1977-ben pl. a háztáji termelésekből származó árbevétel országosan a tsz-ek átlagában 17,6 %, addig a kedvezőtlen termőhelyi adottságú tsz-ekben ez az arány 33,1 % volt.^x Ugyanakkor Csongrád megyében ez a tendencia nem érvényesült, mert itt a jobb adottságú tsz-ekben volt, a felfutásban is nagyobb az arány. ~~xxx~~ Az integrátori tevékenységgel kapcsolatos rendelet megjelenése után^{xx} kedvezően változott tovább a helyzet és megnőtt a tevékenység volumene. A jelenleginél jóval nagyobb lehetőségei vannak a kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetekben a háztáji termékek forgalmazásának növelésére, mellyel a jövedelmezőségüket, ha kisebb jövedelmezőségi %-kal is, de emelni tudják. Sajnos a szükséges forgóalap hiány miatt legtöbbször a tevékenység bővítésére is csak hitelfelvétellel lenne lehetőség, és ez már gátja lehet az előrehaladásnak.

A magas színvonalú csoportban a termelési ágazatok aránya, az ágazati méret jó, a szerkezet az adottságokhoz igazodó. A föld-minőség különbségeket csökkentheti, vagy növelheti a termelési szerkezet minél nagyobb mértékű megfelelése a termelési adottságoknak, ezért ezzel a kérdéssel részletesebben is foglalkozni kell.

x Forrás: Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv KSH Budapest 1982. Csongrád megyei Tanács adatai

xx 1006-os Minisztertanácsi Határozat /1976./ az integrátori tevékenység fejlesztéséről.

xxx TESZÖV számított adatai alapján.

A gazdálkodás hatékonysága napjainkban legcélravezetőbben az adottságoknak megfelelő termelési szerkezet kialakításával, a területi és ágazati szakosodás fokozásával növelhető. A termőhelyi adottságok alapján a megye három, gazdaságföldrajzilag is jól elhatárolható tájkörzetre osztható.^x Az egyes körzetekbe tartozó gazdaságok termelési feltételei, közgazdasági adottságai számottevően különböznek egymástól. A termelési feltételek differenciáltsága nagymértékben befolyásolja a szakosodás irányát és méretét. Az eltérő földminőség és erőforrás-ellátottság, a centralizáció fokának különbözősége körzetenként más-más szerkezetű és mértékű üzemi szakosodást feltételez. A termelés szerkezetének alakítását, az erre vonatkozó üzemi döntéseket korábban többnyire az általánosan és jórészt egységesen érvényes közgazdasági szabályozás, s a mindenkori ágazati költség- és jövedelmezőségi viszonyok határozták meg. Az utóbbi években fokozódott a törekvés a sajátos termőhelyi adottságok jobb kihasználására, az egyes tájkörzetek és üzemek termelési szerkezete azonban csak részben alkalmazkodik a rendelkezésre álló feltételekhez, s nem alakult ki megfelelő ágazati szakosodás sem az eltérő lehetőségekkel bíró üzemekben.

Az elmúlt 3-4 év alatt bekövetkezett kisebb szerkezeti változások részben az egyes körzetek és ágazatok egyenlőtlen ütemű fejlődésének tudhatók be, részben a céltudatos területi átrendeződés következményei. Hatásukra némileg módosult az egyes körzetek termelési szerkezete, illetve az

^x Lásd a 92. oldalon

ágazatok tájkörzetek közötti megoszlása. Az alaptevékenységek lassúbb fejlődése következtében a termelés szerkezete kissé az alaptevékenységen kívüli tevékenységek javára tolódott el. Csupán a Maros-Körös közti gazdaságokban nőtt valamelyest az állattenyésztés termelési aránya.^X

Az eltérő termőhelyi adottságok, az erőforrások eloszlásának aránytalansága az egyes tájkörzetek, illetve üzemek közt alapvetően meghatározzák a területi specializálódás lehetőségeit és erőteljesen befolyásolják az üzemi, ágazati szakosodást. A legjobb ökológiai adottságokkal rendelkező Maros-Körös köze termelési körzetben a földminőség mutatója pl. több mint háromszorosa a homokhátságinak. Ennél kisebbek - 26-59 százalék köztiek - a különbségek az eszközellátottságban. A homokhátság szűkös eszközellátottsága így is fékezi a specializációt. Míg a foglalkoztatottak 21,0 és a termőterület 18,9 százaléka van a Csongrádi homokhát termelési körzetben, addig az állóeszközök 15,5, a készletek 13,2 százalékaival rendelkeznek csak az itteni gazdaságok. Lényegesen kisebb a termelőerők üzemi koncentrációja is ezekben a termelőszövetkezetekben:^{/55/} az egy gazdaságra jutó átlagos foglalkoztatott létszám 27,0, a termőterület 39,9, az állóeszköz érték 52,3, a készlet érték 62,2 százalékkal kevesebb, mint a Maros-Körös köze tájkörzet üzeimeiben.^{XX} Mindez hátrányosan befolyásolja a terme-

X Lásd 22. számú táblázat

XX A 23. számú táblázat adatai alapján számított adatok.

lési szerkezetüket leginkább átrendezni kényszerülő gyenge termőhelyi adottságú homokhátsági gazdaságok szakodását. Termelési színvonaluk, gazdálkodásuk eredményessége, jövedelmezősége azonban nagyobb mértékben marad el a jobb adottságú tájkörzetiekétől, mint azt a termelés feltételeinek különbözősége indokolja. Az adottságaiknak nem megfelelő termelési szerkezet, illetve a ráfordítások kedvezőtlen megtérülése következtében magas költséghányaddal gazdálkodnak, s így jövedelmezőségük lényegesen rosszabb a Maros-Körös közti gazdaságokénál. Gazdálkodásuk hatékonysága szintén gyengébb a jobb adottságú üzemekénél.^X

A centralizációs folyamat, a területi méretek növekedése, az eszközök koncentrációja általában rugalmasabb gazdálkodást, gyorsabb szerkezetváltást, "profiltisztítást" tesz lehetővé. A gazdaságok jelentős részében a tevékenységi csoportok valamelyike kiemelkedő szerephez jutott, vezető főágazattá vált. A megnövekedett üzemi méretek elősegítették az ágazati koncentrációt is. A felhalmozott speciális rendeltetésű állóeszközök cseréjének magas költségigénye viszont már a változtatás ellen hat, gátja a rugalmasságot, nehézkessé teszi a változó követelményekhez való alkalmazkodást. A nagyobb egységekben általában több az üzemenkénti tevékenységek száma, rosszabb a specializáció foka. Egy-egy gazdaság jelenleg körzetenként közel azonos számú, átlag 8-9 tevékenységcsoportban, ezen belül 5-6

^X Lásd 23. táblázat

alaptevékenység körébe tartozó ágazatcsoportban tevékenykedik. A vizsgált időszakban minden körzetben és csaknem valamennyi tevékenységcsoportban - átlag 7-10 százalékkal - csökkent a ^{sok}tevékenységet folytató gazdaságok aránya, az átlagos ágazati méretek pedig 10-50 százalékkal nőttek. A kisebb területű homokhátsági üzemek és átlagosnál némileg szűkebb körben tevékenykednek, s méreteiktől függetlenül valamelyest több a tevékenységcsoportok száma a Maros-Körös köze gazdaságaiban. Az ágazati méretek növekedése és az ágazatok számának csökkenése a szakosodás egyik fő jellemzője.^X Ennek nem mond ellent, hogy pl. a nagy termelési arányt képviselő, s általában minden üzemben megtalálható gabonaágazatban természetesen legkisebb a szakosodás foka. Búzát pl. minden körzetben minden gazdaság termel, a gyengébb adottságú területeken, a vetésterület 27 százalékan azonban csak 30 százalék alatti, a kedvezőbb adottságú gazdaságokban a vetésterület 15 százalékan viszont 40 százalék feletti az aránya a gazdaságok vetésszerkezetében.^{XX}

A megyei termelőszövetkezetek zömében a fő bevételi forrás a növénytermesztés. A gazdaságok 45,6 százalékában az üzemi termelési érték több mint felét a növénytermelés adja, ugyanakkor hasonló arányú állattenyésztési termelési volumen csak 2 termelőszövetkezetben található. A specializáció foka - ilyen jellegű közelítéssel - tájkörzetem-

X Lásd 24.számú táblázat.

XX A Csongrád megyei TESZÖV adatai alapján számítva.

ként számottevően különböző. A Maros-Körös köze gazdaságainak 62,5, az Alsó-Tisza völgye üzemeinek 26,9, s a Csongrádi homokhát termelőszövetkezeteinek 50,0 százalékaiban az üzemi termelési érték több mint fele a növénytermelésből származik. Az állattenyésztés termelési aránya alapján a Maros-Körös köze körzetben a 21-30, az Alsó-Tisza völgye körzetben a 31-40, a Csongrádi Homokhát körzetben pedig a 11-20 százalékos részesedésű gazdaságok vannak legtöbben.

Az alaptevékenységen kívüli tevékenységek aránya mindhárom körzetben a gazdaságok viszonylag szűk körében éri csak el a termelési érték egyharmadát.^X Az árbevételből viszont

;
- a háztáji termékek forgalmazása következtében - igen jelentős a nem alaptevékenységek aránya: a Maros-Körös köze gazdaságaiban 32,6, az Alsó-Tisza völgyében 44,3, a Csongrádi homokhátságon 46,1 százalék.^{XX}

Az egyes ágazatok eltérő jövedelmezőségi viszonyai nagymértékben befolyásolják a termelési struktúra kialakítását. Az eltérő termelési szerkezet az ágazatok különböző jövedelmezősége és a gazdálkodás eredményessége között igen erős korreláció van. "A termelési szerkezet célszerű kialakítása sokat csökkenhet a természeti hátrányokon. Vagyis, ha a gazdaságok ma eléggé uniformizált termelési szerkezete jobban differenciálódna - így a területi szakosodás növekedne - ez segítené a gazdaságok erősödését és az egész mezőgazdaságban a ráfordítások hatékonyságának a növekedé-

X Lásd 25.számú táblázat.

XX Lásd 26.számú táblázat

sét."/56/ Igaz, hogy e folyamatnak a kiteljesedését a mezőgazdasági termelői árarányok gátolják. A legfőbb probléma az, hogy a jövedelem általában a növénytermesztésben realizálódik, ezért kedvezőtlen termőhelyi adottságú területeken is az árunövények termelését erőltetik. Az is javíthatja a ráfordítások hatékonyságát, - mivel különböző minőségű területeken más és más a ráfordítások optimuma - hogy csak addig szabad növelni a ráfordításokat, amíg az adott termelési szinten gazdaságos a pótlólagos tőkebefektetés, és nem szabad ettől elvonatkoztatva csak a hozamok /termésátlagok/ mindenáron való növelésére törekedni.

Az egyes körzetek jelenlegi termelési szerkezete Csongrád megyében is viszonylag hosszú időszak folyamatos változásainak az eredményeként alakult ki. Egyes ágazatokban, néhány tájjellegű termék termelésében sok évtizedes hagyományai vannak a specializálódásnak. A termelési feltételek változásai azonban az egyes körzeteket és az egyes ágazatokat különböző módon érintették. Amennyiben a kialakult tájjellegű specializáció összhangban van a megváltozott adottságokkal indokolt lehet további fenntartása, fejlesztése, de aligha indokolt, hogy pl. a gyengébb termőhelyi adottságok mellett is viszonylag eredményesen termelhető termékek jó minőségű termőföldet foglaljanak le, vagy a kedvezőtlen területeken olyan növények termelését erőltessék, amelyek ott veszteségesek. Az üzemenként, termelési körzetként rendelkezésre álló erőforrások és a termelési szerkezet minél kedvezőbb összhangjának megteremtése a hatékonyabb gazdálkodás egyik legfőbb feltétele.

4./ Az emberi tényezők szerepe - napjainkban egyre növekvő mértékben - nagyon jelentős a differenciálódás alakulásában.

A tartósan veszteséges szövetkezetek néhány éve tartó vizsgálata, a fejlődő üzemek gyakorlata igazolja, hogy a hatékonyság növeléséhez, a felzárkózáshoz, az adottságokhoz igazodó termelési szerkezet igazodásához elengedhetetlen feltétel a megfelelő színvonalú és felkészültségű vezetés, szakember és munkaerő ellátottság. Ez a differenciálódást előidéző legdöntőbb szubjektív tényező. Csongrád megye szövetkezeteinek egy részében /elsősorban a kedvezőtlen adottságúakban/ hiányoznak a megfelelő felkészültségű pénzügyi, közgazdasági szakemberek, rosszul ellátottak az üzemek elsőfokú **végzettségű mezőgazdasági gépész és növényvédő szakemberekkel.** /Ez elsősorban a meglévő eszközök kihasználtságának különbségében jelenik meg./ Több alacsony hatékonyságú szövetkezetnél nem megfelelő a vezetés színvonala sem, kiegészítésre szorul a közepes színvonalú üzemek szakember állománya is. Az alacsony és közepes hatékonyságú szövetkezetek megfelelő szakember ellátottságát nagyban segítheti a magas színvonalon gazdálkodó szövetkezetek szakembertartaléka.

A mezőgazdasági szakmunkások, középiparányítók létszáma sem elegendő. Tartalékok vannak az üzem- és munkaszervezésben, a belső érdekeltiségi rendszer alakításában, az ösztönzésnek a hatékonysághoz, az eredményhez kapcsolásában.

A mezőgazdasági üzemekben a kiegészítő tevékenység fejlesztésével a közösségekből ingázó népesség hatékony foglalkoztatása is biztosítható. Ehhez viszont az alacsony hatékonyságú, szakemberekkel rosszul ellátott szövetkezetek szociális, kulturális ellátottsága ma még nem kielégítő, technikai felszereltsége alacsony, a munkakörülmények kedvezőtlenek.

5./ A közgazdasági szabályozók egyes elemei a differenciálódás fokozódása, más elemei a mérséklés irányába hatottak, összességében azonban a differenciálódást növelték. A beruházási támogatások az egyes szövetkezetcsoportokra különbözőképpen hatottak. A magas színvonalon gazdálkodó szövetkezetek szabad fejlesztési forrásaik révén jobbar igénybe tudták venni. A közepes és alacsony hatékonyságú szövetkezetek nagyobb fejlesztési terheik, eladósodásuk miatt nem rendelkeznek a szükséges saját forrással, nem versenyezhetnek eredményesen a hitelekért sem. A termeléshez kötött üzemviteli támogatásból való részesedés szintén a kedvezőtlen adottságúakénál alacsonyabb, a termelés alacsonyabb szintje és a nem eléggé rugalmas termelési szerkezet változás miatt.

Az utóbbi években a differenciálódásra erősen hatottak az árváltozások. A mezőgazdasági termelés ráfordításainak árai ugyanis a felvásárlási áraknál erőteljesebben nőttek. A központi intézkedések ellenére az alacsony jövedelmű gazdaságok tudtak a legkevésbé ehhez igazodni. Az árvál-

tozásokkal összefüggő többletköltségek egy részének el-
lensúlyozása is gondokat okozott ezeknél a tsz-eknél. Így
a magas termelési színvonalúak javára nőttek a szövetke-
zeti jövedelemkülönbségek./57/

Az építésre és gépekre nyújtott fejlesztési források rész-
ben árban történő megtérítése /a támogatások az árbevétel
százalékában csökkentek, a felvásárlási árak nőttek/ a
termelésszerkezetétől, színvonalától függően valamelyest
növelik a fejlesztési források eltéréseit a termelőszövet-
kezetek között. Így egyes szövetkezetek hitel igénybevételi
lehetősége is kisebb lesz.

A megváltozott új, szigorubb feltételekhez a különböző
fejlettségi fokon álló termelőszövetkezetek nem tudnak
azonos módon alkalmazkodni, ami kifejezésre jut a terme-
lésük eltérő hatékonyságában is.

6./Néhány egyéb tényező közül még ki kell emelni pl. a föld-
minőségnek megfelelő anyagi-műszaki ellátás biztosításának
színvonalát /gép-, alkatrész, műtrágya, stb./, a piaci
beszerzési lehetőségeket. Fontosak a biológiai feltételek
mint pl. megfelelő fajták a homoktalajra, az új tudomá-
nyos eredmények, új termesztés-technológiák, eljárások,,
stb. termelésbe vonásának üteme. Differenciálódást vált
ki a piaci viszonyok megváltozása is /kül- és belpiac/,
hiszen más-más terményeket, termékeket érintve az egyes
gazdaságokat is különböző mértékben befolyásolja. Ugyan-
csak lényeges az értékesítési csatornák - szabad piac,
állami értékesítés arányai - és kihasználásának különbö-
ző mértékei.

ÖSSZEFOGLALÓ

Az elemzések és a tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a mezőgazdasági üzemek differenciálódása - Csongrád megyében is - az árutermelés természetes kísérő jelensége, és egyben a fejlődés mozgató rugója is. Ebből következik, hogy a differenciálódásnak a hatékonyság különbségekből és az objektív adottságokból keletkező eltérések mértékéig, teret kell engedni, ugyanakkor az ezt meghaladó mértékű differenciálódást mérsékelni kell, hogy ne keletkezessen társadalmi feszültség.

- Csongrád megyében a mezőgazdaság dinamikusan fejlődött az utóbbi években. A főbb ágazatok termelési színvonala magasabb az országos átlagnál. A differenciálódás folyamata jobban felgyorsult, mint az egyéb területeken. Bár ennek részben ellentmond, hogy a tsz-ek megoszlása az egyes kategóriákban szinte azonos az országossal. Alacsony kategóriába tartozott /1976-80. évek átlagában/ megyénkben 20 tsz /29,4 %/, az országban 385 tsz /28,7 %/, a középepekhez 17 tsz /27,9 %/, illetve 388 tsz /28,7 %/, a magasakhoz 29 tsz /42,6 %/, illetve 565 tsz /42,3 %/. A kedvezőtlen adottságú tsz-ek megoszlásában már nagyobb eltérések vannak, hiszen Csongrád megyében az alacsony kategóriában 7 tsz, /35,0 %/, országosan 190 tsz /49,4 %/, a közepeseknél 4 tsz /21,1 %/, illetve 102 tsz /26,3 %/, a magasaknál 7 tsz /24,1 %/, illetve 60 tsz /10,6 %/ tartozott.

Ebből az is következik, hogy Csongrád megyében is, de országosan talán még fontosabb ezzel a kategóriával kiemelten foglalkozni.

A gyorsabb ütemű differenciálódásra részbeni magyarázat lehet az pl., hogy az országosnál gyorsabb volt a mezőgazdaság fejlődési üteme, valamint, hogy a megye termelés-szerkezetében a növénytermelés aránya nagyobb, mint az országos átlag és köztudott, hogy a differenciálódás mértéke részben annak megfelelően változik, hogy milyen arányt képvisel a vetésszerkezetből a növénytermesztés. Lényeges az is, hogy Csongrád megyében a melléktevékenység aránya is alacsonyabb, és ez mint egyik nivelláló tényező, nem érvényesülhetett megfelelően.

A különbségek magasabb szinten ismétlődtek meg. Az alacsony színvonalú üzemsorozat 1981. évi főbb pénzügyi mutatói megközelítik, több területen meghaladják a hatékonyan gazdálkodó üzemsorozat 1976. évi színvonalát. Az eredményekben, fejlesztési, tartalékolási lehetőségekben fokozódtak, a személyes jövedelmekben mérséklődtek a különbségek az egyes kategóriák között. Az átlagon belül azonban a szóródás mértéke még mindig jelentős. Az eszközigényesség /eszköz/termelési eszköz/ a legnagyobb a gyenge minőségű földeken.

Tartalékainkat tehát nem használtuk ki eddig megfelelően, hiszen a földminőség alapján megénk a megyék sorrendjében a 4., ugyanakkor a gazdálkodás eredményességét vizsgálva /4 mutató alapján/ 1981-ben a 10. helyen voltunk.

A gazdálkodás hatékonysága az indokoltnál alacsonyabb.

A megye eszközellátottsága és eszközfelszereltsége magasabb színvonalú, de emellett kisebb a területegységre vetített termelési érték, alacsony a munka termelékenység, kedvezőtlenebb az eszköz hatékonyság.^x A problémát nehezíti, hogy nemcsak az egyes kategóriák között, hanem minden kategórián belül is állandó a differenciálódás. Előfordul, hogy szinte azonos termőhelyi adottság mellett - egymás mellett fekvő tsz-ek - között is nagy különbségek vannak a termés hozamaiban és a fajlagos költségfelhasználásban.

- A differenciálódás folyamatát számos objektív és szubjektív tényező - összetetten, egymás hatását erősítve, vagy mérsékelve gazdaságoként eltérő mértékben - befolyásolja. A gyakorlati tapasztalatok szerint az objektív tényezők közül különösen a termőhelyi adottságoknak és az eszközellátottságnak, a szubjektív tényezők közül pedig a vezetés, a szakemberellátottság, az üzem- és munkaszervezés színvonalának van kiemelt jelentősége.

A termelési szerkezet, ágazati arányok szintén jelentősen befolyásolják a differenciálódási folyamatot.

Indokolatlan differenciálódásnak azt tartom, amely elsősorban szubjektív, és a hatékonyságot meghaladó különbségek keletkezésére vezethető vissza. Az indokolatlan mértékű differenciálódás elsősorban az objektív okokból

x Forrás: MÉM STAGEK A MÉM felügyelete alá tartozó mezőgazdasági, erdőgazdasági és faipari vállalatok, gazdaságok eredmény szerinti rangsora és főbb mutatói. Budapest, 1982. január.

és a hatékonysági különbségekből adódik.

- A személyes jövedelem színvonala és a gazdálkodás eredményessége között gyakran nincs, vagy nem megfelelő mértékű az összefüggés. Hasonlóan tartós feszültség forrása a növénytermelésre, illetve állattenyésztésre szakosodott mezőgazdasági üzemek - szabályozó rendszeren alapuló - objektíve eltérő jövedelempozíciója, mely az utóbbi évek intézkedései ellenére is alig mérséklődik. Az alaptevékenységen kívüli tevékenység fejlesztésére a termőhelyileg gyenge üzemekben volna elsődlegesen szükség, azonban a fejlesztési eszközök hiánya, valamint az élőmunka igényes alaptevékenység miatt e térséghez gyakran nem biztosítottak a feltételek.

- Adottságaink kihasználatlanságát jelzi, hogy kevés a kiugróan magas termelési színvonalú üzem. Az alacsony jövedelmű szövetkezetcsoporthoz termelése valamivel meghaladja ugyanezen kategória országos átlagát.^X

Az alacsony hatékonyságú, veszteséges üzemek a változó körülményekhez nehezen tudnak alkalmazkodni:

- a./ kevés a szabad fejlesztési forrásuk,
- b./ fokozódott az eladósodásuk,
- c./ a személyes jövedelmek közeledése ellenére egyes üzemekben alacsony a részesedés, amely a kedvezőtlen szociális és kulturális ellátottsággal, technikai felszereltséggel párosulva a vezetők körében

^X Lásd 6. számú táblázat.

nagyobb fluktuációt, egyes ágazatokban és területeken szakemberhiányt okoz.

A nehezebben elérhető eredmények, az elmaradó sikerélmények miatt a vezetés nem eléggé stabil. Érdemes figyelni arra is, hogy a szakembercserék során döntően az azonos színvonalon gazdálkodó üzemek körében történik az átrendeződés, ami az alacsony jövedelmű üzemek számára nem eredményez előrelépést.

- A földminőség és a gazdálkodás színvonala között átlagosan kimutatható a termelőszövetkezeteknél megyénkben is a közvetlen összefüggés, még akkor is, ha egyes üzemek tekintetében az ellentétes tendencia is tapasztalható /ezt véleményem szerint az aranykerona ellentmondásosságával is magyarázni lehet/.

A megfelelő táblaméret^X és a táblák ésszerűbb rendezése, az üzemek közötti földcserék, a rekultiváció /lebontott tanyák helyei, megszűnt majorok, dűlőutak területei, stb. termelésbe vonása/ gyorsítása, a szükséges művelési ágváltozások végrehajtása és ezáltal a területek hatékonyabb használata, a gyepterületek javítása, a meliorációs munkák meggyorsítása, a nagyüzemi hasznosításra alkalmatlan területek használatba történő bérbeadása azok a legfőbb tényezők, amelyekkel a differenciálódás mértékét - a földminőségből adódó különbségeket - mérsékelni lehet. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a beművelési

-X A magas színvonalon gazdálkodó tsz-eknél 1981-ben Csongrád megyében az átlagos táblanagyság 51 hektár, a közepeseknél 31 hektár, az alacsonyaknál pedig csak 8 hektár volt a Csongrád megyei Földhivatal adatai alapján.

kötelezettség a kedvezőtlen adottságú üzemeknél több-
letköltséget jelent és fokozza a termelési és a jöve-
delmezősségi különbségeket.

- A termelőszövetkezetekben jelentős mértékben fokozódott a háztáji és a kisgazdaságok szervezésével kapcsolatos tevékenység. Ez a nagyüzem szerves részévé vált, úgy termelési, mint pénzügyi vonatkozásban. Csongrád megyé-
ben a magasabb hatékonyságú tsz-ekben nagyobb arányú a kiegészítő tevékenység, de azon belül a háztáji gazdál-
kodás aránya az alacsonyabb hatékonyságúaknál nagyobb. Megállapítható ugyanakkor, hogy a háztáji tevékenység növekedésének üteme 1976. és 1981. között a magas haté-
konyságú tsz-eknél volt nagyobb.
- Az 1976-1981-es években az üzemek átrendeződése erőtel-
jes volt, bár a magas színvonalon gazdálkodók kategóri-
ájába az üzemek 74 %-os, /illetve 1981-ben 81 %-os/ gya-
korisággal helyükön maradtak. A közepes színvonalon nincs
olyan, amely a vizsgált időszakban nem változtatta volna
helyét. Közel azonos gyakorisággal kerültek magas, il-
letve alacsony kategóriába. Az alacsony kategóriájúak
többsége maradt a helyén. A változás kedvező jele, hogy
1981-ben már ezek közül is hat a közepes, három a magas
kategóriába lépett. A felzárkózás úgy tűnik, megindult,
de lassú.

- A legnagyobb figyelmet az alacsony hatékonyságú üzemek felzárkóztatása követeli, melyek a gazdálkodás szinte minden tényezőjét tekintve a legrosszabbul állnak. Fontos és tényszerű megállapítás, hogy a gyenge adottságú és az alacsony hatékonyságú termelőszövetkezetek kategóriája nem esik egybe.

- A kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezeteknél az átlagosnál alacsonyabb ráfordítás szint és a kedvezőtlen földminőség együttesen eredményeznek átlagosnál kedvezőtlenebb hatékonyságot. Az alacsony szintű jövedelmezőség alapvetően a ráfordítások szűkösségével és a magas föld ellátottsággal függ össze.

- Az árkiegészítéssel támogatásban részesülő tsz-ek fejlődése tény. A hetvenes éveket vizsgálva országosan az egy területegységre jutó termelés 25-30 %-kal nőtt. Az egy főre jutó bruttó jövedelem évi átlagos növekedése 7 % körüli, alig kisebb, mint a nem támogatott tsz-ek 8,3 %-os/ jövedelemnövekedése. ^XAz állami támogatási rendszer tehát lehetővé tette, hogy a kedvezőtlen adottságú tsz-ek is előbbre lépjenek termelésük és jövedelmük növelésében. ^{58/}A kedvezőtlen adottságú tsz-ek külön támogatás nélkül nem tudnak a felszínen maradni. Tény, hogy az árkiegészítéssel állami támogatás ellenére sem

X Csongrád megyében - a TESZÖV számításai alapján 1975-1980. között - a területegységre jutó termelés e kategóriánál közel 50 %-kal nőtt, az egy főre jutó bruttó jövedelem évi átlagos növekedése közel 6 %-os.

oldódott meg a tsz-ek egy részének pénzügyi egyensúlya, és így Csongrád megyében is /az V. ötéves tervben/ évente 20-30 %-uk hiánnyal zárt. Megjegyzem, hogy megyénkben 1982. év az első eset, amikor szanálásra nem került sor. Az árkiegészítés 1966. évi alaptevékenység árbevételéhez viszonyított 39 %-os aránya /51 millió Ft/, 1980-ban 9,7 %-ra /56 millió Ft/ csökkent.^X Ezt hatékony gazdálkodással a tsz-ek csak részben tudták ellensúlyozni.

Az árkiegészítéssel tsz-eknél a személyi jövedelem növekedés, a felhalmozás és a tartalékolás rovására történt döntően. Ez csökkentette a saját forrásból megvalósuló fejlesztési lehetőségeket, a bővített újratermelés feltételeit. Több árkiegészítéssel tsz- nél problémát jelent a szinten tartó beruházások megvalósítása is.

E tsz-ek körében is jelentkezett termelési és jövedelmességi szint differenciálódás, így 1980-ban két tsz kikerült a támogatottak köréből.

Az átmenetileg támogathatók /4 tsz/ közül csak 2 tsz-nek sikerült megerősödni három év alatt. Kettő továbbra is bizonytalan gazdálkodást folytat. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a három év kevés a gazdálkodás megerősödésére.

Tehát megállapítható, hogy az árkiegészítéssel tsz-ek támogatási rendszere Csongrád megyében biztosította azt

^X Forrás: MNB Csongrád megyei Igazgatóság számított adatai.

a lehetőséget, hogy alacsony termelési és jövedelmezőségi helyzetüket megjavítsák, bár igaz, hogy az adottságokhoz jobban igazodó termelési szerkezetüket csak lassú ütemben javították. Egy részük élni tudott az ösztönző támogatási lehetőségekkel, de más részük elsősorban szubjektív /vezetési/ okok miatt nem tudta ezt megfelelően kihasználni.

A kedvezőtlen adottságú tsz-ek támogatási gyakorlatát elemezve Kostyál Rezső többek között megállapítja:

"... Az árkiegészítés nem ösztönzött eléggé az adottságokhoz igazodó termelési szerkezet kialakítására, egyszerűsítésére, mert szinte valamennyi mezőgazdasági termékre azonos mértékű támogatást kaptak az üzemek. ... az alapár-kiegészítés az egységnyi területről minél nagyobb árbevételt adó termékek termelésére ösztönözte a gazdaságokat, függetlenül a termelés jövedelmezőségétől." /59/

A tapasztalatok alapján a következő módosításokat javasolja:

- a./ A kedvezőtlen adottságú üzemeknél a jövedelemadó fizetési kötelezettség megszűnne, a termelési adó 70 %-át visszatartanák.
- b./ Egyidejűleg az alapár-kiegészítés megszűnne, a külön árkiegészítés - emelt mértékben - néhány, a területen elfogadható költséggel termelhető - s az export szempontjából is előnyös, vagy a belső ellátás miatt szükséges - termékre lenne megállapítva.

Például jelenleg a kalászos gabona, a napraforgó, a szarvasmarha és a juh ágazatra.

c./ A fejlesztési támogatás és az elemi kár miatti támogatás megszűnne, ugyanakkor az ipari, szolgáltató tevékenység állami támogatása kedvezményes kamatú hitel formájában működne tovább.

Véleményem szerint ez a javaslat több racionális elképzelést is tartalmaz ugyan, mint pl. a termelési szerkezet módosítására jobban orientál, a jelenleg kiemelt ágazatok fejlesztésére jobban koncentrálna, stb. de néhány kérdés is felmerül, így pl. területenként hogyan lehetne szabályozni a legmegfelelőbb termelési szerkezet kialakítását ha kiemeljük e négy ágazatot? E módosítás arra kényszerítené a gyenge adottságú tsz-eket, hogy ne azt mérle-
geljék, mi felel meg legjobban az adottságaiknak, hanem azt, hogy mire kapják a megemelt árkiegészítést és mire nem. Tehát csak azt fejlesztenék, amelyre támogatást kapnak, és ez aránytalanságokat szülne az ágazatok között. Felmerül az a kérdés is, hogy mi lenne a speciálisan zöldség- gyümölcs adottságokkal rendelkező Csongrád megyei homoki terület üzemének fejlesztési lehetősége? Ezzel a módszerrel elsősorban a kedvezőtlen adottságú területeken is intenzív gazdálkodásra kényszerítenénk az üzemeket és ez nem kívánatos. A fejlesztési támogatás megszüntetésével egyet lehet érteni, mert a jelenlegi forma már nem segítette kellően a fejlesztést. Az alapár kiegészítő támogatás megszüntetésével nem értek egyet és módosítani csupán úgy kellene, hogy területenként differenciáltabban ösztönözzön az adottságok jobb kihasználására és a hatékonyabb termelésre.

J A V A S L A T O K

Differenciálódás összetett problémákat vet fel, megoldá-
suk ezért komplex intézkedéseket igényel. Speciálisan
Csongrád megyei koncepció kidolgozására véleményem sze-
rint jelenleg nincs szükség, de központi intézkedésekhez
az eddigiéknél gyorsabban, az önálló kezdeményezést meg-
tartva kell alkalmazkodni.

- Alapvető gazdaságpolitikai cél az indokolatlan - haté-
konyságból eredően túli - differenciáltság mérséklése,
a differenciálódási folyamat olyan befolyásolása, hogy
a jól gazdálkodó üzemszoportban is biztosítva legyen az
érdekeltség a termelés bővítésében, hatékonyság fokozá-
sában, ugyanakkor a gyengén gazdálkodó üzemszoport fej-
lődésének alapvető feltételei is adva legyenek. A dif-
ferenciálódási folyamatot úgy kell kézben tartani, hogy
a hatékonyságon alapuló differenciálódás érvényesülésé-
nek - mivel ez a fejlődés ösztönzője - teret kell enged-
ni. Fontos követelmény, hogy a személyi jövedelmek ni-
vellálódási folyamatát úgy kell irányítani, hogy minél
jobban érvényesüljenek a teljesítmény és hatékonyság-
különbségekből adódó személyi jövedelem differenciák
is. Ugyanakkor jóval az átlag alatt lévő gazdaságoknál
a bázis szemlélet helyett nagyobb adómentes lehetőséget
kell biztosítani a felzárkózásra, különösen ott, ahol
ezt a termelés fedezni is tudja.
- A szükséges teendőket csak úgy lehet a tsz-ekre szabot-
tan meghatározni, ha elsősorban az üzemek végzik el sa-

ját objektív, kritikus önértékelésüket, s a kialakult helyzet okainak feltárását.

- A legnagyobb figyelmet az alacsony hatékonyságú kategória üzemekre kell irányítani, figyelembe véve a népgazdaság jelenlegi helyzetét a célkitűzések meghatározásakor a nagyobb pótlólagos ráfordítást nem igénylő utat kell követni. E szerint az üzemek közötti együttműködések sokoldalú fejlesztése, a szakember ellátás javítása, a gépkölcsonzés rendszerének kialakítása és fejlesztése, a belső tartalékok feltárása, /veszteségforrások csökkentése/ új szervezeti formák kiterjedtebb alkalmazása, üzem-, munkaszervezés, bérgazdálkodás korszerűsítése, tudományos intézetek, egyéb szervek tapasztalatainak, ajánlásainak hasznosítása nem igényelnek számottevő többletráfordítást.

A megyében is minél gyorsabban ki kell alakítani az úgynevezet "erős és gyenge" /alacsony és magas hatékonyságú/ szövetkezetpárokat. Erre - a központi intézkedéseken túl - az üzemeknek egymással közvetlenül megegyezve kell olyan ösztönző formákat kialakítaniok, amely mind a két fél számára előnyös együttműködést eredményez.

- A megye adottságait /éghajlati tényezők, termálviz, gáz, öntözési lehetőségek, szőlő, gyümölcs termelés, stb./ jobban ki kell használni. A termelési szerkezetet jobban a termőhelyi adottságokhoz kell igazítani, figyelembe véve a hatékonysági követelményeket és a népgazdasági

igényeket is. Az intenzív kultúrák termesztését a kedvezőtlen adottságú területeken /kivéve a szőlő, gyümölcs/ nem kell erőltetni, helyette olyan termelési szerkezet kialakítására kell ösztönözni, - figyelembe véve az export szükségleteket is - amelyben megtalálható az "extenzív", esetleg kisebb jövedelmezőségű, de még gazdaságosan /állami támogatással együtt/ termelt kultúra is. A felszabaduló munkaerőt pedig a jövedelmező ipari, szolgáltató melléktevékenységben kell foglalkoztatni. A személyi jövedelem differenciák további mérséklése érdekében a termelészövetkezeti kategóriánál nagyobb mértékben kell a háztáji termelést fokozni.^{/60/}

- A jövedelmező ipari és szolgáltató tevékenység bővítését, korszerűsítését a jelenleginél erőteljesebben kell ösztönözni. Ennek érdekében a termelési adóból visszatéríthető fejlesztési hozzájárulást bátrabban kell igénybe venni. A háttérpar fejlesztésére a mezőgazdasági üzemeknek több központi és megyei pénzeszközt kell biztosítani. Jobban igénybe kell venni e célra a megyei tanács támogatási alapjait és a TESZÖV közös pénzügyi alapjait is.
- Az ideiglenesen kedvezőtlen kategóriába sorolt gazdaságok /ár- és belviz miatt/ három évre történő besorolása nem oldja meg a gazdálkodás hiányosságait véglegesen, ezért legalább öt évre, vagy arra az időre kellene fenntartani, amíg a komplex meliorációt befejezik.

- A veszteséges tsz-ek központi rendezése esetén a tartó-
sabb feltételek kialakítása indokolt. A veszteség ren-
dezés nem szorítkozhat csupán a pénzügyi egyensúly hely
reállítására. Szubjektív hibák esetén az eddiginél szí-
gorúbb felelősségre vonást kell alkalmazni.

- Kiemelkedő fontosságú a racionális földhasználat kö-
vetkezetes megvalósítása, a termőföld védelme, a rekul-
tiváció gyorsítása, a földrendezés, az ésszerű földcse-
rék mielőbbi végrehajtása, a termőföld teljeskörű hasz-
nosítása és a meliorációs munkák tervszerű folytatása.
A gyepterületek intenzív hasznosításával, termékenysé-
gük fokozásával lehetőséget kell teremteni a szántóföl-
di tömegtakarmány termő terület csökkentésére, mely le-
hetővé teszi a gabonatermő terület növelését. Ez óriási
jövedelemszerző és költségcsökkentő tényező lehet, me-
lyet eddig nem használtak ki az üzemek.

A nagyüzemi hasznosításra alkalmatlan területeket tar-
tós használatba adással kell bemüveltetni.

1986-tól a termőhelyi adottságokra épülő új földérté-
kelési rendszert is fel kell használni az ésszerű föld-
használat és a valóságnak jobban megfelelő földminőség-
kategóriák kialakítására.

- A kedvezőtlen adottságú tsz-ek megerősödésének, illet-
ve felzárkózásuk folyamatában látom a Csongrád megyei
mezőgazdasági üzemek közötti differenciálódás helyes
befolyásolásának kulcskérdését. Tehát nézetem szerint
nem a jókat kell visszafogni a fejlődéstől, - hiszen

azok termelése hatékonyabb -, hanem a gyengéket kell úgy segíteni, hogy legalább a közép szinten stabilizálódjanak. Ennek érdekében:

- a./ A termelési szerkezetüket egyszerűbbé és - a szőlő, gyümölcs kivételével - extenzívebbé kell tenni.
- b./ A gazdaságosság követelményeit itt is figyelembe kell venni és a veszteséges ágazatokat olyanokra kell felváltani, ahol a fajlagos költségfelhasználás alacsonyabb, mégha ez szerényebb jövedelmezőséggel is jár együtt. Természetesen az állami támogatást itt figyelembe kell venni.
- c./ A jövedelmező ipari és szolgáltató tevékenységet gyorsabb ütemben kell fejleszteni. Az így nyert nyereség nagy részét az alaptévékenység fejlesztésére kell felhasználni.
- d./ A háztáji integrálást tovább kell bővíteni.
- e./ Az együttműködésben rejlő lehetőségeket, tartalékokat fokozottabban kell kihasználni.
- f./ Jobban támaszkodni kell a tsz-tagok önkéntes betétei alapján megvalósítható közös fejlesztésekre.
- g./ A homoki területre alkalmas fajták nemesítését meg kell gyorsítani.
- j./ Neg kell erősíteni a vezetést és a szakmunkás ellátottságot és ehhez a jelenleginél ösztönzőbb eszközöket kell alkalmazni.

- Bizonyos fokig módosításra van szükség az állami támogatás rendszerében, annak érdekében, hogy a termelési szerkezet átalakítását gyorsítani lehessen. Nem tartom helyesnek az alapár-kiegészítés megszüntetését és a különár-kiegészítést négy termékre leszűkíteni.

Véleményem szerint az árcentrumot kellene a mezőgazdaságban az átlag-földminőségtől a rossz földnél valamivel jobb minőségűek felé eltolni, és minden nehézsége

ellenére is, ezzel megteremteni a lehetőségét a gazdaságok nagyobb hányadának az önálló gazdálkodásra. Legalább a népgazdasági szükségletek szempontjából kiemelten fontos termékekre kellene ezt érvényesíteni. A jobb adottságúaktól, az ebből keletkező többletjövedelmet át

kell csoportosítani. Ennek az új földértékelési rendszer bevezetésével egyidőben lesz időszerűsége.

Tehát az állami támogatás továbbra is szükséges, mert a kedvezőtlen kategóriájú tsz-ek saját erőből a bővített újratermelésre jelenleg nem képesek.

- A specializáció elmélyülése és az optimális táblaméret kialakítása is a hatékonyság növelése irányába hatnak, a termőhelyi adottságok jobb hasznosítása, a közgazdasági szabályzók nyújtotta előnyök realizálása, a kapacitások maximális kihasználása és az egységnyi termékre jutó általános költségek minimalizálása révén.

Ez olyan származékos hatékonyságot és jövedelmet eredményez, amit még közel sem aknáztak ki a különböző körülmények között termelő mezőgazdasági üzemek.

TÁBLÁZATOK, MELLÉKLETEK

Tsz-ek megoszlása jövedelmezőségi kategó-
riák szerint 1976-1981. évben

/Csongrád megyében/

1/a táblázat /39/

	-6	6-12	12,01	Összesen
1976-ban	21	16	31	68
1977-ben	13	12	43	68
1978-ban	19	19	30	68
1979-ben	30	16	22	68
1980-ban	24	14	30	68
1981-ben	20	14	34	68

Forrás: MÉM-STAGEK évenkénti rangsora és a Megyei Tanács
Mg. és Élelm.O. saját számításai

A mezőgazdasági üzemek jövedelmezőségi kategóriák
szerinti évenkénti átrendeződésének %-os arányai

/alacsony, közepes és magas kategóriák között/

/1976-1981. közötti évek/

1/b táblázat /39/

	tsz	megoszlási %
Hány %-uk lépett vissza 1 vagy 2 kategóriát?	4	6
Hány %-uk lépett előre 1 vagy 2 kategóriát?	12	18
Hány %-uk mozgott előre és utána vissza?	14	21
Hány %-uk mozgott vissza és utána előre?	4	6
Hány %-uk maradt az 1976-os szinten:	16	23
Hány %-uk lépett előre ingadozással és maradt felsőbb kategóriába?	11	16
Hány %-uk lépett vissza ingadozással és maradt az elsőbb kategóriába?	7	10
Összesen:	68 tsz	100, -%

Forrás: ua. mint 1/a

Ag. Termelőszövetkezetek fontosabb pénzügyi mutatói

1976-80 évek átlagos eredményessége alapján

2. táblázat^V /39/

Megnevezés:	Az 1976-80 évek költségének 100 Ft-jára jutó eredmény				
	ala- csony 0-6 Ft	Köze- pes 6-12 Ft	Magas 12 Ft felett	Megye tsz átlag	Magas/ gyengo %
<u>1 ha termőter. jutó Ft</u>					
Üzemi term. érték					
1976.	22545	23070	23416	23099	103,9
1976-80.	25057	26336	27368	26497	109,2
1981.	32578	34136	35779	34517	109,8
Eredmény					
1976.	98	1894	2751	1344	2807,1
1976-80.	76	1981	4120	2498	5421,1
1981.	1432	3031	5592	3826	390,5
Bruttó jövedelem					
1976.	4255	5973	7063	6051	166,0
1976-80.	4575	6504	8820	7097	192,8
1981.	6900	8223	11120	9239	161,2
Fejl.alap+amortizáció					
1976.	1528	2160	2673	2240	174,9
1976-80.	1768	2536	3416	2753	193,2
1981.	2452	3335	4607	3708	187,9
Fejl.alapot terhelő kötelezettség					
1976.	4760	2856	3248	3508	68,2
1976-80.	4808	3127	2895	3434	60,2
1981.	4531	2432	1958	2721	43,2
Biztonsági és tartalékalap állomány					
1976.	153	610	956	656	624,8
1976-80.	125	557	1841	1042	1427,8
1981.	196	614	2998	1613	1529,6

Forrás: KSH Csongrád megyei Igazgatóság jelentései

TESZÖV, MNB Csongrád megyei Igazgatóság, megyei tanács adatai

* A táblázat után zárójelbe tett szám a hivatkozott oldalszámot jelenti.

A Csongrád megyei termelőszövetkezetek főbb gazdálkodási adatainak
megoszlása és változása 1976-1981.évek között

3. táblázat /40/

	Alacsony/6 Ft.a- latt/		Közepes/6-12 Ft/		Magas/12 Ft felett		Megyei term.szöv. összesen	
M e g n e v e z é s :	j ö v e d e l m e z ő ü z e m e k							
	Összeg mill.Ft.	Részarány %	Összeg mill.Ft.	Részarány %	Összeg mill.Ft.	Részarány %	Összeg mill.Ft.	Részarány %
1.Üzemi össz.term.i.ért.								
1976-80 évek.átl.	1538,4	23,3	1926,4	29,1	3148,4	47,6	6613,2	100,-
1981. év	1912,3	22,2	1886,8	21,8	4842,1	56,0	8640,2	100,-
2.Összes árbevétel								
1976-80 évek.átl.	1715,9	22,8	2184,1	29,1	3614,5	48,1	7514,5	100,-
1981. év	2310,7	22,5	2211,7	21,6	5733,8	55,9	10256,2	100,-
3.Alaptevékenység árbevétele								
1976-80 évek.átl.	1083,6	22,2	1473,0	30,2	2321,1	47,6	4877,7	100,-
1981. év	1364,0	21,9	1299,8	20,8	3581,8	57,3	6245,6	100,-
4.Alaptev.kivüli tev. árbev.								
1976-80 évek.átl.	632,3	24,0	711,1	27,0	1293,4	49,0	2636,8	100,-
1981. év	946,7	23,6	911,9	22,7	2152,0	53,7	4010,6	100,-
5.Nyereség								
1976-80 évek.átl.	31,8	4,9	144,9	22,3	474,1	72,8	650,8	100,-
1981. év	50,4	5,2	155,3	15,8	775,2	79,0	980,9	100,-
6.Veszteség								
1976-80 évek.átl.	27,2	100,-	-	-	-	-	27,2	100,-
1981. év	23,2	100,-	-	-	-	-	23,2	100,-
7.Nyereségági fejl.alapképzés +amortizáció								
1976-80 évek.átl.	108,5	15,8	207,6	30,2	370,9	54,0	687,0	100,-
1981. év	154,4	16,6	168,7	18,2	605,1	65,2	928,2	100,-
8.Fejlesztési alapot terhelő kö- telezettségek								
1976-80 évek.átl.	295,2	34,4	228,7	26,7	333,1	38,9	857,0	100,-
1981. év	183,8	27,0	124,1	18,2	373,1	54,8	681,0	100,-

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1981. KSH Bp. 1982.

KSH Csongrád megyei Igazgatóság kiadványai.

+ TESZÖV számításai a TSZ-ektől kapott adatok alapján.

A Csongrád megyei tsz-ek egyes csoportjainak főbb hatékonysági mutatói
/1000 Ft-ban/

4. táblázat /41/

M e g n e v e z é s		Alacsony Közepes Magas			Megyei tsz-ek össz .	
		6 Ft ala-	6-12	12 Ft		
		tti	Ft	felett		
		jövedelmező üzemek				
1 ha	termőterületre jutó összes eszközérték	1976-80 évek átl.	42085	46075	48114	46034
		1981.év	53175	55311	58065	56292
1 ha	termőterületre jutó összes termelési érték	1976-80 évek átl.	25056	26336	27368	26498
		1981.év	31465	35405	35531	34517
1 ha	termőterületre jutó eredmény	1976-80 évek átl.	76	1981	4120	2498
		1981.év	448	2916	5688	3826
1000 Ft	eszközértékre jutó üzemi össz.	1976-80 évek átl.	595	572	569	575
	termelési érték	1981.év	592	640	612	613
1000 Ft	eszközértékre jutó eredmény	1976-80 évek átl.	1,8	43	89	54
		1981.év	8,4	53	98	68
1 fő átl,	áll. létszámra jutó üzemi össz.					
	termelési érték	1976-80 évek átl.	204195	227089	228294	221860
		1981.év	245072	283238	313323	288825
1 fő átl.	állományi létszámra jutó	1976-80 évek átl.	616	17081	34377	20920
	eredmény	1981. év	3486	23325	50162	32013
1 fő átlagos	állományi létszámra jutó	1976-80 évek átl.	37163	40386	43124	40838
	szem. jövedelem	1981.év	45468	47765	51995	48830

Forrás: KSH Csongrád megyei Igazgatóság jelentései

TESZÖV, MNB. Csongrád megyei Igazgatóság, megyei tanács adatai

100 Ft költségre jutó vállalati eredmény alakulása

1976-tól 1981-ig

5. táblázat /43/

Ország	Magas színvonalon gazd. üzemszoport 1976-80. átlagában	100 Ft költségre jutó eredmény /Ft/						
		1976-80. átlaga	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
1. Makó Kossuth		38,47	36,53	52,85	36,50	27,05	38,96	42,22
2. Forráskút Haladás		35,94	43,00	43,66	28,03	37,05	31,84	29,72
3. Csongrád Kossuth		29,70	16,07	33,41	23,36	36,27	30,74	18,10
4. Szegvár Puskin		29,28	19,12	29,41	28,68	27,25	38,20	26,10
5. Rózsa Népszabadság		28,65	27,70	50,36	29,39	18,39	20,28	4,50
6. Szatymaz Finn-Magyar Barátság		26,18	25,97	29,65	35,56	21,23	21,01	23,48
7. Apátfalva Aranykalász		25,74	23,53	40,40	28,29	20,75	19,53	21,48
8. Székkutas Új Élet		24,57	19,52	30,73	26,36	27,18	20,02	21,10
9. Nagytölke Kalinin		21,41	14,36	33,53	20,85	13,41	23,74	24,67
10. Szentes Május 1.		21,00	20,34	31,26	24,84	13,12	16,70	29,76
11. Makó József A.		20,77	11,49	30,92	29,18	16,42	15,62	21,75
12. Tömörkény Alkotmány		20,64	14,07	22,54	12,86	20,27	30,64	29,18
13. Fábánsebestyén Kinizsi		19,42	17,65	21,40	23,17	17,73	17,27	22,95
14. Balástya Alkotmány		18,95	9,89	24,35	16,79	23,92	18,95	12,25
15. Hmvasárholy Május 1.		18,37	15,09	28,05	19,28	15,65	14,71	7,45
16. Pusztamérges Rizling		17,78	13,93	14,42	21,55	28,61	9,97	20,15
17. Kövegy Déke		17,02	35,80	18,84	10,46	8,91	14,65	18,44
18. Pitvaros Tolszab.		16,94	11,76	19,61	28,28	11,87	14,03	26,25
19. Szentes Árpád		16,49	12,66	13,70	11,98	17,92	20,53	22,76
20. Szeged József A.		16,12	5,95	14,96	16,65	14,07	24,72	23,39
21. Hmvehely Rákóczi		15,30	6,22	7,47	24,29	20,77	18,92	22,32
22. Szentes Tolszab.		15,26	10,00	22,52	21,43	7,50	15,25	8,81
23. Algyő Rákóczi		14,20	7,23	22,56	18,23	15,28	9,66	31,76
24. Dordány Munkásör		13,51	13,36	18,33	10,83	4,30	21,70	13,25
25. Szeged Tisza-Maros Szög		13,42	8,61	17,80	15,02	12,26	13,49	11,02
26. Csongrád Vörös Csillag		12,65	14,73	15,91	13,76	6,75	12,66	10,58
27. Röske Kossuth		12,27	9,20	16,35	10,15	9,46	15,24	14,74
28. Öttömös Magyar L.		12,13	18,31	8,82	12,13	10,91	11,04	1,46
29. Makó Lenin		12,05	14,02	12,96	15,33	9,02	9,39	11,41

Sor- szám	Közepes szín- vonalon gazd. üzemcsoport 1976-80. átlá- gában	1976-80. átlaga	100 Ft költségre jutó eredmény /Ft/					
			1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
1.	Mártély Füst S.	11,70	15,47	27,62	16,90	1,94	4,03	12,36
2.	Árpádhalom Árpád	11,31	17,50	13,67	13,28	10,42	0,39	16,63
3.	Pusztaszer Hétve- zér	11,05	11,48	18,65	11,46	6,03	10,05	22,49
4.	Eperjes Ifjú Gárda	10,75	0,20	4,22	12,42	21,28	14,99	27,25
5.	Nagymágocs Egye- sült	10,63	17,89	15,83	5,33	0,63	14,80	9,56
6.	Derekegyház Aranyhalász	10,33	12,27	12,01	9,34	6,01	12,33	13,31
7.	Felgyő Alföldi Róna	10,32	4,90	17,71	10,82	10,00	7,69	4,11
8.	Imvholly Vörös Csillag	9,86	3,26	10,41	10,31	5,60	16,40	12,24
9.	Csanádpalota Sza- badság	9,79	9,24	11,67	10,38	8,06	9,56	16,45
10.	Balástya Móra	8,53	12,62	8,58	13,81	2,58	7,84	9,41
11.	Mindszent Lenin	8,53	12,81	17,32	6,13	6,08	1,82	10,71
12.	Szeged - Csorab.	8,28	7,62	12,83	6,26	4,62	10,13	12,04
13.	Csanytelek Egyet- értés	8,25	11,96	17,04	8,67	3,03	4,39	-0,57
14.	Balástya Rákóczi	7,60	3,58	11,69	9,03	8,72	5,51	2,51
15.	Kistelek Magyar- -Szovjet Barátság	7,11	15,63	11,21	6,66	2,11	1,66	5,00
16.	Csongrád Petőfi	7,08	12,86	14,06	4,57	-4,14	12,38	27,72
17.	Magyarcsanak Úttörő	6,84	16,81	16,45	-7,18	11,14	0,35	-3,27
18.	Szentos Termál	6,53	12,69	8,86	6,59	2,32	5,12	5,27
19.	Imvholly Dózsa	6,45	2,21	20,81	6,67	-1,69	6,96	5,47

5. táblázat folytatása

r- ám	Alacsony szín- vonalon gazd. üzemcsoport 1976-80. átlá- gában	1976-80. átlag	100 Ft költségre jutó eredmény /Ft/					
			1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
.	Csengele Arány- homok	5,90	0,28	12,72	8,19	6,17	2,69	9,37
.	Szeged Új Élet	4,42	12,88	10,93	4,12	3,79	-3,14	1,28
.	Mórahalom Vörös Október	4,37	6,70	6,67	1,82	1,69	4,96	3,47
.	Hmvhely Marx	4,24	4,68	5,60	5,64	-0,90	6,64	13,16
.	Földeák Egyetértés	3,96	1,05	7,40	6,23	0,12	4,85	7,94
.	Rúzsza Napsugár	3,90	11,31	16,76	12,94	-4,87	-7,94	-2,09
.	Deszk Maros	3,72	-0,35	9,62	0,00	4,57	4,45	1,22
.	Hmvhely Lenin	3,62	7,99	13,99	0,79	-6,65	1,65	4,70
.	Dóc Virágzó	3,53	-1,10	4,11	4,26	5,17	4,30	13,54
.	Szeged Móra	1,75	0,07	1,44	-8,69	5,76	3,20	9,79
.	Maroslele Rákóczi	0,36	-8,65	3,73	5,31	-4,73	5,48	5,19
.	Makó Uttörő	-0,73	10,04	-4,96	-4,82	-4,52	1,09	10,90
.	Szatymaz Homok- gyöngye	-1,30	4,87	13,32	-10,75	0,07	0,29	-21,24
.	Kistelek Új Élet	-1,32	-4,91	-9,90	0,69	5,81	1,57	6,72
.	Kiszombor Új Élet	-1,35	-9,17	-12,27	6,08	2,12	7,33	1,57
.	Ópusztaszer Árpád- vezér	-4,05	-9,40	-7,60	2,08	0,34	-6,03	-8,84
.	Szeged Tiszatáj	-4,98	0,31	3,81	0,16	-6,50	-17,38	-6,89
.	Ásotthalom Fel- szabadulás	-8,30	5,55	-1,94	-28,09	-12,86	-3,28	0,66
.	Sándorfalva Magyar- -Lengyel Barátság	-8,59	-45,74	-11,75	2,86	2,59	6,62	14,63
.	Baks Magyar-Bolgár Barátság	-13,40	0,57	-11,23	-23,99	-24,16	-1,98	7,99

rás: MÉM STAGEK A MÉM felügyelete alá tartozó mezőgazdasági, er-
dőgazdasági és faipari vállalatok, gazdaságok eredményesség
szerinti rangsora és főbb mutatói 1978-1982.

+ TESZÖV és a megyei tanács adatai.

Mezőgazdasági termelőszövetkezetek csoport-
jai az országos átlaghoz viszonyítva

6. táblázat /49/

Megnevezés	1976-80 évek költségének 100 Ft-jára jutó eredmény					
	m e g y e i			o r s z á g o s		
	ala- csony	köze- pes	magas 12 Ft felett	ala- csony	köze- pes	magas 12 Ft felett
	0-6 Ft	6-12Ft	felett	0-6 Ft	6-12Ft	felett
Tsz-ek száma	20	19	29	385	388	565
Megoszlás %	29,4	27,9	42,6	28,7	29,0	42,3
Kedvezőtlen tsz- ek száma	7	4	7	190	102	60
aránya %	35,0	21,1	24,1	49,4	26,3	10,6
Területi megosz- lása %	24,6	29,3	46,1	29,2	29,6	41,2
Munkaerő megosz- lása %	25,3	28,5	46,3	23,9	27,4	48,7
Üzemi termelési ért.megoszlása %	23,3	29,1	47,6	19,8	27,8	52,4
Mérleg szerinti eredm.megoszl.%	0,7	23,3	76,0	1,7	23,9	74,4
Nettó árbevétel megoszlása %	22,8	29,1	48,1	20,0	27,8	52,2
- Alaptev.meg- oszlása %	22,2	30,2	47,6	21,2	30,2	48,6
- Keg.tev.meg- oszlása %	24,0	27,0	49,0	18,4	24,6	57,0
Szántó átlagos ark.1981. év	23,4	26,3	26,3	18,4	20,7	22,9

Forrás: 1. Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv 1981. Szeged
1982. 88,90, 95, 106. oldalak

2. Szántóföldi növények **termésmennyiségei** és termés-
átlagai. Statisztikai Évkönyv 1980. KSH BP. 1981.
251-261. oldal

3. TESZÖV saját adataival kiegészítve

Az alapárkiegészítés mértéke az aranykorona értékkategóriák szerint

7/a táblázat /59/

kategória	a szántóterület hektáronkénti átlagos kataszteri tiszta jövedelme aranykorona/hektár	alapárkiegészítés a növény- és állattenyésztés termékei árbevételeinek %-ában
I.	0 - 7,00	12
II.	7,01 -10,00	8
III.	10,01 -14,00	5

Forrás: 42/1979. /XI.1./ PM-MÉM sz. együttes rendelet

A Csongrád megyei kedvezőtlen adottságú tsz-ek kategóriába sorolása

7/b táblázat /60/

kategória	termelőszövetkezetek száma	%	Összes terület hektár	%
I.	2	12 %	3.797	8 %
II.	7	44 %	18.246	42 %
III.	7	44 %	21.435	50 %
Összesen:	16	100 %	43.478	100 %

Forrás: A Csongrád megyei Földhivatal adatai

Az állatállomány alakulása Csongrád megyében

8/a táblázat /68/

	1964. db	1967. db	1976. db	1980. db	1980. év 1964. év %-ában
Szarvasmarha	2.310	3.369	6.958	7.100	307
Ebből: tehén	827	1.059	2.290	2.331	282
Sertés	9.849	8.626	8.026	7.492	76
Ebből: koca	1.266	832	825	686	54
Juh	14.484	9.426	6.870	8.913	62

Forrás: A Csongrád megyei statisztikai évkönyvek 1965-1981.

Fontosabb növények területi arányának változása /%-ban/

8/b táblázat /65/

	1964.	1967.	1977.	1980.
Kenyérgabona	50	48	44	42
Takarmánygabona	11	9	9	11
Kukorica	17	14	20	17
Burgonya	4	8	3	2
Napraforgó	1	-	1	3
Lucerna	6	5	7	7
Silókukorica	3	6	10	12
Zöldség	6	6	3	3
Fűszerpaprika	2	4	3	3

Forrás: A Csongrád megyei statisztikai évkönyvek 1965-1981.

adatai

Főbb növények termésátlagának alakulása a termelőszövetkezetekben

/kg/ha/

9. táblázat /66/

	1 9 7 6 . év			1 9 8 0 . év			árkieg. 16 tsz	aránya %-ban
	országos tsz át- lag	megyei tsz át- lag	árkie- gészi- téses tsz-ek átlaga	országos tsz át- lag	megyei tsz át- lag	árkieg- gészi- téses tsz-ek átlaga	országos 1976.	átlaghoz 1980.
Buza	3.850	3.870	2.328	4.740	4.623	2.822	60	60
Őszi árpa	3.610	3.290	2.760	4.210	3.879	3.031	76	72
Kukorica	4.000	4.640	2.250	5.580	5.636	1.778	56	32
Burgonya	17.260	15.780	10.860	17.750	17.031	13.120	63	74
Napraforgó	1.350	1.160	546	1.660	1.826	1.057	40	64
Fűszerpaprika	6.560	6.520	4.855	7.960	6.973	7.190	74	90
Paradicsom	27.480	34.770	33.004	23.430	24.182	21.370	120	91
Lucerna	4.230	5.670	4.738	5.820	5.856	4.268	112	73
Silókukorica	16.100	15.210	11.638	18.910	15.626	9.497	72	50

Forrás: KSH Csongrád megyei Igazgatóság jelentései

TESZÖV, MNB. Csongrád megyei Igazgatóság, megyei tanács adatai

Az állatállomány változásának jellemző

adatai

10. táblázat /68/

	1964.év dabab	1980. év darab	1980.év 1964.év %-ában
<u>Szarvasmarha</u>			
Csongrád megye összesen	86.220	91.600	106
Csongrád megye tsz-ek összesen	29.853	53.000	178
Árkiegészítékes tsz-ek	2.310	7.100	307
<u>Sertés</u>			
Csongrád megye összesen	380.680	614.000	161
Csongrád megyei tsz-ek összesen	93.400	118.800	127
Árkiegészítékes tsz-ek	9.849	7.492	96
<u>Juh</u>			
Csongrád megye összesen	205.079	154.000	75
Csongrád megyei tsz-ek összesen	106.640	100.500	94
Árkiegészítékes tsz-ek	14.484	8.913	62

Forrás: A Csongrád megyei statisztikai évkönyvek 1960-1981.
adatai alapján számított.

Fontosabb ágazatok önköltség és eredmény alakulása /1979.év/

11. táblázat /69/				
	termésátlag q/ha	teljes költ- ség Ft/q	értékesített termékre eső nyere- ség Ft/q	veszte- ség Ft/q
<u>Búza</u>				
Összes termelőszövetkezet	31,1	282	17	-
Árkiegészítéssel tsz-ek	13,5	423	-	123
<u>Kukorica</u>				
Összes termelőszövetkezet	61,1	217	69	-
Árkiegészítéssel tsz-ek	25,4	317	-	30
<u>Napraforgó</u>				
Összes termelőszövetkezet	14,6	611	346	-
Árkiegészítéssel tsz-ek	8,9	628	312	-
<u>Szőlő</u>				
Összes termelőszövetkezet	69,0	530	206	-
Árkiegészítéssel tsz-ek	76,0	502	232	-
<u>Sertéshús</u>				
Összes termelőszövetkezet	-	24,8	4,62	-
Árkiegészítéssel tsz-ek	-	28,8	-	0,25

Forrás: Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv 1980. 91-92. oldal

KSH Csongrád megyei Igazgatóság. Növénytermelés eredményei 1980. Szeged, 1981.

Egy hektár termőterületre jutó árbevétel alakulása

12. táblázat /71/

	1976. Ft	1980. Ft	1980.év 1976.év %-ában
<u>Alaptevékenység</u>			
Összes tsz	16.302	22.439	138
Árkiegészítéssel tsz-ek	10.278	13.868	135
<u>Növénytermesztés árbevétele</u>			
Összes tsz	8.238	10.688	130
Árkiegészítéssel tsz-ek	4.342	5.851	135
<u>Állattartás árbevétele</u>			
Összes tsz	6.622	9.240	140
Árkiegészítéssel tsz-ek	6.441	11.701	182
<u>Ebből: Háztáji termék felvásárlás</u>			
Összes tsz	2.337	6.098	261
Árkiegészítéssel tsz-ek	3.860	6.428	167
<u>Tevékenységek összesen</u>			
Összes tsz	22.936	35.951	157
Árkiegészítéssel tsz-ek	16.719	25.569	153

Forrás: Csongrád megyei statisztikai évkönyvek 1977-1981.
alapján számított.

Egy ha termőterületre jutó ágazati jövedelem megoszlása a főágazatok között /fedezeti hányad/ %-ban

13/a táblázat /71/

	1976.év		1980.év	
	összes tsz	árkieg. tsz-ek	összes tsz	árkieg. tsz-ek
Alaptevékenység össz.	82	64	80	48
- növénytermelés	62	46	56	37
- állattartás	13	9	16	-
Alaptevékenységen kívüli tevékenység	18	36	20	52
Tevékenységek mindössz.	100	100	100	100

Forrás: MNB Csongrád megyei Igazgatóság számított adatai, a tsz-ek mérlegadatai alapján.

Egy hektár termőterületre jutó költségek alakulása

13/b táblázat /73/

	1976. Ft	1980. Ft	1980.év 1976.év %-ában
<u>Összes költség</u>			
Összes termelőszövetkezetnél	17.843	25.209	141
Árkiegészítéssel tsz-eknél	12.834	19.189	150
<u>Anyagköltség</u>			
Összes termelőszövetkezetnél	9.391	13.917	148
Árkiegészítéssel tsz-eknél	6.755	10.666	158
<u>Béreköltség</u>			
Összes termelőszövetkezetnél	4.143	4.912	119
Árkiegészítéssel tsz-eknél	3.233	3.877	120
<u>Értékesítési leírás</u>			
Összes termelőszövetkezetnél	1.224	2.068	169
Árkiegészítéssel tsz-eknél	700	1.396	199
<u>Központi irányítás költsége</u>			
Összes termelőszövetkezetnél	2.258	3.080	136
Árkiegészítéssel tsz-eknél	1.568	2.215	141

Forrás: Csongrád megyei statisztikai évkönyvek 1977-1981.

100 Ft részesedésre jutó termelési érték és nyereség alakulása

14/a táblázat /75/

	1976.	1980.	1980.év 1976.év %-ában
<u>100 Ft részesedésre jutó</u>			
- <u>üzemi termelési érték:</u>			
összes termelőszövetk.-nél	524	573	109
árkiegészítéssel tsz-eknél	394	474	120
árkiegészítéssel tsz-ek aránya	75 %	83 %	
- <u>nyereség</u>			
összes termelőszövetk.-nél	41	56	137
árkiegészítéssel tsz-eknél	29	21	72
árkiegészítéssel tsz-ek aránya	71 %	38 %	

Forrás: Dr. Gyányi Lajos számításai alapján

A nyereség alakulása

14/b táblázat /75/

	1976. Ft	1980. Ft	1980.év 1976.év %-ában
<u>Egy átlag dolgozóra jutó nyereség</u>			
- országos tsz átlag	15.300	24.000	157
- megyei tsz átlag	15.009	25.344	169
- árkiegészítéssel tsz átlag	8.107	7.509	93
- árkiegészítéssel tsz-ek aránya a megyei átlaghoz	54 %	30 %	
<u>Egy munkanapra jutó nyereség</u>			
- összes tsz-nél	57	96	168
- árkiegészítéssel tsz-eknél	34	34	100
- árkiegészítéssel tsz-ek aránya	60 %	35 %	

Forrás: Csm-i Statisztikai Évkönyvek 1977-1981. alapján és a tsz-ek adatai alapján számított.

A bruttó jövedelem és a nyereség alakulása /millió Ft-ban/

15/a táblázat /76/

Év	Megnevezés	bruttó jöve- vedelem	ebből: nyere- ség	nyereség a bruttó jö- vedelem %-ában
1976.	Összes tsz	1.503	457	30
	árkiegészíté- ses tsz-ek	174	40	22
1980.	Összes tsz	1.999	747	37
	árkiegészíté- ses tsz-ek	196	35	18

Forrás: Az MNB Csongrád megyei Igazgatósága által számi-
tott adatok.

Egy hektár termőterületre jutó nyereség /Ft/

15/b táblázat /76/

	1976.	1980.	1980.év 1976.év %-ában
Országos tsz átlag	1.900	2.900	153
Megyei tsz átlag	1.810	2.930	162
Árkiegészíté- ses tsz-ek	965	843	87
Árkiegészíté- ses tsz átlag aránya	53 %	29 %	

Forrás: a KSH Csongrád megyei Igazgatóság jelentései és sa-
ját számítások. Mezőgazdasági Stat.Évk. 1977-198. Bp.

Egy hektár termőterületre jutó Ft /1980./

16/a táblázat /78/

	Összes tsz	16 ár- kieg. tsz	2 volt átkieg. tsz	2 volt ár- kieg.tsz. 16 árkieg. tsz %-ában
Üzemi termelési érték	30.129	19.165	37.549	196
Nyereség	2.931	843	7.865	933
Nyereség aránya az üzemi termelési értékhez	9,7 %	4,4 %	21 %	
<u>Egy átlag dolgozóra jutó Ft</u>				
Üzemi termelési érték	260.526	170.779	244.628	143
Nyereség	25.344	7.509	51.240	682
<u>Egy munkanapra jutó ré- szesedés</u>	171	162	193	119

Forrás: MNB Csm-i Igazgatóság adatai alapján saját számítás.

Nyereség és árkiegészítés alakulása

16/b táblázat /82/

É v e k	Nyereség mill.Ft	árkieg.tám. mill.Ft	árkiegészítés a nyereség %-ában
1976.	40	38	95
1977.	62	55	89
1978.	41	52	127
1979.	33	56	170
1980.	35	56	160

Forrás: MNB Csm-i Igazgatóság adatai alapján számított.

Biztonsági és tartalékalap alakulása a termelőszövetkezetekben

/millió Ft-ban/

17. táblázat /79/

	1976. év			1980. év			1980. év 1976. év %-ában		
	megye	összesenből		megye	összesenből		megye	összesenből	
	ösz-	árkie-	egyéb	ösz-	árkie-	egyéb	ösz-	árkie-	egyéb
	sze-	gészi-	tsz-	sze-	gészi-	tsz-	sze-	gészi-	tsz-
	sen	téses	ek	sen	téses	ek	sen	téses	ek
		tsz-ek			tsz-ek			tsz-ek	
Tartalékalap /mérleg szerinti/	3	1	2	92	8	84	3.067	800	4.200
Tartalékalap képzés	15	1	14	61	5	56	407	500	400
Tartalékalap felhasználás	1	-	1	7	1	6	700	-	600
Eredményfelosztás utáni tartalékalap	17	2	15	146	12	134	859	600	893
Biztonsági alap /mérleg szerint/	118	12	106	171	12	159	145	100	150
Biztonsági alap növelése	33	3	30	55	4	51	167	133	170
Biztonsági alapból bevonás	8	-	8	14	-	14	175	-	175
Eredményfelosztás utáni biztonsági alap	143	15	128	212	16	196	148	107	153
Tartalékalap aránya %									
- nyereséghez	4	5	4	20	34	19			
- szövetkezeti bruttó jövedelemhez	1	1	1	7	6	7			
Biztonsági alap aránya %									
- nyereséghez	31	38	31	28	46	27			
- szövetkezeti bruttó jövedelemhez	10	9	10	11	8	11			

Forrás: KSH Csongrád megyei Igazgatóság

TESZÖV, MVB. Csongrád megyei Igazgatóság, megyei tanács adatai

Egy hektár termőterületre jutó nyereségi fejlesztési alap /Ft/

18/a táblázat /80/

	1976.	1980.	1980.év 1976.év %-ában
Összes termelőszöv.-nél	982	1.252	127
Árkiegészítéssel tsz-eknél	555	506	91
Árkiegészítéssel tsz-ek fej- lesztési alapjának aránya az összes termelőszövetkezethez viszonyítva	57 %	40 %	

Forrás: Csm-i KSH jelentések alapján számított

Pénzügyi hiány alakulása 1976-1980.

években

18/b táblázat /80/

	1976.	1980.	1980.év 1976.év %-ában
Pénzügyi hiányos tsz-ek sz.	14	14	100
<u>Ebből:</u> árkiegészítéssel tsz-ek száma	2	6	300
Összes pénzügyi hiány M.Ft	84	73	87
<u>Ebből:</u> árkiegészítéssel tsz- ek M.Ft	13	15	115

Forrás: MNB Csongrád megyei Igazgatóság adatai

Eszközellátottság alakulása a termelőszövetkezetekben

19. táblázat /81/

1976. év			1980. év			1980. év 1976. %-ában		
megye	összesenből		megye	összesenből		megye	összesenből	
ősz-	árki-	egyéb	ősz-	árki-	egyéb	ősz-	árki-	egyéb
sze-	eg.	tsz-	sze-	eg.	tsz-	sze-	eg.	tsz-
sen	tsz-ek	ek	sen	tsz-ek	ek	sen	tsz-ek	ek

1 ha termőterületre jutó bruttó állóeszköz érték Ft

- Épületek, építmények	17.779	7.527	19.793	23.070	10.570	25.504	130	140	129
- Ültetvények	863	2.509	540	1.197	3.780	694	139	151	129
- Földterület, telkesítés	1.755	2.195	1.668	2.680	2.769	2.662	153	126	160
Ingtatlanok összesen:	20.397	12.231	22.001	26.947	17.119	28.860	132	140	131
Gépek, berendezések, járművek	9.252	6.248	9.842	12.379	9.414	12.956	134	151	132
Üzemkörön kívüli eszközök	305	265	313	341	337	342	112	127	109
Bruttó állóeszköz érték összesen:	29.954	18.744	32.156	39.667	26.870	42.158	132	143	131

1 ha termőterületre jutó nettó állóeszköz érték Ft

Ingtatlanok	16.627	10.446	17.841	21.344	14.518	22.673	128	139	127
Gépek, berendezések, járművek	5.786	4.198	6.098	6.635	5.225	6.909	115	124	113
Üzemkörön kívüli eszközök	198	193	199	235	265	230	119	137	116
Nettó állóeszköz érték összesen:	22.611	14.837	24.138	28.214	20.008	29.812	125	135	124

1 ha termőterületre jutó

- tartós készletállomány Ft	8.868	4.897	9.648	12.183	7.295	13.134	137	149	136
- összes eszközlekötés Ft /tartós készlet + bruttó állóeszközért./	38.822	23.641	41.804	51.850	34.165	55.292	134	145	132

Forrás: KSH Csongrád megyei Igazgatóság jelentései

TESZÖV, MNB Csongrád megyei Igazgatóság, megyei tanács adatai

Átmenetileg támogatott 4 termelőszövetkezet

eredménye /ezer Ft/

20. táblázat /86/

	1 9 7 9 .		1 9 8 0 .		1 9 8 1 .	
	összes	ebből:	ered-	árki-	ered-	árki-
	pénzü-	vesz-	mény	eg.	mény	eg.
	gyi hi-	teség				
	ány					
Baks Magyar-Bolgár						
Barátság Tsz	-20.826	-14.407	- 985	1.976	3.200	2.181
Makó Uttörő Tsz	- 8.342	- 5.889	1.500	2.235	4.750	4.865
Kiszombor Uj É.	- 1.204	- 1.204	4.616	1.107	-3.200	2.030
Maroslele Rá-						
Kóczi	- 2.818	- 2.568	3.031	880	1.950	2.035
Összesen:	-33.190	-24.058	8.162	6.198	6.700	11.111

Forrás: A termelőszövetkezetek adatai alapján.

A tájkörzetek, a földminőség és a termelőszövetkezetek
hatékonyság csoportjainak összefüggései

21. táblázat /93/

	Maros-Körös köze tájkörzet /36/	Alsó-Tisza mente tájkörzet /37/	Csongrádi homokhát tájkörzet /38/
Termelőszövetkezetek száma	24	26	18
Átlagos aranykorona érték 1 ha szántóra	30,9	25,5	9,3

A termelőszövetkezetek hatékonysági színvonal szerinti
megoszlása

	Alacsony Közepes Magas			A. K. M.			A. K. M.		
1976-1980. évek átlá- gában	3	8	13	9	7	10	6	6	6
1981.évben	2	3	19	8	6	12	10	2	6

Forrás: A Csongrád megyei Földhivatal és a Megyei Tanács
adatai alapján - a szerző számításai.

A termelési szerkezet alakulása a mg. termelőszövetkeze-
tekben tájkörzetek szerint, 1978-1981.

22. táblázat /107./

Tevékenység	Maros-Körös köze	Alsó-Tisza völgye	Csongrádi homokhát	Össze- sen
termelési körzetben				
Az üzemi termelési érték 1981-ben az 1978. évi %-ában				
Növénytermelés	128,2	127,4	134,9	128,7
Állattenyésztés	134,6	130,6	131,0	132,6
Egyéb alaptevékenys.	163,6	133,3	144,2	146,2
ALAPTEVÉKENYSÉG				
ÖSSZESEN	132,6	129,3	134,5	131,6
Nem alaptevékenység	121,7	145,2	150,2	138,2
ÖSSZESEN	131,4	132,7	137,9	132,7
Az üzemi termelési érték megoszlása 1981- ben %				
Növénytermelés	51,5	37,9	43,2	45,1
Állattenyésztés	31,1	29,9	25,1	29,8
Egyéb alaptevékenys.	6,9	8,9	8,2	7,9
Nem alaptevékenység	10,5	23,3	23,5	17,2
ÖSSZESEN	100,0	100,0	100,0	100,0

Torrás: TESZÖV és a Csongrád megyei Földhivatal adatai alapján
számított.

AZ ERŐFORRÁSOK ÉS AZ EREDMÉNY MEGOSZTLÁSA, SZINNVONALA,
KONCENTRÁCIÓJA A MG. TERMELŐSZÖVETKEZETEK BEN TÁJKÖRZETEK SZERINT
1981

23. táblázat /107/

Megnevezés	Maros-Körös köze	Alsó-Tisza völgye	Csongrádi homokhát	Össze- sen
	termelési körzetben			
Gazdaságok száma	24	26	18	68
		Megoszlás, %		
Átlagos állományi létszám	38,4	40,6	21,0	100,0
Termőterület	41,9	39,2	18,9	100,0
Állóeszközök bruttó értéke	43,3	41,2	15,5	100,0
Készletek értéke	46,6	40,2	13,2	100,0
Erőgépállomány motorkapacitása	44,2	38,6	17,2	100,0
Üzemi termelési érték	47,9	38,6	13,5	100,0
Bruttó jövedelem	48,6	36,4	15,0	100,0
Eredmény	58,7	28,3	13,0	100,0
Beruházási támogatások	22,8	63,9	13,3	100,0
Üzemviteli	38,9	39,5	21,6	100,0
Költségvetési befizetések	52,2	36,4	11,4	100,0
Szinvonalmutatók				
A szántó átlagos aranykorona értéke hektáronként	30,9	25,5	9,3	25,6
Egy ha termőterületre jutó:				
bruttó állóeszköz érték, 1000 Ft	43,0	43,7	34,1	41,6
készletérték, 1000 Ft	16,2	15,0	10,2	14,6
100 ha mg.területre jutó gépi kapacitás, kW	135	130	124	131
Egy ha termőterületre jutó:				
üzemi termelési érték, 1000 Ft	39,5	34,1	24,6	34,6
alaptevékenység üzemi termelési értéke, 1000 Ft	35,3	26,1	18,8	28,6
Egy foglalkoztatottra jutó:				
bruttó jövedelem, 1000 Ft	95,1	67,3	53,5	75,1
eredmény, 1000 Ft	47,0	21,5	18,9	30,8
beruházási támogatás, 1000 Ft	6,5	17,3	7,0	11,0
üzemviteli	15,1	14,5	15,3	14,9
költségvetési befizetés, 1000 Ft	35,1	23,2	13,9	25,8
Egy gazdaságra jut, átlagosan				
Foglalkoztatott létszám, fő	489	477	357	450
Termőterület, ha	4 374	3 769	2 630	3 681
Állóeszközök bruttó értéke, millió Ft	188	165	90	153
Készletek értéke, millió Ft	71	57	27	54
Erőgépállomány motorkapacitása, kW	5 828	4 708	3 027	4 658
Üzemi termelési érték, millió Ft	173	128	65	127
Bruttó jövedelem, millió Ft	47	32	19	34
Eredmény, millió Ft	23	10	7	14
Beruházási támogatás, millió Ft	3	8	2	5
Üzemviteli	7	7	5	7
Költségvetési befizetés, millió Ft	17	11	5	12

Forrás: KSH Csongrád megyei Igazgatóság és a Csongrád megyei Földhivatal számított adatai.

A FONTOSABB TEVÉKENYSÉG CSOPORTOK ELŐFORDULÁSA
ÉS ÜZEMI MÉRETE A MG. TERMELŐSZÖVETKEZETEK BEN
TÁJKÖRZETEK SZERINT
1981

24. táblázat /109/

Tevékenység csoport	Maros-Körös köze	Alsó-Tisza völgye	Csongrádi homokhát	Össze- sen
	termelési körzetben			

A tevékenységet folytató gazdaságok aránya, %

Gabonafélék és hüvelyesek	100,0	100,0	100,0	100,0
Ipari növények	75,0	76,9	38,9	66,2
Burgonya és zöldségfélék	70,8	80,8	83,3	77,9
Szőlő és gyümölcs	62,5	69,2	100,0	75,0
Szarvasmarha	91,7	88,5	77,8	86,8
Baromfi	79,2	38,5	33,3	51,5
Érték	79,2	76,9	33,3	66,2
Érték	33,3	23,1	38,9	30,9
Ipari	91,7	88,5	88,9	89,7
Ezen belül: élelmiszeripari	20,8	38,5	33,3	30,9
Építőipari	91,7	96,2	100,0	95,6
Kereskedelmi	100,0	100,0	100,0	100,0

A tevékenység átlagos üzemi mérete

Gabonafélék és hüvelyesek, ha	2 496	1 453	1 000	1 701
Ipari növények, ha	490	345	171	376
Burgonya és zöldségfélék, ha	177	97	138	134
Szőlő és gyümölcs, ha	33	63	203	104
Szarvasmarha, db	1 057	1 080	540	943
Baromfi, db	4 447	3 192	1 150	3 523
Érték, db	1 829	2 896	1 936	2 317
Baromfi, 1000 db	47,7	85,3	31,9	53,2
Ipari a/	4 479	15 250	5 798	8 886
Ezen belül: élelmiszeripari	8 211	19 300	14 146	15 187
Építőipar a/	7 762	8 468	1 931	6 419
Kereskedelmi a/	50 694	41 668	28 753	41 434

a/ A nettó árbevétel alapján, 1000 Ft-ban.

Forrás: mint a 23-as

A MG. TERMELŐSZÖVETKEZETEK MEGOSZLÁSA AZ ÜZEMI TERMELÉSI
ÉRTÉK ARÁNYA SZERINT, TÁJKÖRZETENKÉNT
1981

25. táblázat /110/

Tevékenység csoport	Az üzemi termelési érték						Össze- sen
	10 és kevesebb	11- 20	21- 30	31- 40	41- 50	51-nél több	
	százalékát az oldalt megjelölt tevékenység adja						

A tevékenységet folytató gazdaságok száma:
a "Maros-Körös köze" termelési körzetben

Növénytermelés	-	-	-	3	6	15	24
Állattenyésztés	-	6	7	6	4	1	24
Egyéb alaptevékenység	20	4	-	-	-	-	24
Nem alaptevékenység	16	7	1	-	-	-	24

az "Alsó-Tisza völgye" termelési körzetben

Növénytermelés	-	3	3	5	8	7	26
Állattenyésztés	2	1	8	14	1	-	26
Egyéb alaptevékenység	21	3	2	-	-	-	26
Nem alaptevékenység	5	9	5	3	4	-	26

a "Csongrádi homokhát" termelési körzetben

Növénytermelés	1	1	-	3	4	9	18
Állattenyésztés	1	9	2	4	1	1	18
Egyéb alaptevékenység	14	3	1	-	-	-	18
Nem alaptevékenység	2	6	7	2	-	1	18

A tevékenységet folytató gazdaságok megoszlása, %:
a "Maros-Körös köze" termelési körzetben

Növénytermelés	-	-	-	12,5	25,0	62,5	100,0
Állattenyésztés	-	25,0	29,1	25,0	16,7	4,2	100,0
Egyéb alaptevékenység	83,3	16,7	-	-	-	-	100,0
Nem alaptevékenység	66,7	29,1	4,2	-	-	-	100,0

az "Alsó-Tisza völgye" termelési körzetben

Növénytermelés	-	11,5	11,5	19,3	30,8	26,9	100,0
Állattenyésztés	7,7	3,8	30,8	53,9	3,8	-	100,0
Egyéb alaptevékenység	80,8	11,5	7,7	-	-	-	100,0

Nem alaptevékenység	19,2	34,6	19,2	11,6	15,4	-	100,0
---------------------	------	------	------	------	------	---	-------

a "Csongrádi homokhát" termelési körzetben

Növénytermelés	5,6	5,6	-	16,6	22,2	50,0	100,0
Állattenyésztés	5,6	50,0	11,1	22,2	5,6	5,5	100,0
Egyéb alaptevékenység	77,8	16,7	5,5	-	-	-	100,0
Nem alaptevékenység	11,1	33,3	38,9	11,1	-	5,6	100,0

Forrás: mint a 23-as.

A NETTÓ ÁRBEVÉTEL SZERKEZETE A MG. TERMELŐSZÖVETKEZETEK BEN
TÁJKÖRZETEK SZERINT
1981

26. táblázat /110/

Megnevezés	Maros-Körös köze	Alsó-Tisza völgye	Csongrádi homokhát	Össze- sen
	termelési körzetben			

Megoszlás tevékenységek szerint, %

A nettó árbevételből:

Szántóföldi növénytermelés	26,3	15,7	10,5	19,9
Ezen belül: búzatermelés	8,4	5,9	3,0	6,6
kukorica termelés	10,3	3,4	0,7	6,2
cukorrépa termelés	4,1	-	-	1,9
napraforgó termelés	0,9	2,3	0,4	1,4
Zöldségtermelés	8,0	5,1	3,8	6,2
Cyümölcstermelés	0,3	0,3	2,7	0,6
Szőlőtermelés	0,1	0,7	7,0	1,4

NÖVÉNYTERMELÉS ÖSSZESEN	34,8	21,9	25,1	28,4
-------------------------	------	------	------	------

Szarvasmarha-tenyésztés	9,1	12,4	6,6	10,0
Sertéstenyésztés	9,2	3,2	2,6	5,9
Juhtenyésztés	1,4	3,4	2,4	2,3
Baromfitenyésztés	8,1	4,9	10,1	7,2

ÁLLATTENYÉSZTÉS ÖSSZESEN	28,0	25,0	23,5	26,2
--------------------------	------	------	------	------

ALAPTEVÉKENYSÉG ÖSSZESEN	67,4	55,7	53,9	60,9
--------------------------	------	------	------	------

Nem alaptevékenység	32,6	44,3	46,1	39,1
---------------------	------	------	------	------

Ezen belül:

ipari tevékenység	2,1	8,9	6,1	5,3
élelmiszeripar	0,9	4,9	5,6	3,1
építőipari tevékenység	3,6	5,4	2,3	4,1
kereskedelmi tevékenység	25,5	27,4	33,8	27,5

Háztáji gazdaságok értékesíté- se az árbevétel %-ában	14,4	18,2	25,5	17,5
--	------	------	------	------

Megoszlás tájkörzetek szerint, %

Növénytermelés	57,1	29,7	13,2	100,0
Állattenyésztés	49,8	36,8	13,4	100,0

Alaptevékenység összesen	51,6	35,2	13,2	100,0
--------------------------	------	------	------	-------

Nem alaptevékenység	38,8	43,6	17,6	100,0
---------------------	------	------	------	-------

NETTÓ ÁRBEVÉTEL ÖSSZESEN	46,6	38,5	14,9	100,0
--------------------------	------	------	------	-------

Forrás: mint a 23-as

Főbb pénzügyi mutatószámok változása Csongrád megye és Magyarország mezőgazdasági nagyüzemeiben

27. táblázat /117/

	Csongrád m.-i nagyüzem				Országos nagyüzem				Csongrád m. az országos %-ában	
	1976.	1980.	1981.	1976= 100 %	1976.	1980.	1981.	1976= 100 %	1976.	1981.
<u>1 ha tt.-re jutó /Ft/</u>										
- üzemi term. ért.	24532	32791	36981	150,7	24891	35840	40652	163,3	98,6	91,0
- álló e. bruttó é.	33288	43013	44803	134,6	27931	36840	39455	141,3	119,2	113,6
- eredmény	1852	3189	4129	222,8	2020	3074	3819	189,1	91,7	108,1
- amort.+fejl.a.k.	2306	3548	3901	169,2	2268	3426	3582	157,9	101,7	108,9
<u>1 főre jutó /Ft/</u>										
- üzemi term. ért.	197449	278892	307971	156,0	193555	286788	320088	165,4	102,0	96,2
- álló e. bruttó é.	269467	365839	374818	139,1	217190	294794	310661	143,0	124,1	120,7
- eredmény	14913	27119	34388	230,6	15706	24601	30072	191,5	105,3	114,4
- szem. jövedelem	36387	46463	49860	137,0	34384	45760	49855	145,0	105,8	100,0
<u>1000 Ft állóe. bruttó</u>										
<u>ért.-re jutó /Ft/</u>										
- üzemi term. ért.	737	762	821	111,4	891	973	1030	115,6	82,7	79,7
- eredmény	56	74	92	164,3	72	83	97	134,7	77,8	94,8

Megjegyzés: Nagyüzem = Mgtsz és ÁG.

Forrás: Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv KSH Budapest 1976-1981.

Csongrád megyei Statisztikai Évkönyv KSH Szeged 1976-1981.

A differenciálódást és a nivellálódást előidéző körülmények áttekintése a termelőszövetkezetekben

Elsősorban differenciálódást kiváltó tényezők:

- talajadottságok
- éghajlati tényezők
- biológiai feltételek
- üzemi méret
- alkalmazott technológia
- a termelés szerkezete
- az értékesítési árak mögötti jövedelemaránytalan-ságok
- vezetés-, szervezés színvonala
- az indulás különbségei a jövedelmekben és feltételekben
- a tagsűrűség

Elsősorban nivellálódást eredményező tényezők:

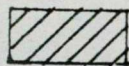
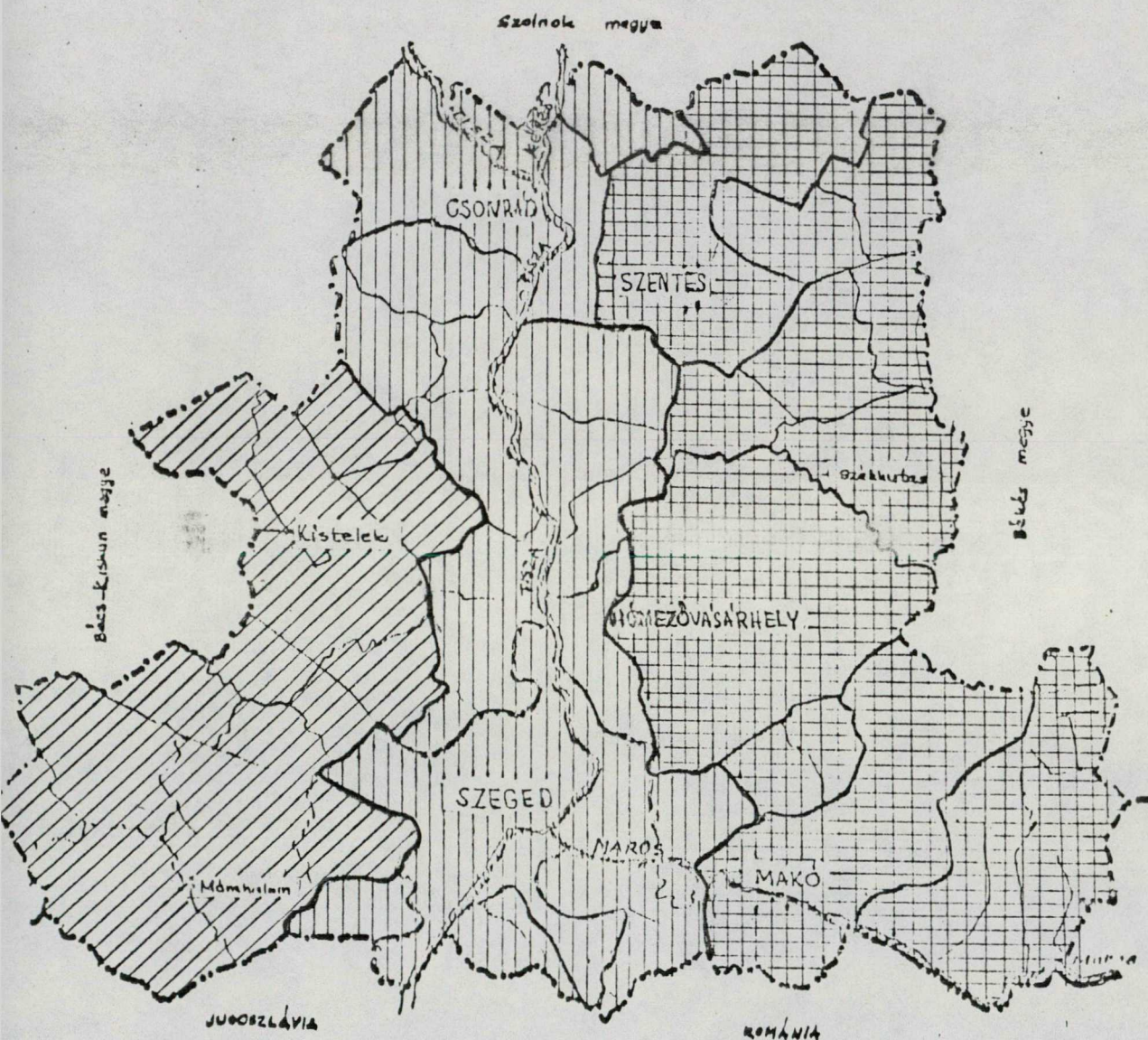
- anyagi-műszaki fejlesztés, kiegészítő tevékenység
- háztáji gazdálkodás
- méretnövelés, korszerű technológiák alkalmazása
- specializáció
- ár- és jövedelem arányosítás
- vezető és szakember képzés
- jövedelem-szabályozás és állami támogatás
- társadalmi segítség

Kettős hatást kiváltó tényezők

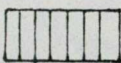
- a termelési eredmények és feltételek
- termelési szerkezet, ágazati arányok
- vezetés-szervezés színvonala
- anyagi-műszaki fejlesztés,
- kiegészítő tevékenység
- korszerű technológiák alkalmazása
- vezető és szakember képzés
- jövedelem-szabályozás és állami támogatás
- háztáji gazdaságok
- specializáció

Forrás: Csete László: A ráfordítások hatékonysága és a differenciálódás néhány összefüggése /előadás/ Differenciáltság a mezőgazdaságban. Tudományos Konferencia Szeged, 1976. március

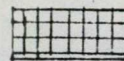
CSONGRÁD MEGYE MEZŐGAZDASÁGI TÁJKÖRZETEI

Csongrádi homokhát

Alsó-Tisza völgye

Maros-Körös köze

Forrás: Csongrád megyei Földhivatal

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1./ Csete László: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek termelési típusai. MTA Mezőgazdasági Üzemtani Intézet.
Erdei E.-Csete L.-Márton J.: A termelési körzetek és a specializáció a mezőgazdaságban. KJK Budapest, 1959. 121. oldal
- 2./ MSZMP Politikai Bizottság 1981. szeptember 29-i határozata a mezőgazdaság fejlődésének differenciálódásáról és a gazdasági társulásokról. /belső anyag/
- 3./ A Szocialista Vállalat./folyóirat/ A termelőerők és a vállalatok fejlődése a mezőgazdaságban 1961-1977. XII.sz. Akadémiai Kiadó, Budapest 133-140. oldal
- 4./ Zsuffa Ervin: A mezőgazdasági nagyüzemek differenciált fejlődése. Társadalmi Szemle 1982. 4.sz.
- 5./ Csete László: A ráfordítások hatékonysága és a differenciálódás néhány összefüggése. Differenciáltság a mezőgazdaságban. Tudományos Konferencia Szeged, 1976. 60. oldal
- 6./ Csete L.-Gönczi-Kádár-Vadász: Mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana. KJK Budapest 1974.
- 7./ Zsuffa Ervin: A differenciáltság értelmezése, a problémakör megközelítése. Differenciáltság a mezőgazdaságban. Tudományos Konferencia Szeged, 1976. 107. oldal
- 8./ Ua. mint a 2./
- 9./ Ua. mint a 5./ 50. oldal
- 10./ Kostyál Rezső: Támogatások, adók, keresetszabályozás a mezőgazdaságban. KJK Budapest, 1983. 199-200. oldal
- 11./ Ua. mint a 2./
- 12./ Ua. mint a 7./ 112. oldal
- 13./ MSZMP XII. Kongresszus határozatai. Kossuth Könyvkiadó 1980. Budapest 476. oldal
- 14./ Nagy Lajos: A differenciálódás közgazdasági alapjai, valamint a hatékonyság és a személyi jövedelem differenciák kapcsolata a mezőgazdaságban. Differenciáltság a mezőgazdaságban. Tudományos Konferencia Szeged, 1976.
- 15./ Ua. mint a 14.

- 16./ Nagy Lajos: A földjáradék a termelőszövetkezetekben.
KJK Budapest 1964. 101-145. oldal
- 17./ Molnár László: Kísérlet a különbozeti földjáradék nagyságának megállapítására. Közgazdasági Szemle 1976.
4.sz. 434. oldal
- 18./ Marx, K.: Értéktöbblet elméletek II. rész 175. oldal
- 19./ Nagy Lajos: Földjáradék a termelőszövetkezetekben
KJK. Budapest 1964. 163. oldal
- 20./ Ua. mint a 14./
- 21./ Ua. mint a 10./ 58 oldal
- 22./ Ua. mint a 2./
- 23./ Ua. mint a 4. 15. oldal
- 24./ Pallós László: A kedvezőtlen termőhelyi adottságú termelőszövetkezetek támogatása. Mezőgazdasági Kiadó, 1971.
- 25./ Ua. mint a 10./ 110. oldal
- 26./ Ua. mint a 4./ 7. oldal
- 27./ Marx, K.: A tőke III. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1956. 632-638. oldal
- 28./ Csizmadia Ernőné: **A háztáji termelés** új vonásai. Valóság, 1978. 2. sz.
- 29./ Ua. mint a 17./
- 30./ Vági Ferenc: Kedvezőtlen adottságú mezőgazdasági üzemek fejlődésének közgazdasági feltételei és lehetőségei. Közgazdasági Szemle, 1983. 2.sz. 229. oldal
- 31./ Ua. mint a 2./
- 32./ Gyöngyösi István: Termelőszövetkezeteink sokoldalu fejlesztése. Mezőgazdasági Kiadó, 39-40. oldal
- 33./ Andrásy Adél: A föld és az egyéb termelési tényezők kapcsolata a mezőgazdasági növekedésben. Kandidátusi értékezés. Szeged, 1980. 149-51. oldal
- 34./ Villányi Miklós: A kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek fejlesztése. Társadalmi Szemle, 1974. 8-9.sz. 37. oldal
- 35./ Fazekas Béla: A közös és háztáji gazdaságok integrációja és differenciáltsága./Előadás/. Differenciáltság a mezőgazdaságban. Tudományos Konferencia Szeged 1976.
Kovács Imre: A háztáji és kisegítő gazdasági szerepe szocialista mezőgazdaságunkban. Társadalmi Szemle, 1976. 3.sz.

- 36./ Czagány László: A mezőgazdasági termékkereskedelem rendszere Magyarországon. Kandidátusi értekezés 1978. Szeged 217-220. oldal
- 37./ Solymár Imre: A bankköltségek és a differenciálódás Tolna megyében. Magyar Mezőgazdaság, 1983. 38. évf. 9. sz. 3. oldal
- 38./ Zsuffa Ervin-Zsuffa Ervinné: Változó körülmények, növekvő követelmények a mezőgazdaságban. Közgazdasági Szemle, 1980. 5.sz.
- 39./ Ua. mint a 10./ 59. oldal
- 40./ Kerekes László: Gondolatok a mezőgazdasági vállalatok gazdasági differenciálódásuk okairól. Gazdálkodás, 1981. 6.sz. 57-61. oldal
- 41./ Ua. mint a 17./
- 42./ Ua. mint a 10./
- 43./ Pallós László: A termőhely szerepe a mezőgazdasági jövedelemszabályozásban. Pénzügyi Szemle, 1973. IX.sz.
- 44./ Égető Emese: Felhalmozás és jövedelmezőség a mezőgazdasági termelészövetkezetekben. Kandidátusi értekezés Szeged, 1973. 132-134. oldal
- 45./ Nagy László: A termőföld racionális hasznosításának **alapvető** kérdése. Gazdálkodás, 1979. 11. sz.
- 46./ Vági Ferenc: A termelés differenciáltságának okai és a különbözeti földjáradék a mezőgazdaságban. Közgazdasági Szemle, 1966. 5. sz. 545-546. oldal
- 47./ Nagy Lajos: Munkatermelékenység és személyi jövedelmek a mezőgazdaságban. KJK. Budapest 1976. 127. oldal
- 48./ Ua. mint a 33./ 131-154. oldal
- 49./ Simán Miklós: A termelési szerkezet minősítése. Közgazdasági Szemle, 1976. 5.sz. 529. oldal
- 50./ Ua. mint a 10./ 56. oldal
- 51./ Kádár Béla: A mezőgazdasági termelőtevékenység helyzete és a hatékonyság fejlesztésének időszeri feladatai./Előadás/ Tessedik Sámuel Tiszántúli Mezőgazdasági Tudományos Nap, Debrecen 1982. IV. 2.
- 52./ Klein László: A differenciáltság "gyógyítása" Komárom megyében. Gazdálkodás 1981. 8.sz. 45. oldal
- 53./ Korencsi László-Körmendi L.: Nivellálódási tendenciák Komárom megye néhány termelészövetkezetében. Gazdálkodás, 1980. 10.sz.

- 54./ Misi Sándor-Kostyál Rezső: Differenciáltság és differenciálódás a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdálkodásában. Gazdálkodás, 1981. 11.sz. 40. oldal
- 55./ Vági Ferenc: A koncentráció, mint a differenciált mezőgazdasági vállalati fejlődés alapja. Gazdálkodás, 1977. 2.sz.
- 56./ Zsuffa Ervin: Eltérések a mezőgazdasági nagyüzemek gazdasági helyzetében. Társadalmi Szemle, 1977. 12.sz. 46. oldal
- 57./ Ua. mint az 54./ 36. oldal
- 58./ Ua. mint a 30./ 229. oldal
- 59./ Ua. mint a 10./ 120-122. oldal
- 60./ Fazekas Béla: A közös és háztáji gazdaságok integrációja és differenciáltsága. /Előadás/ Differenciáltság a mezőgazdaságban. Tudományos Konferencia. Szeged, 1976.

